

บทที่ 3

บทบาทและสภาพปัจจุบันของจังหวัดลพบุรี

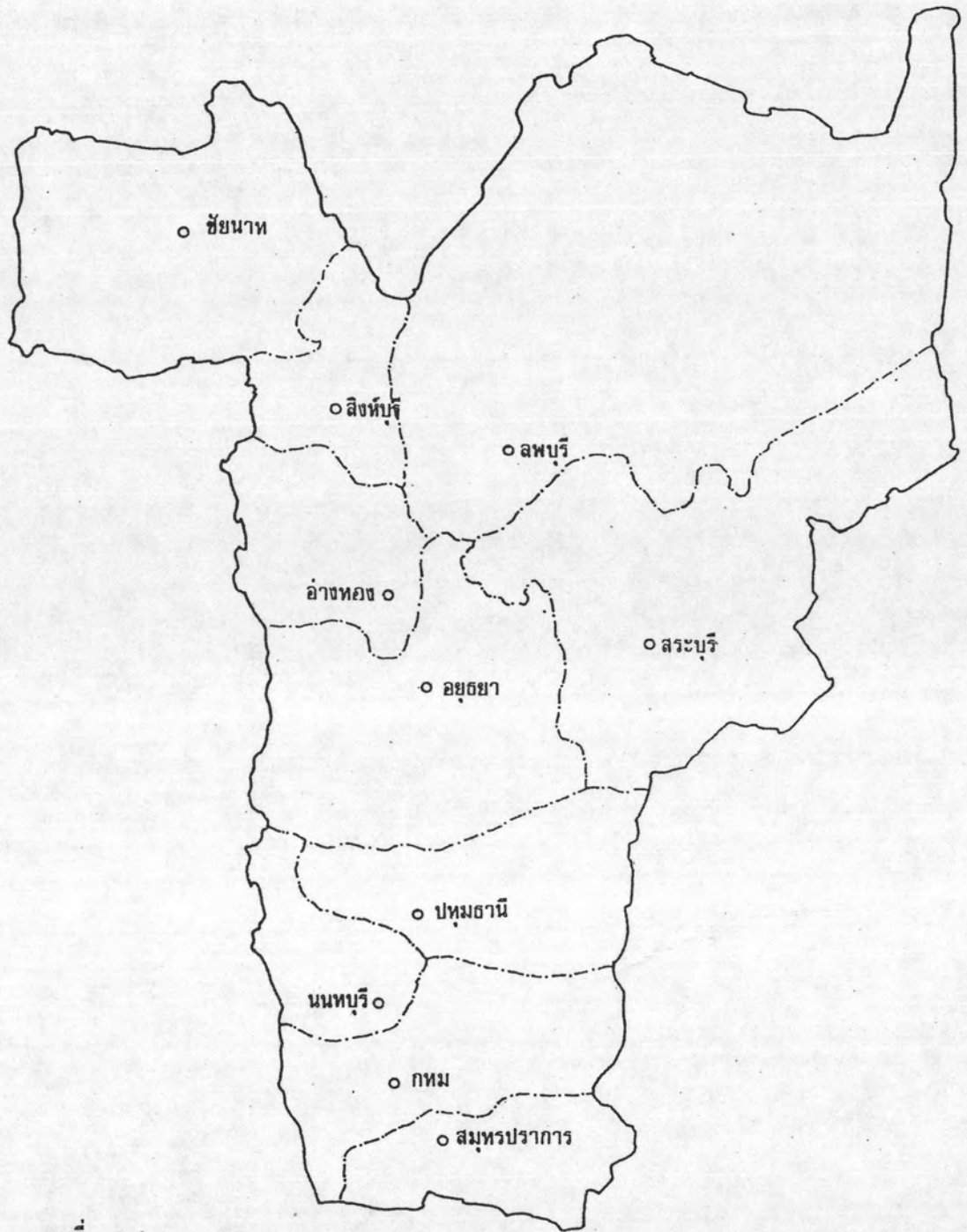
3.1 การศึกษาระดับภาค

3.1.1 ที่ตั้ง ภูมิประเทศ

ภาคกลางตั้งอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ระหว่างเส้นรุ้งที่ $13^{\circ}30' - 15^{\circ}4'$ เหนือ และเส้นแวงที่ $99^{\circ}45' - 101^{\circ}25'$ ตะวันออก ประกอบไปด้วยจังหวัดต่าง ๆ 10 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ นครปฐม ปทุมธานี สระบุรี ลพบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท อ่างทองและพระนครศรีอยุธยา (แผนที่ 3.1) มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 21,311 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 4.1 ของพื้นที่ทั้งประเทศ หรือมีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 3 รองจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ

ภาคกลางเป็นภาคที่มีความได้เปรียบทางภูมิประเทศมากที่สุด เพราะสามารถติดต่อกับทุกพื้นที่ได้สะดวก โดยมีท่าที่ตั้งอยู่ใจกลางของประเทศ ทางด้านทิศตะวันตกอยู่ในแนวเทือกเขาถนนธงชัย และทางด้านทิศตะวันออกอยู่ในแนวเทือกเขาเพชรบูรณ์ สภาพพื้นที่ของภาคจะมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบเรียบถึงลูกคลื่นลอนลาดเล็กน้อย อันเกิดจากการทับถมของตะกอนต่าง ๆ เศษหินและดินทรายที่ถูกพัดพามาทับถมกันโดยลำน้ำน้อยใหญ่เป็นเวลายาวนานนับล้านปี จนกลายเป็นพื้นที่ราบแบนขยายอาณาเขตกว้างขวางลงมาจนจดอ่าวไทย บริเวณภาคกลางนี้อาจแยกพิจารณาตามลักษณะโครงสร้างโดยทั่ว ๆ ไปได้ 2 ลักษณะ คือ

บริเวณที่ราบลุ่มกรุงเทพ ฯ หรือบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเริ่มตั้งแต่จังหวัดชัยนาทลงไปจนจดอ่าวไทย พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นดินตะกอนที่แม่น้ำเจ้าพระยาแม่น้ำลพบุรี แม่น้ำป่าสัก ฯลฯ พัดพามาทับถมเอาไว้ จากการสำรวจทางธรณีวิทยาพบว่า บางบริเวณ ตะกอนเหล่านี้จะทับถมกันเป็นชั้นหนาถึง 120 เมตร จึงจะถึงระดับของชั้นหินต่าง ๆ ซึ่งรองรับอยู่ บางส่วนของตะกอนเหล่านี้จะถูกพัดพาออกไปยังปากแม่น้ำ และแผ่อกออกไปตามชายฝั่งเป็นแนวกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา ตะกอนเหล่านี้จะตกทับถมห่างออกไปจากชายฝั่งไม่น้อยกว่า 1.5 กิโลเมตร พื้นที่ราบภาคกลางอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลเล็กน้อยกว่า 20 เมตร กรุงเทพ ฯ อยู่สูงประมาณ 1.5-2.0 เมตรจากระดับน้ำทะเล พระนครศรีอยุธยาอยู่สูงประมาณ 4-5 เมตรจากระดับน้ำทะเล และชัยนาทซึ่งอยู่ตอนบนสุดอยู่สูง 15-20 เมตรจากระดับน้ำทะเล

แผนที่ 3.1

แสดง เขตการปกครองของภาคกลาง

- เส้นแบ่งเขตภาค
- - - เส้นแบ่งเขตจังหวัด
- จังหวัด

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

บริเวณขอบที่ราบลุ่มซึ่งประกอบไปด้วยสภาพภูมิประเทศที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบเรียบจนถึงพื้นที่ที่มีความลาดเทสูง บริเวณขอบที่ราบลุ่มนี้ได้แก่ พื้นที่บางส่วนของจังหวัดลพบุรี สระบุรี สภาพพื้นที่ในบริเวณขอบที่ราบลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นพื้นที่ลูกคลื่น และจะค่อยๆ ลาดลงไปสู่พื้นที่ราบลุ่มกรุงเทพ ฯ หรือดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณตะวันออกของจังหวัดลพบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตอำเภอโคกสำโรงและอำเภอลำনারายณ์ จะเป็นพื้นที่ราบสลับกับเนินเขาเตี้ย ๆ และมีภูเขาหินปูนอยู่กระจัดกระจายทั่วพื้นที่

3.1.2 การคมนาคมขนส่ง

ภาคกลางเป็นภาคที่มีการคมนาคมติดต่อระหว่างภาคต่าง ๆ ได้สะดวก ทั้งทางรถยนต์ ทางรถไฟ ทางน้ำ และทางอากาศ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ (แผนที่ 3.2)

1) การคมนาคมทางรถยนต์

ภาคกลางมีถนนสายหลักดังต่อไปนี้

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน) เชื่อมโยงระหว่างกรุงเทพ ฯ กับภาคเหนือ โดยเริ่มจากกรุงเทพ ฯ ผ่านจังหวัดปทุมธานี พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี ชัยนาท ขึ้นสู่ภาคเหนือ และที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีเส้นทางแยกไปยังสระบุรีและลพบุรี เชื่อมกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2 (ถนนมิตรภาพ) อันเป็นถนนสายประธานประธานเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

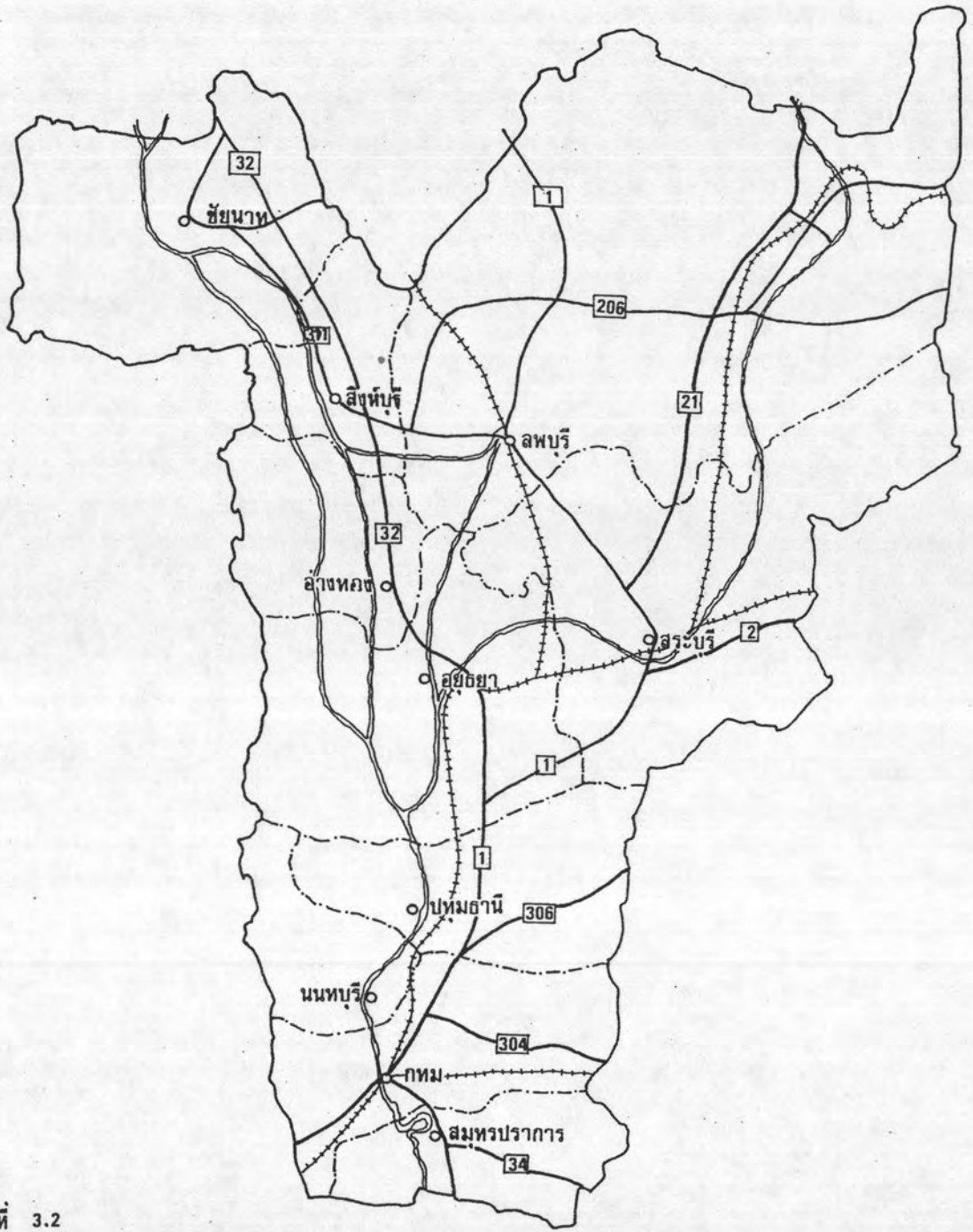
- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 (ถนนสุขุมวิท) เชื่อมโยงระหว่างกรุงเทพ ฯ กับภาคตะวันออก เริ่มจากกรุงเทพ ฯ ผ่านจังหวัดสมุทรปราการและไปภาคตะวันออก

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 34 (สมุทรปราการ-บางปะกง) เชื่อมโยงระหว่างกรุงเทพ ฯ กับภาคตะวันออก และเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันออก

2) การคมนาคมทางรถไฟ

เส้นทางเดินรถแบ่งออกเป็น 2 สายใหญ่ คือ สายเหนือและสายตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- สายกรุงเทพ-เชียงใหม่ ทางรถไฟสายนี้จะผ่านพื้นที่จังหวัดปทุมธานี พระนครศรีอยุธยา สระบุรี ลพบุรี และขึ้นสู่ภาคเหนือ

แผนที่ 3.2

แสดง โครงข่ายการคมนาคมภาคกลาง

- ทางหลวงแผ่นดิน
- ++++ ทางรถไฟ
- ~ ทางน้ำ

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนลุ่มระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

- สายกรุงเทพ ฯ-หนองคาย ทางรถไฟสายนี้แยกจากสายกรุงเทพ ฯ-เชียงใหม่ ที่ชุมทางบ้านภาชี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไปภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- สายกรุงเทพ ฯ-อุบลราชธานี ทางรถไฟสายนี้แยกจากสายกรุงเทพ ฯ-หนองคาย ที่ชุมทางจระ อำเภอกำแพงคอย จังหวัดสระบุรี ไปภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3) การคมนาคมทางน้ำ

เส้นทางเดินเรือในลุ่มแม่น้ำภาคกลางประกอบด้วยแม่น้ำสำคัญ ดังนี้

- แม่น้ำเจ้าพระยา จากอ่าวไทยไปถึงนครสวรรค์ พบกับแม่น้ำสำคัญ 2 สาย คือ แม่น้ำน่าน และแม่น้ำปิง มีความยาว 365 กิโลเมตร
- แม่น้ำป่าสัก ผ่านจังหวัดลพบุรีและสระบุรี มาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีความยาว 45 กิโลเมตร
- แม่น้ำน้อย แม่น้ำสุพรรณ แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำเหล่านี้อเชื่อมโยงกับแม่น้ำเจ้าพระยาด้วยคลอง ทำให้การคมนาคมติดต่อถึงกันหมด

4) การคมนาคมทางอากาศ

กรุงเทพ ฯ เป็นศูนย์กลางการคมนาคมทางอากาศทั้งการโดยสารและการพาณิชย์ ภายในประเทศและต่างประเทศ นอกจากนี้ บางจังหวัดยังเป็นที่ตั้งของสนามบินทหารหรือตำรวจ เช่น สนามบินที่จังหวัดลพบุรี

ปัจจุบันการคมนาคมทางรถยนต์ ได้รับความนิยมมากกว่าการคมนาคมด้านอื่น ๆ และจากสถิติปริมาณการจราจรทางบกของกรมทางหลวง บริเวณที่มีปริมาณรถผ่านสูงสุดได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ส่วนการคมนาคมทางรถไฟนั้น เส้นทางสายเหนือเป็นสายที่มีปริมาณโดยสารสูงสุด แต่การใช้บริการรถไฟของทั้งประเทศมีอัตราเพิ่มที่ลดลง แม้แต่ภาคกลางก็ลดลง ทั้งนี้เพราะต้องประสบกับการแข่งขันกับรถโดยสารประจำทาง สำหรับการขนส่งสินค้าในปัจจุบันนิยมทางรถยนต์และทางรถไฟมากกว่าทางน้ำ เพราะเส้นทางน้ำตื่น เหมและขาดการทำนุบำรุง ทำให้ค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินค้าทางน้ำสูงใกล้เคียงกับค่าใช้จ่ายทางถนนและรถไฟ

3.1.3 การท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวในภาคกลางสามารถจำแนกตามลักษณะเด่นของการท่องเที่ยว

ได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) ประเภทธรรมชาติ หมายถึง สภาพกายภาพของธรรมชาติที่มีความสวยงาม หรือความน่าสนใจต่อการเดินทางไปเที่ยวชม ได้แก่ ภูเขา ถ้ำ ป่าไม้ น้ำตก แม่น้ำลำธาร ชายทะเล เกาะแก่ง ภูมิทัศน์และสภาพทางภูมิศาสตร์อื่น ๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงบริเวณที่มนุษย์ได้เข้าไปปรับปรุงเพื่อตกแต่งเพิ่มเติมในบางส่วน ได้แก่ อ่างเก็บน้ำ เขื่อนและสถานที่ตากอากาศต่าง ๆ

2) ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์เราได้สร้างสรรค์ขึ้นตามวัตถุประสงค์และประโยชน์ของมนุษย์เอง ทั้งที่เป็นมรดกของอดีต และได้สร้างเสริมขึ้นในสมัยปัจจุบัน แต่มีผลดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ได้แก่ พระราชวัง ศาสนสถาน โบราณวัตถุสถาน อนุสรณ์สถานและพิพิธภัณฑสถาน

3) ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมและการประพฤติปฏิบัติที่ยึดถือและสืบทอดต่อกันมา ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อการดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ได้แก่ สถานชีวิตไทยริมคลอง ตลาดน้ำ หมู่บ้านชาวเขา งานเทศกาล ประเพณี สวนสนุก และศูนย์กีฬา

จากลักษณะการแบ่งประเภทแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดต่าง ๆ ของภาคกลาง (ยกเว้นกรุงเทพฯ) มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 88 แห่ง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2528) โดยประเภทแหล่งท่องเที่ยวที่มีปริมาณมากที่สุด ได้แก่ ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนสถานมีจำนวนถึง 59 แห่ง รองลงมาคือ ประเภทธรรมชาติและประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม มีจำนวน 15 และ 14 แห่งตามลำดับ (ตารางที่ 3.1 และแผนภูมิ 3.1) จังหวัดที่มีแหล่งท่องเที่ยวมากที่สุด ได้แก่ อัญชยา (34.09%) รองลงมาคือ ลพบุรี (14.77%) สระบุรี (11.36%) สิงห์บุรี (10.23%) อ่างทอง (9.09%) ชัยนาท ปทุมธานี (5.68%) และ สมุทรปราการ นนทบุรี (4.55%)

ตารางที่ 3.1 ประเภทและจำนวนแหล่งท่องเที่ยวในภาคกลาง (ยกเว้นกรุงเทพฯ)

จังหวัด	โบราณสถาน	ธรรมชาติ	ศิลปวัฒนธรรม	รวม
อยุธยา	22	1	7	30
ลพบุรี	9	3	1	13
สระบุรี	3	6	1	10
สิงห์บุรี	5	2	2	9
อ่างทอง	6	1	1	8
ชัยนาท	4	1	-	5
ปทุมธานี	4	1	-	5
สมุทรปราการ	3	-	1	4
นนทบุรี	3	-	1	4
รวม	59	15	14	88

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2530

3.1.4 โบราณสถาน

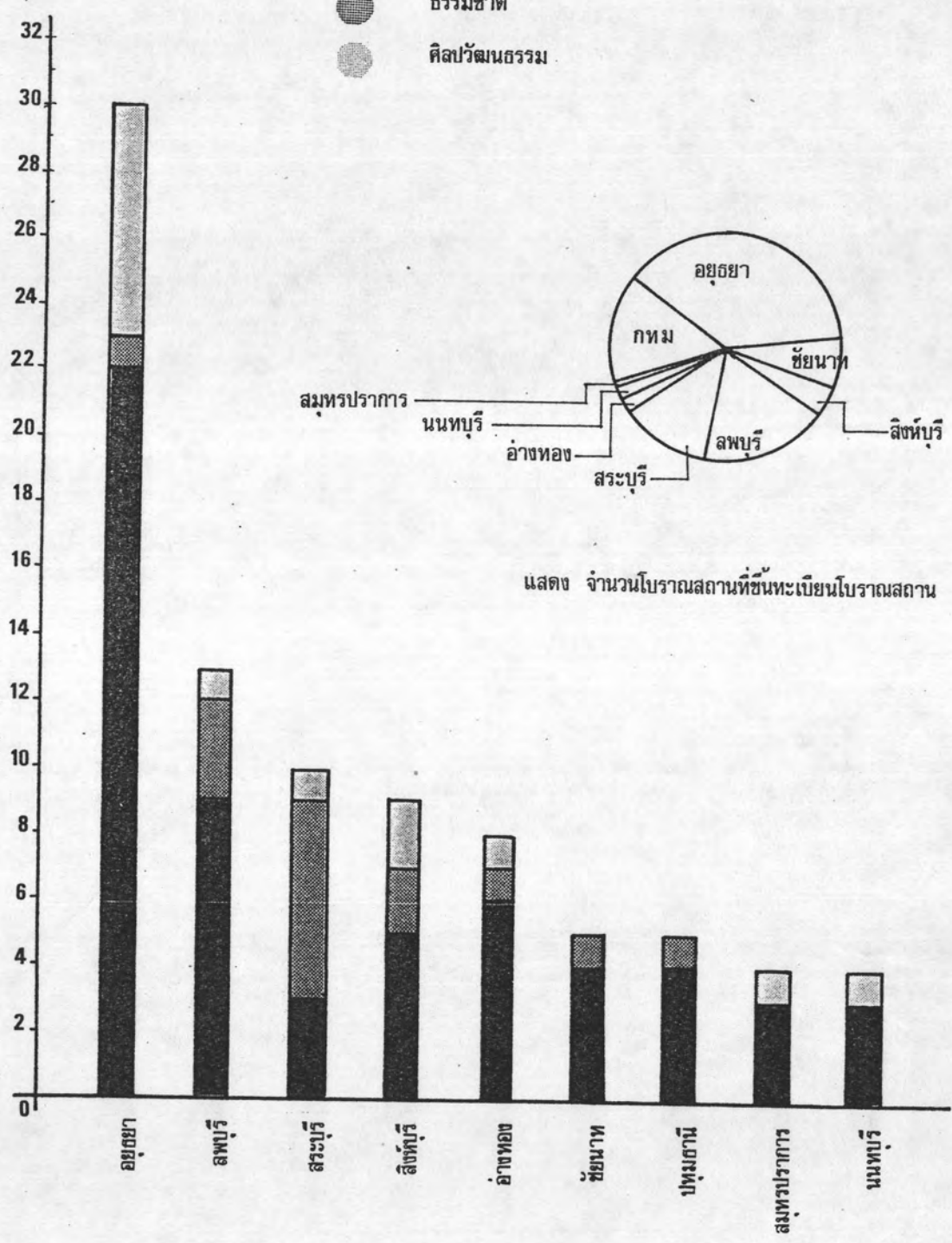
โบราณสถานในภาคกลางมีอยู่เป็นจำนวนมาก สภาพปัจจุบันของโบราณสถานมีทั้งที่ค่อนข้างสมบูรณ์และชำรุดทรุดโทรมตามสภาพของการดูแลรักษา กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคกลางจำนวนทั้งสิ้น 250 แห่ง โบราณสถานต่าง ๆ เหล่านี้จะกระจายอยู่ทั่วไปตามจังหวัดต่าง ๆ ของภาค (แผนภูมิ 3.1)

จังหวัดที่มีจำนวนโบราณสถานขึ้นทะเบียนมากที่สุด ได้แก่ อยุธยา มีถึง 99 แห่ง (38.67%) รองลงมาคือ กรุงเทพฯ 45 แห่ง (17.58%) ลพบุรี 44 แห่ง (17.19%) สระบุรี 31 แห่ง (12.11%) ชัยนาท 16 แห่ง (6.25%) สิงห์บุรี 9 แห่ง (3.52%) และนนทบุรี สมุทรปราการ อ่างทอง มีจำนวนเท่ากันคือ 4 แห่ง (1.56%) ส่วนปทุมธานีนั้นไม่มีโบราณสถานขึ้นทะเบียน

แผนภูมิที่ 3.1

แสดง ประเภทและจำนวนแหล่งท่องเที่ยวในภาคกลาง (ยกเว้น กทม)

- โบราณสถาน
- ธรรมชาติ
- ศิลปวัฒนธรรม

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน เทศบาลเมืองลพบุรี

3.2 การศึกษาระดับจังหวัด

3.2.1 ประวัติความเป็นมา

ลพบุรีหรือที่แต่เดิมเรียกกันว่า เมืองละโว้ เป็นเมืองสำคัญทางภาคกลางของประเทศไทย มีประชากรอาศัยอยู่กันมาทุกยุคทุกสมัย ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน ทั้งนี้เป็นเพราะลักษณะทางภูมิศาสตร์ตั้งอยู่บนตระพังที่ค่อย ๆ ลาดลงไปทางทิศตะวันตก เป็นสถานที่ ๆ น้ำท่วมไม่ถึงและที่ดินโดยรอบเป็นที่ราบ สามารถใช้เพาะปลูกได้ดี ที่สำคัญคือมีแม่น้ำลพบุรีอยู่ทางด้านทิศตะวันตก ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับชุมชนอื่น

จากสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน ทำให้เมืองลพบุรีดำรงฐานะเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีการอยู่อาศัยติดต่อกันมา โดยลำดับสมัยของการอยู่อาศัยได้ดังนี้

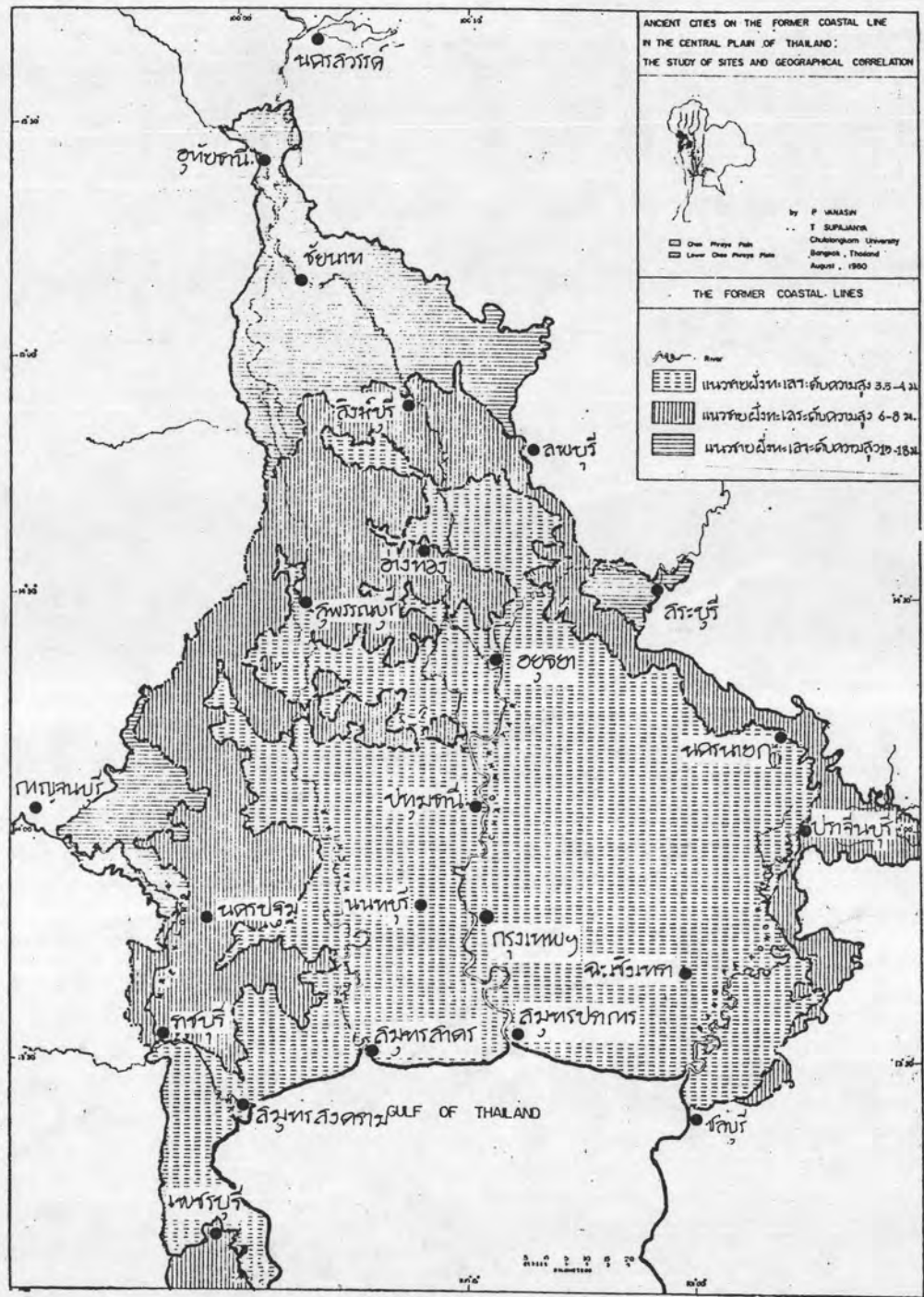
1) สมัยก่อนประวัติศาสตร์

ดินแดนแถบภาคกลางของประเทศไทยนับย้อนไปเมื่อ 250,000 ปีมาแล้ว ในราวปลายยุคเทอร์เชียรี (Late Cretaceous-Tertiary) เป็นท้องทะเลที่อยู่ห่างจากอ่าวไทยไปทางภาคเหนือประมาณ 230 กิโลเมตร (แผนที่ 3.3)

ร่องรอยของแนวชายฝั่งทะเล (Marine Terrace) ปัจจุบันร่นลงมาทางใต้ เหลือให้เห็นได้ถึง 3 ระดับ ที่ตั้งของเมืองลพบุรีอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลสองระดับสุดท้าย จัดเป็นบริเวณขอบลานตระพังทะเลเก่าแห่งหนึ่ง โดยมีเทือกเขาสามยอดเป็นที่คั่นทางทิศตะวันตก (ทิว ศุภจรรยา และ ผ่องศรี วnalisin 2524: 98-101)

เชิงภูเขาคินบนบริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองลพบุรี เมื่อประมาณ 120,000-4,000 ปีมาแล้ว มีมนุษย์ยุคหินเข้ามาอาศัยอยู่ในถ้ำ มนุษย์พวกนี้ใช้วัฒนธรรมเครื่องมือหินกะเทาะแบบโฮบินเนียน (Hoabinian Culture) อันเป็นวัฒนธรรมที่แพร่หลายไปทั่วอินโดจีน เจ้าของวัฒนธรรมกระจายอยู่อาศัยตามถ้ำหินปูนในจังหวัดกาญจนบุรี อุทัยธานี สระบุรี ชลบุรี เชียงรายและลพบุรี สันนิษฐานว่าเป็นพวกออสตราโล-มาเลเชีย รูปร่างไม่สูงไปกว่าคนไทยปัจจุบัน ดำรงชีวิตอยู่แบบชาวปาลาสัตว์ บางแห่งมีการทำภาชนะดินเผาใช้และเริ่มรู้จักปลูกพืชบางชนิด (ชิน อยู่ดี 2512: 98-101)

จากช่วงเวลาจนถึง 4,000-2,000 ปีที่แล้ว มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ เครื่องมือหิน

แผนที่ 3.3
แสดง แนวชายฝั่งทะเลเดิม

ที่มา: งานวิจัยลำดับที่ 1 จุฬาลงกรณ์ฯ
ผู้แต่ง: วนาฉิน ทิวา คุณจรรยา

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

ที่เคยกะเทาะก็เปลี่ยนมาขัดให้บางขึ้น เรียกว่า วัฒนธรรมหินขัด เฉพาะแถบเมืองลพบุรีเองมีหลักฐานที่แสดงว่า กลุ่มคนที่ใช้วัฒนธรรมหินขัดเริ่มอพยพมาอยู่ในที่ราบ มีการแบ่งแรงงานโดยทั่วไปทั้งที่เมืองลพบุรี โคกสำโรง บ้านหมี่ ชัยบาดาลและพัฒนานิคม

ต่อมาอีกประมาณ 2,000 ปีมาแล้ว ชุมชนในที่ราบเริ่มมีจำนวนมากขึ้น รู้จักทำเครื่องมือเครื่องใช้ด้วยโลหะเรียกว่า วัฒนธรรมดองซอน (Dong Son Culture) แล้วแพร่หลายไปทั่วดินแดนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมกับคติการสร้างกลองมโหรีทัก อันเป็นเครื่องมือที่ใช้ในพิธีการขอร้องธรรมชาติ ใช้ร่วมกับศพเพื่อแสดงความมั่งคั่งหรือแสดงฐานะของคนตายกับชวานสำริดมีบ้องปลายผายและกระดิ่งสำหรับห้อยคอไว้ คนเหล่านี้อยู่ในที่ราบอย่างถาวร

บริเวณเมืองเก่าลพบุรีปัจจุบัน เคยเป็นชุมชนสมัยโลหะที่ใหญ่โตกลุ่มหนึ่ง เนื่องจากพบแหล่งฝังศพ มีโครงกระดูกอยู่ในท่านอนหงายกว่า 30 โครง โดยใช้เครื่องมือเหล็กและสำริด น่าจะแต่งกายด้วยเสื้อแขนยาว นุ่งผ้าถุง มีลูกปัดสีร้อยเป็นพวงประดับมวยผม สวมตุ้มหู สวมแหวนที่นิ้วมือ นิ้วเท้า ที่ข้อมือมีกำไลสำริด กำไลแก้วหรือกำไลดินเผา ในการฝังศพคนตายนิยมหันศีรษะไปทางทิศเหนือ แสดงว่ารู้จักหลักดาราศาสตร์ ซึ่งอาจจะทำให้เข้าใจฤดูกาล อันเป็นพื้นฐานของการทำนา และปรากฏว่า ห้าร้อยปีต่อมา ผู้คนที่ลพบุรีได้มีความเจริญถึงขั้นปลูกข้าวเจ้าทำนาดำ (Wet Rice Culture) จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นจนสามารถแบ่งแรงงานออกเป็นช่างผู้ชำนาญเฉพาะต่าง ๆ เช่น ช่างนา ช่างปั้นหม้อ ช่างถลุงโลหะ และพ่อค้าผู้สามารถในการแล่นเรือไปตามกระแสลมที่พัด มีความเชื่อถือดั้งเดิมเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณ และมีการจัดระเบียบสังคมในระดับหมู่บ้าน

2) สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ถึงสมัยทวารวดี

บทบาทของเมืองลพบุรีในราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 จะอยู่ในช่วงสมัยอาณาจักรนพบุรีศรีนครพิงค์ เป็นเพียงตลาดเล็ก ๆ อยู่ชายทะเล โดยเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างอินเดีย จีน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการแต่งงานระหว่างพวกพ่อค้าชาวอินเดียกับชาวพื้นเมือง สมัยนี้น่าจะเป็นสมัยแรกของการแพร่หลายอารยธรรมอินเดีย เข้าสู่ลพบุรี

ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 8-12 ลพบุรีค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงสภาพสังคมจากระดับหมู่บ้านมาเป็นสังคมเมือง จากการสะสมการพัฒหน้าที่ทวีความเจริญขึ้นนับเป็นเวลาหลายร้อยปี

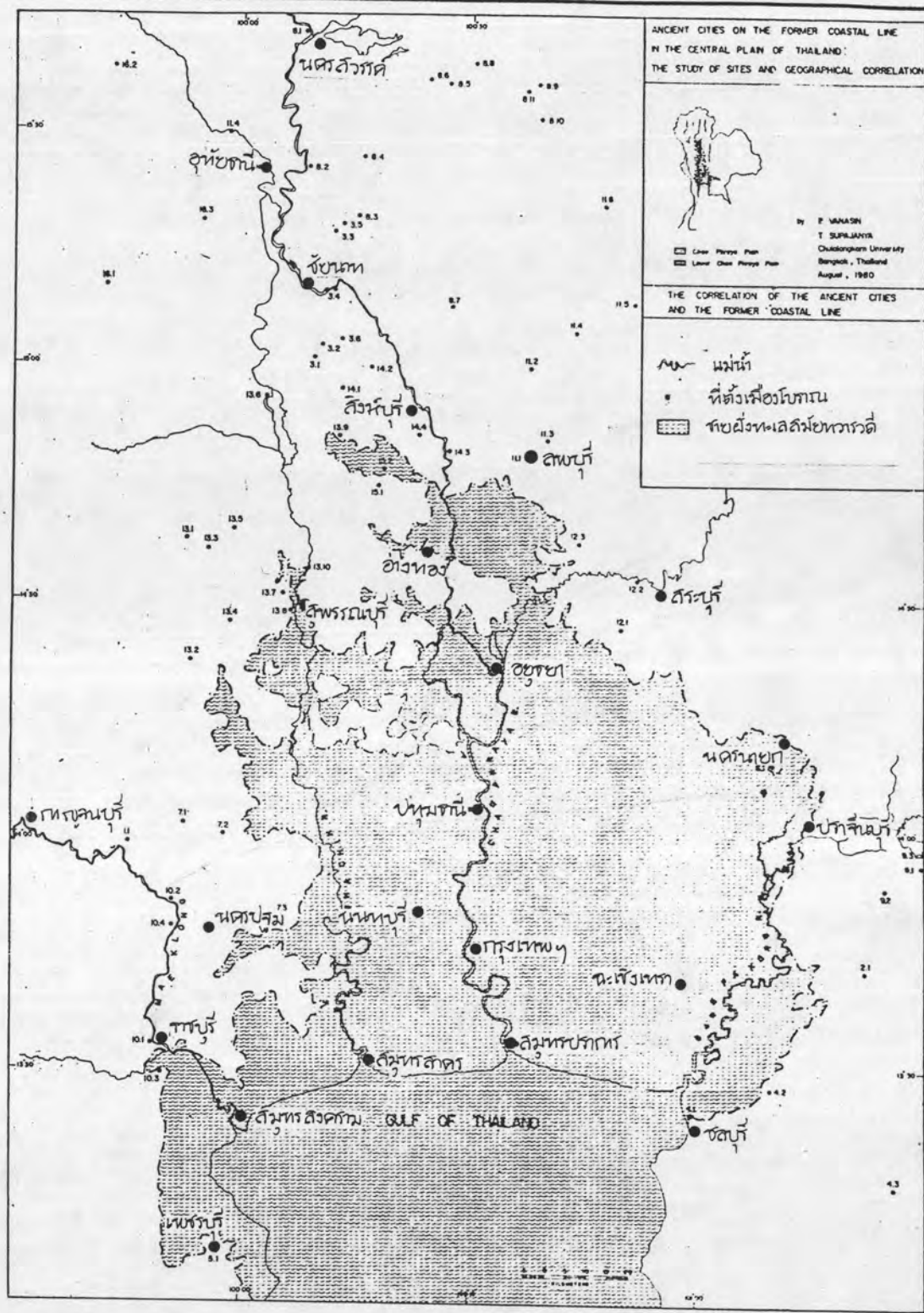
ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 อันเป็นระยะเวลาที่อาณาจักรพูนเริ่มเสื่อมอำนาจลงนั้น ปรากฏว่าลพบุรีได้กลายเป็นเมืองโดยสมบูรณ์แล้ว จากหลักฐานทางเอกสารพงศาวดารเหนือระบุว่า พระยาภาณุวรรดิศรราช เจ้าเมืองตักศิลา (สันนิษฐานว่า ครองเมืองนครปฐม) ได้ให้พราหมณ์มาสร้างเมืองละโว้ในปี พ.ศ.1002 (กรมศิลปากร 2506: 28) เพื่อให้เป็นเมืองท่าค้าขายชายฝั่งทะเลด้านทิศตะวันออก ขณะที่เมืองนครปฐมเป็นเมืองท่าค้าขายฝ่ายทิศตะวันตก โดยก่อกำแพงดินและคูเมืองตอนแรกเฉพาะด้านทิศตะวันออกในบริเวณหัวแหลมที่ยื่นออกมาจากเทือกเขาสามยอดด้านตะวันออกสุด เนินสามด้านซึ่งปัจจุบันเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมทุกปีนั้น เป็นปากอ่าวชายทะเล (แผนที่ 3.4) สภาพเมืองสมบูรณ์ มีน้ำใช้อุปโภคบริโภค เพราะได้รับน้ำจากเทือกเขาที่อยู่ทางทิศตะวันออกมาซึ่งอยู่ในทะเลสาบชบศร

ลพบุรีในครั้งนั้นมีชื่อเรียกว่า ละโว้ โดยอาศัยการตีความจากหลักฐานเหรียญเงินที่พบที่อำเภออุ้มถ้อง จังหวัดสุพรรณบุรี จารึกเป็นภาษาสันสกฤตว่า "ลวปุระ" เข้าใจว่าเป็นสมัยเดียวกับเหรียญทวารวดีที่พบที่ตำบลพระประโทน จังหวัดนครปฐม จารึกชื่อ อาณาจักรทวารวดี (น.ณ ปากน้ำ 2518: 48) ลพบุรีน่าจะเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลที่มีชุมชนเล็กๆ กระจายอยู่ทั่วบริเวณรอบเมือง บางชุมชนมีความเจริญถึงขั้นมีวัดเป็นศูนย์กลาง แต่คงมีลักษณะเป็นหมู่บ้านมากกว่าจะเป็นเมืองที่สำคัญ ได้แก่ ชุมชนบริเวณเขาสมอคอน ชุมชนบ้านหมี และชุมชนบริเวณโคกสำโรง (ศรีศักร วัลลิโภดม 2518: 48-51)

การศึกษาถึงเขตอิทธิพลของละโว้นั้น ทำได้ยาก ทั้งนี้เนื่องจากความรู้เกี่ยวกับเมืองโบราณต่าง ๆ ยังมีอยู่น้อยมาก และลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเมืองต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งที่ยังไม่ทราบแน่ชัด ดังนั้นการกำหนดเขตอิทธิพลของละโว้จึงเป็นการกำหนดอย่างคร่าว ๆ และอาศัยการคาดคะเนเสียเป็นส่วนใหญ่

เมืองรายรอบละโว้หรือลพบุรีทางด้านทิศใต้ ได้แก่ เมืองราม (สันนิษฐานว่าคืออโยธยา) เมืองดงละคร เมืองมโหสถ เมืองอุ้มถ้อง เมืองนครปฐม ทางทิศตะวันตกติดต่อกับเมืองอุ้มถ้อง ทางทิศตะวันออกติดต่อกับเมืองศรีเทพในแถบลุ่มแม่น้ำป่าสักตอนใต้ ทิศเหนือเป็นเมืองบน เมืองโคกไม้เดน เมืองจันเสน เมืองทับชุมพลและเมืองหริภุญไชย ที่ตั้งอยู่ในบริเวณปากแม่น้ำปิง

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ของลพบุรีอันได้แก่ พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นทางเปิดของเมืองต่าง ๆ ทางทิศเหนือ เช่น เมืองเชียงลาว เมืองศรีเทพ เมืองหริภุญไชย และอื่น ๆ ออกสู่ทะเล ทำให้เชื่อกันว่าในตอนต้นของสมัยประวัติศาสตร์ ละโว้อาจเป็นที่อยู่อาศัยของพวกละว้าที่มีพื้นเพอยู่ทางตอนเหนือของประเทศ จนกระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ 12 เมื่อพลเมืองและผู้ปกครองส่วนใหญ่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาใช้ภาษามอญ และเข้าใจว่าน่าจะเป็นคนมอญ

แผนที่ 3.4

แสดง ที่ตั้งเมืองโบราณและแนวชายฝั่งทะเลสมัยทวารวดี

ที่มา: งานวิจัยลำดับที่ 1 จุฬาลงกรณ์ฯ
ผู้แต่ง: วรณานัน ทิวา คุณจักรยา

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

พร้อม ๆ กับที่ลพบุรีพบจารึกภาษามอญที่เก่าแก่ จึงสอดคล้องกันว่าตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-15 ละโว้ยังมีอิทธิพลแบบทวารวดีอยู่หนาแน่น

อิทธิพลอารยธรรมอินเดียที่เข้ามายังดินแดนแถบนี้มาตั้งแต่สมัยอาณาจักรพูนัน มีผลทำให้ระบบการปกครอง ประเพณี จารีต เทคโนโลยีและพิธีกรรมต่าง ๆ พัฒนาขึ้นตามแบบอินเดีย ละโว้ก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมใหญ่นี้ จากจารึกต่าง ๆ ที่พบเป็นภาษามอญ ทำให้ทราบว่ ละโว้ในครั้งนั้น พลเมืองใช้ภาษามอญเป็นภาษาราชการ นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท มีเจ้าเมืองปกครอง มีบัณฑิต โหร หมอ ช่างฝีมือ (กรมศิลปากร 2519: 129) อันแสดงถึงระบบการแบ่งแรงงานอย่างถาวร

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างละโว้กับเมืองต่าง ๆ นั้นน่าจะเป็นความผูกพันอย่างหลวม ๆ อาจโดยการแต่งงานหรือการเป็นเครือญาติ การมีความสัมพันธ์กันในทางศาสนาหรือการติดต่อทางการค้า ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้มีผลทำให้ความผูกพันที่เมืองต่าง ๆ มีต่อกันนั้นไม่แน่นหนาตายตัว ขึ้นอยู่กับความใกล้ชิดทางเครือญาติ และผลประโยชน์ร่วมกันของผู้ปกครองมากกว่า (สายชล วรรณรัตน์ 2522: 17)

นอกจากการติดต่อกับท้องถิ่นใกล้เคียงกัน ละโว้ยังทำการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าจากไต้หวันทะเล มีพ่อค้าจากยุโรปแถบเมดิเตอร์เรเนียน และอินเดียเข้ามาค้าขาย และโดยเฉพาะจีนในสมัยราชวงศ์ (พ.ศ. 1503-1822) จีนก็รู้จักละโว้เป็นอย่างดี ดังปรากฏชื่อละโว้ในพงศาวดารราชวงศ์ซ่งว่า "อาณาจักรตันหมี่หลิว" (นครศรีธรรมราช) ตะวันออกเฉียงเหนือจรดหลอหู" (เฉลิม ยงบุญเกิด 2506: 32)

จากความสัมพันธ์กับภายนอกประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ที่มีผลต่อการหมุนเวียนของระบบเศรษฐกิจภายใน ปรากฏว่าละโว้สามารถทำนาได้ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 6 การทำนาคงเป็นรากฐานทางเศรษฐกิจและการเกษตรกรรมมาถึงสมัยทวารวดี ทำให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้ดี และมีเหลือจนสามารถส่งออกไปขายแก่เมืองใกล้เคียง ดังปรากฏหลักฐานในสมัยพระยาอาทิตย์ราชแห่งหริภุญไชย (ครองราชย์ ในราว พ.ศ. 1567) ดำเนินมูลศาสนารายงานว่า "ครั้งนั้นยังมีพ่อค้าชาวเมืองละโว้คนหนึ่งเดินทางค้าขายมาถึงเมืองหริภุญไชย" (กรมศิลปากร 2519: 166)

นอกจากนั้น การผลิตด้านอื่นคงจะมีอีกเป็นจำนวนมาก จากตำนานจามเทวีวงศ์ได้กล่าวถึงระบบการแบ่งแรงงานเป็นช่างฝีมือต่าง ๆ ได้แก่ ช่างโลหะ ช่างสลัก ช่างแก้ว ช่างแหวน ช่างเงิน ช่างทอง (กรมศิลปากร 2519: 129) จากหลักฐานเข้าใจว่า ระบบการผลิตของละโว้คงจะก้าวหน้ามากและจำนวนผลผลิตก็อาจจะมากเกินความต้องการ โดยจะเห็น

ได้จากหลักฐานจารึกบนเสาแปดเหลี่ยมที่พบที่ศาลสูง (ศาลพระกาฬ) กล่าวถึง การบริจาคโค รถม (เกวียน?) (กรมศิลปากร 2504: 8-11) และผลผลิตทางการเกษตรให้แก่วัด ซึ่งแสดงถึงความสามารถในการผลิต โดยเหลือให้วัดครอบครองปัจจัยการผลิตที่สำคัญไว้ส่วนหนึ่ง

ทางด้าน การนับถือศาสนา นั้นเป็นที่ยอมรับกันว่า พุทธศาสนาในอาณาจักรทวารวดีเป็นศาสนาหินยานหรือเถรวาทที่ใช้ภาษาบาลี (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2509: 43) ดังนั้นพุทธศาสนาที่เจริญอยู่ในละโว้ก็คงจะเป็นศาสนาหินยานเช่นเดียวกัน และเมื่อพิจารณาจากข้อความในจารึกบนเสาแปดเหลี่ยมที่พบที่ศาลสูง แสดงถึงความรู้อย่างลึกซึ้งในคัมภีร์ภาษาบาลีย่อมเป็นหลักฐานสนับสนุนได้เป็นอย่างดี

นอกจากศาสนาพุทธนิกายหินยานแล้ว ยังมีศาสนาอื่น ๆ ที่เข้ามาในเมืองละโว้ก็คือศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพราหมณ์นั้นเข้ามายังละโว้ตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 (W.O Wolters 2509: 92) และพุทธศาสนา นิกายมหายานจากอาณาจักรศรีวิชัยทางใต้ ก็เข้ามาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในระยะพุทธศตวรรษที่ 13-14 (ช็อง บัวเชอลิเยร์ แต่ง, ม.จ สุกัทรดิศ ดิศกุล ทรงเก็บความเรียบเรียง 2509: 16) ยิ่งไปกว่านั้นยังมีหลักฐานว่าความเชื่อของคนในเมืองยังคงมีอิทธิพลอย่างสูง ความเชื่อดั้งเดิมนั้นเริ่มมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และได้ผสมผสานกับพุทธศาสนาในราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 เป็นความเชื่อในรูปของการบูชาบรรพบุรุษ การนับถือเทวดาและภูติผี ดังปรากฏว่าเมื่อพระเจ้าสุริยราชจากสิริธรรมนคร (นครศรีธรรมราช) ทรงยึดเมืองละโว้ได้นั้น ตำนานจามเทวีวงศ์ (2515: 77) ระบุว่า "ก็ให้พิมพ์มहाพิชัยเกียรติกระทำการบูชาเทพยดา แลบูชาเทพยดาที่รักษาพระนคร"(2515: 77)

การบูชารูปพระราชมารดานั้นนับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจ แสดงให้เห็นถึงการนับถือบรรพบุรุษและสตรี ซึ่งการให้ความสำคัญแก่ญาติฝ่ายมารดานี้สะท้อนถึงบทบาทและความสำคัญของสตรีทางการเมือง บทบาทของสตรีในสังคมละโว้ได้ถูกกล่าวถึงไว้ในเอกสารจีนว่า "หลอหู่ อาณาจักรของผู้หญิง" (เจลิม ยงบุญเกิด 2506: 32) สตรีจึงมีความสำคัญเท่าเทียมหรือมากกว่าบุรุษ

3) สมัยลพบุรี

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ละโว้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาทั้งทางด้านการเมืองและวัฒนธรรม อันแสดงถึงการสิ้นสุดยุคสมัยทวารวดี การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดได้แก่ การเปลี่ยนแปลงผู้นำทางการเมือง ซึ่งเป็นผลมาจากสงครามอันยืดเยื้อระหว่างละโว้ หรือญวชัยและนครศรีธรรมราช ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและศิลปวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากอิทธิพลขอมหรือเขมร

โดยเหตุที่ละโว้ครอบครองพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ และตั้งอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมต่อการค้า อีกทั้งยังมีความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม ทำให้เมืองละโว้ตกเป็นเป้าของการแย่งชิงระหว่างกษัตริย์ของอาณาจักรต่าง ๆ ที่อยู่โดยรอบ ตำนานต่าง ๆ ทางภาคเหนือได้ระบุว่า เกิดสงครามระหว่างละโว้กับทริภุญไชยและนครศรีธรรมราช โดยเริ่มจากการที่กษัตริย์ทริภุญไชยยกทัพมาเพื่อยึดละโว้ ระหว่างที่กองทัพละโว้และทริภุญไชยกำลังจะรบกัน กษัตริย์จากนครศรีธรรมราชได้ยกทัพขึ้นมายึดเอาละโว้ไว้ได้ แล้วเสด็จขึ้นครองละโว้ ส่วนกษัตริย์ทริภุญไชยและละโว้ต่างหนีขึ้นไปทางเหนือ ปรากฏว่ากษัตริย์ละโว้ยึดเมืองทริภุญไชยไว้ได้ แล้วเสด็จขึ้นครองราชย์ที่เมืองทริภุญไชย ส่วนกษัตริย์ทริภุญไชยเมื่อพ่ายแพ้ก็เสด็จลงเรือหลบหนีไปทางทิศใต้ (กรมศิลปากร 2518: 155-156, 2509: 96, 2515: 76-77)

เรื่องราวของละโว้ในช่วงนี้นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความเห็นไว้ว่า กษัตริย์นครศรีธรรมราชที่ยึดละโว้ได้นั้น เป็นกษัตริย์เชื้อสายมาเลย์ทรงพระนามว่า พระเจ้าชัย-วীরวรมัน ซึ่งหลังจากมีชัยชนะเหนือละโว้แล้ว ได้พยายามเข้าไปแย่งชิงอำนาจจากพระเจ้าสุริยวารมณีที่ 1 (พ.ศ. 1545-พ.ศ. 1593) แห่งอาณาจักรพระนครหลวง (W.O Wolters 2509: 93) พระเจ้าชัยวীরวรมันนี้ทรงมีอำนาจครอบครองดินแดนบางส่วนของกัมพูชาอยู่จนกระทั่ง พ.ศ. 1550 (หรืออาจเป็นพ.ศ. 1554) พระเจ้าสุริยวารมณีที่ 1 จึงทรงปราบได้สำเร็จ (ดี.จี ฮอลล์ แต่ง ชาญวิทย์ เกษตรศิริ อานันท์ กาญจนาคพันธุ์ บรรณาธิการแปล 2522: 142) แล้วพระองค์ก็ทรงขยายอำนาจมายึดละโว้จากพระเจ้าชัยวীরวรมันด้วย (W.O Wolters 2509: 93)

จากข้อสันนิษฐานและความคิดเห็นข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ละโว้น่าที่จะรวมเข้ากับแคว้นกัมโพชหรืออาณาจักรเขมรแล้ว และผู้ปกครองละโว้ไม่ใช่คนมอญอีกต่อไป ดังปรากฏว่าเกิดสงครามระหว่างเมืองละโว้กับทริภุญไชยอีก กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองละโว้ได้ยกทัพขึ้นมาตีทริภุญไชย แต่ไม่สำเร็จต้องยกทัพกลับ เหตุการณ์ตอนนี้มีหลักฐานประเภทตำนานกล่าวสันนิษฐานว่า หลังจากที่กษัตริย์นครศรีธรรมราชยึดละโว้ได้แล้ว พลเมืองของแคว้นละโว้จะถูกเรียกว่า "ชาวกัมโพช" หรือ "คนชาวกัมโพช" (กรมศิลปากร 2509: 988, 2515: 88)

การศึกษาหลักฐานต่าง ๆ ที่พบที่เมืองลพบุรีและบริเวณใกล้เคียงอาจกล่าวได้ว่า ในระยะราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 ละโว้ตกอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรเขมร ละโว้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากอิทธิพลเขมรหลายประการที่ปรากฏให้เห็นชัดเจน คือความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและศิลปวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงนี้จะพบได้จากจารึก โบราณสถานและโบราณวัตถุต่าง ๆ

หลักฐานที่แน่ชัดเกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองของเขมรเหนือละโว้ นั้น เป็นของสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 จารึกสดก๊กอกธมกล่าวว่า พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ได้ทรงต่อสู้กับคู่แข่งของพระองค์ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอาณาจักรเขมรในปี พ.ศ. 1545 ก่อนที่จะยึดเมืองพระนครหลวงและเสด็จขึ้นครองราชย์ (ม.จ. สุกัทรติศ ดิศกุล แปลจารึกสดก๊กอกธม 2517: 97) และเมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับศิลาจารึกภาษาขอมที่ศาลสูงหรือศาลพระกาฬ (จารึกหลักที่ 19) ซึ่งเป็นของ "พระบาทกัมรเดงอัน กำตวน อัญศรีสุริยวรมเทวะ" ระบุศักราช 944 (พ.ศ. 1565) และศักราช 947 (พ.ศ. 1568) (กรมศิลปากร 2504: 14) แล้ว ทำให้เชื่อได้ว่า พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ทรงมีอำนาจเหนือละโว้

หลักฐานอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางการเมืองของอาณาจักรเขมรที่มีต่อเมืองละโว้ก็คือ ภาพสลักนูนต่ำทหารละโว้บนผนังระเบียงปราสาทนครวัด ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1656-พ.ศ. 1693) แสดงถึงการยกทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 มีกองทัพไทย (สยามกุก) เดินอยู่ข้างหน้าสุด แต่งกายคล้ายคนป่า เดินทัพไม่ค่อยเป็นระเบียบ มีใบหน้าเป็นรูปไข่ ผิดกับกองทัพขอมซึ่งมีใบหน้าเป็นรูปสี่เหลี่ยม ด้านหลังมีกองทัพเดินเข้าแถวอย่างมีระเบียบ แต่งกายคล้ายทหารขอม มีจารึกอยู่ข้างล่างว่า "วระกมรเตงอัญศรีชัยสิงหวรมันอยู่ในป่ากำลังนำกองทัพเมืองละโว้" (ม.จ. สุกัทรติศ ดิศกุล 2522: 256) จากหลักฐานนี้แสดงให้เห็นถึงอำนาจของอาณาจักรเขมรที่มีเหนือละโว้ในขณะนั้น

การตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองของอาณาจักรเขมรนั้น จะเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว โดยจดหมายเหตุจีนระบุว่า ละโว้ส่งทูตไปจีนในปีพ.ศ. 1658 เป็นปีที่ละโว้ส่งทูตไปจีนครั้งแรกนั้น พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 เพิ่งครองราชย์ได้เพียง 2 ปีเท่านั้น คงจะเป็นสมัยที่พระองค์ยังไม่มีอำนาจมั่นคงนัก ละโว้จึงเป็นนครอิสระสามารถส่งทูตไปจีนได้ และในปีพ.ศ. 1698 ที่ละโว้ส่งทูตไปจีนครั้งหลัง พระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 สวรรคตแล้ว (G. Coedis 1968: 163) การส่งทูตไปจีนนี้ อาจจะเป็นความพยายามของละโว้ที่จะตัดความสัมพันธ์ฐานเป็นเมืองประเทศราชของอาณาจักรเขมรก็ได้

การเป็นอิสระของละโว้ในช่วงนี้เป็นระยะเวลาไม่นานนัก ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724-พ.ศ. 1761) ละโว้ก็ตกเป็นของเขมรอีก จากศิลาจารึกที่พบ ณ เทวสถานนิมานอากาศในพระนครหลวง มีข้อความกล่าวถึงเจ้าชายพระองค์หนึ่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ซึ่งมีสร้อยพระนามว่า "ละโว้ทเยศ" อันหมายถึงผู้เป็นใหญ่ในกรุงละโว้ (ชจร สุขพานิช 2521: 132) ทำให้สันนิษฐานได้ว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงส่งราชโอรสมาปกครองที่ละโว้ (G. Coedis 1968: 180) และจากจารึกปราสาทพระขรรค์ พ.ศ. 1734 กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงส่งพระพุทธรูป "ชัยพุทธมหานาค" ไปยังเมืองต่าง ๆ 23 เมือง และหนึ่งในจำนวนนั้นคือ ละโว้ทปุระ (กรมศิลปากร 2513: 208) การส่งพระพุทธรูปนี้ไปเมืองต่าง ๆ

เป็นการยืนยันอำนาจทางการเมืองของกษัตริย์ และแสดงถึงการวางรากฐานอำนาจทางศาสนาของพระองค์ด้วย (กรมศิลปากร 2513: 171-172)

เรื่องราวและหลักฐานต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางการเมืองของเขมรที่มีต่อละโว้ ซึ่งถึงแม้ว่าจะเป็นอำนาจที่ไม่ต่อเนื่อง แต่ก็ใช้ระยะเวลาานพอสมควร และช่วงเวลาที่จะโว้เป็นอิสระก็เป็นเวลาสั้น ๆ ดังนั้นอิทธิพลของเขมรทางด้านการเมืองและวัฒนธรรม จึงส่งผลกระทบต่อสภาพภายในของเมืองละโว้ในด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง

ความเปลี่ยนแปลงทางด้านศาสนาของละโว้ภายใต้อิทธิพลเขมรเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดทั้งจากศิลปวัตถุและจารึกต่าง ๆ ด้านศิลปวัตถุนี้มีประติมากรรมและสถาปัตยกรรมในศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในระยะแรก ศาสนาพราหมณ์ที่แพร่หลายนั้นเป็นลัทธิไศวเวทและไวษณพ โดยไศวเวทมีอิทธิพลในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 15 หลักฐานที่สำคัญได้แก่ โบราณสถานปรารงค์แขก (รูปที่ 3.1) ซึ่งสร้างในสมัยนี้ยังปรากฏฐานศิวลึงค์ในปรารงค์องค์กลางอย่างชัดเจน ในระยะหลังไวษณพก็ายมีบทบาทเพิ่มมากขึ้น โดยจารึกภาษาขอมที่พบที่ศาลเจ้าลพบุรี (จารึกหลักที่ 21) มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 16 กล่าวถึงสิ่งของต่าง ๆ ที่อุทิศถวายแด่เทวรูปบรมवासูเทพ (พระนารายณ์หรือพระวิฆณุ) ในโอกาสที่มีการทำพิธีฉลองเทวรูปองค์นั้น (กรมศิลปากร 2504: 17-19) นอกจากนี้ยังมีการบูชาพระพรหม ดังปรากฏว่ามีการสลักรูปพระพรหมบนแผ่นศิลาจารึก ซึ่งมีอายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 17 (ม.จ สุกัทรดิศ ดิศกุล 2518: 32) และในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 พุทธศาสนานิกายมหายานเริ่มมีอิทธิพลสูงมาก สันนิษฐานว่าปรารงค์สามยอด (รูปที่ 3.2) น่าจะสร้างขึ้นในสมัยนี้ตามคติมหายาน (หวน ภิณฑิษฐ์ 2512: 25-26)

3.1

โบราณสถาน
ปรารงค์แขก

3.2

ปรารงค์
สามยอด

นอกจากศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธนิกายมหายาน จะมีอิทธิพลในละโว้แล้ว พุทธศาสนานิกายสถวีรวาทก็มีอิทธิพลร่วมอยู่ด้วย ดังปรากฏในศิลาจารึกที่ศาลสูง (จารึกหลักที่ 19) ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 กล่าวถึงพุทธศาสนานิกายมหายาน สถวีระและโยคี (กรมศิลปากร 2504: 12-14)

จากหลักฐานต่าง ๆ จะเห็นได้ว่า ศาสนาที่มีอิทธิพลในละโว้มีหลายศาสนา แต่ที่มีอิทธิพลสูงสุดคือ ศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธมหายาน ศาสนาทั้งสองนี้ยังมีอิทธิพลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชนด้วย เพราะเป็นศาสนาที่เน้น "สมมติเทพ" ของกษัตริย์ ด้วยเหตุนี้กฎของกษัตริย์ที่ประกาศใช้ในละโว้ จึงเน้นว่าเป็น "กฎอันศักดิ์สิทธิ์" (กรมศิลปากร 2504: 17) เข้าใจว่าผู้ปกครองละโว้ซึ่งได้รับมอบหมายจากกษัตริย์เขมร ให้เป็นผู้ควบคุมดูแลให้มีการปฏิบัติตามกฎอันศักดิ์สิทธิ์นี้ คงมีอำนาจเหนือประชาชนอย่างสูง

สำหรับระบบเศรษฐกิจของละโว้ภายใต้อิทธิพลของเขมรนั้น คงจะไม่มี ความเปลี่ยนแปลงมากนัก เทวสถานที่ถูกสร้างขึ้นน่าจะมียุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจเช่นเดียวกับวัดในสมัยทวารวดี ส่วนการค้ายังคงมีการติดต่อกับพ่อค้าจากต่างแดนอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะกับจีน กษัตริย์ละโว้พยายามส่งทูตนำบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนเสมอเมื่อโอกาสเปิดให้ พงศาวดารจีน พ.ศ. 1834 กล่าวถึงรายชื่อสิ่งของเครื่องบรรณาการที่ละโว้ส่งไปยังจีน ประกอบด้วยทองคำ งาช้าง นกกระเรียน นกแก้วห้าสี ยางไม้หอม พิมเสน ฯลฯ (เฉลิม ยงบุญเกิด 2506: 33) เข้าใจว่าสิ่งเหล่านี้คงเป็นสินค้าออกที่สำคัญของละโว้

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ชัดถึงความเปลี่ยนแปลงในละโว้ อันเนื่องมาจากอิทธิพลเขมร ซึ่งอิทธิพลนี้ไม่ถึงกับเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของละโว้โดยสิ้นเชิง แต่จะเปลี่ยนเฉพาะรูปแบบ และยังคงมีลักษณะของความสืบเนื่องอย่างมาก ตัวอย่างที่เห็น ได้แก่ ศิลปะของละโว้สมัยนี้ ถึงแม้จะได้รับอิทธิพลจากเขมรอย่างลึกซึ้ง แต่จะมีลักษณะของตนเองต่างไปจากศิลปะเขมร ทั้งนี้เนื่องจากลพบุรีเป็นเมืองสำคัญของมอญมานาน ศิลปกรรมที่เกื้อหนุนจึงสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมทั้งสอง (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2520: 15)

อิทธิพลทางการเมืองของเขมรที่มีต่อละโว้และประเทศราชอื่น ๆ คงจะสิ้นสุดลงพร้อมกับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18-กลางพุทธศตวรรษที่ 19 เขมรเริ่มประสบกับความลำบาก เนื่องจากได้ขยายอาณาเขตออกไปมากเกินไป และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาระหนักในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17-กลางพุทธศตวรรษที่ 18 ประชาชนถูกเกณฑ์ไปเป็นทั้งทหารและแรงงานก่อสร้าง (G.Coedis 1968: 163) และประกอบกับอาณาจักรจัมปาได้เข้ามาถูกรุกรานเมื่อปีพ.ศ. 1720 เขมรจึงอ่อนแอลง ละโว้ในช่วงนี้คงเป็นอิสระ หลักฐานเกี่ยวกับละโว้ขาดหายไปจนกระทั่งต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ปรากฏหลักฐานละโว้ส่งทูตไปจีนหลายคณะ ในปี พ.ศ. 1832, 1839, 1840 และ 1841 ตามลำดับ (คณะกรรมการสืบค้นประวัติไทยจีน 2516: 65-75) ระยะเวลาที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะมีผลกระทบต่อละโว้

4) สมัยสุโขทัย

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายประการ โดยเกิดศูนย์ความเจริญแห่งใหม่ขึ้นที่อโยธยา อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพทางภูมิศาสตร์และการมีที่ตั้งที่เหมาะสม ตลอดจนการขยายตัวทางการค้าทางทะเลของเอกชนชาวจีนในระยะพุทธศตวรรษที่ 17-18 ซึ่งมีส่วนส่งเสริมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ได้ย้ายมาอยู่ที่อโยธยาเช่นนี้ ย่อมทำให้ศูนย์อำนาจทางการเมืองและวัฒนธรรมย้ายจากเมืองละโว้มาด้วย

ภายหลังจากที่ราชธานีย้ายไปอยู่ที่อโยธยาแล้ว ละโว้ในช่วงนี้มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง ดังมีหลักฐานเอกสารระบุถึงการที่พระนารายณ์ย้ายราชธานี และสร้างเมืองอโยธยาขึ้นใหม่ บริเวณลำน้ำป่าสักในปี พ.ศ. 1612 ข้อความปรากฏในพงศาวดารเหนือว่า "แล้วพระนารายณ์ไปสร้างปรารงค์เมืองละโว้ หนานนามเมืองใหม่ ชื่อว่า เมืองละโว้ แต่นั้นมาเป็นเมืองลูกหลวง" (อ้างถึงใน ศรีศักร วัลลิโภดม 2509: 77) และถึงแม้ว่าละโว้จะสูญเสียฐานะเป็นราชธานี แต่การที่เป็นเมืองเก่าแก่ เป็นศูนย์ความเจริญทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะทางศาสนา ทำให้ละโว้ดำรงฐานะเป็นเมืองสำคัญทางวัฒนธรรมและศาสนาสืบต่อมาอีกนาน โดยปรากฏในพงศาวดารว่า รวบรวมหลายพุทธศตวรรษที่ 18 พระยาจ่าเมืองแห่งเมืองพะเยา พระยามังรายแห่งเมืองเชียงใหม่ และพระร่วงแห่งเมืองสุโขทัย เคยมาศึกษาศิลปะอยู่ที่กรุงละโว้ (พระยาประชาภิจักร 2518: 249)

นอกจากนี้ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 มีการเปลี่ยนแปลงทางศาสนา เกิดขึ้นพร้อมกับการเข้ามาของศาสนาพุทธลัทธิลังกาวงศ์จากลังกา ตำนานมูลศาสนากล่าวไว้ว่า หลังจากพระอโณมทัสสีจากสุโขทัยไปเรียนเอาพระไตรปิฎก ณ เมืองพิน(เกาะตะมะ) อันเป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของลัทธิลังกาวงศ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ได้มาเผยแพร่ศาสนาที่อโยธยา (กรมศิลปากร 2518: 194) ลัทธินี้คงเผยแพร่เข้ามายังละโว้ด้วย

เจดีย์วัดนครโกษา

3.3

3.4

เจดีย์ประธาน
วัดพระศรี
รัตนมหาธาตุ

ระยะที่ลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาเผยแพร่นี้ เมืองละโว้มีความสนใจในศาสนานี้เป็นอันมาก ได้เกิดรูปแบบเจดีย์แบบอย่างหินยานมากมายที่สำคัญ คือ เจดีย์ทรงเหลี่ยม

อ่อนนุ่มยอมเป็นไมตรี ทั้งสองอาณาจักรก็รวมเป็นประเทศเดียวกัน จีนจึงเอานามเดิมซึ่งเคยเรียกว่า เสียมก๊กกับหลอฮกก๊ก รวมเรียกเป็นนามเดียวกันว่า เสียมหลอฮก (เฉลิม บุญเกิด 2506: 36) เมื่อพระเจ้าอู่ทองเสด็จสวรรคต พระราเมศวรได้ถวายราชสมบัติแก่พระบรมราชา-ธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ส่วนพระองค์ครองเมืองลพบุรีต่อมา จนตลอดรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 รวมเวลาที่สมเด็จพระราเมศวรครองเมืองลพบุรีอยู่ถึง 38 ปี

เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 เสด็จสวรรคต สมเด็จพระเจ้าทองจันทร์ได้ขึ้นเสวยราชสมบัติได้ 7 วัน สมเด็จพระราเมศวรจึงเสด็จลงมาจากลพบุรี แล้วเสด็จขึ้นครองราชย์ ณ กรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. 1931-พ.ศ. 1938 และโปรดให้พระรามราชา ราชโอรสพระองค์ใหญ่ไปครองเมืองลพบุรีต่อมาอีก 1 รัชกาล

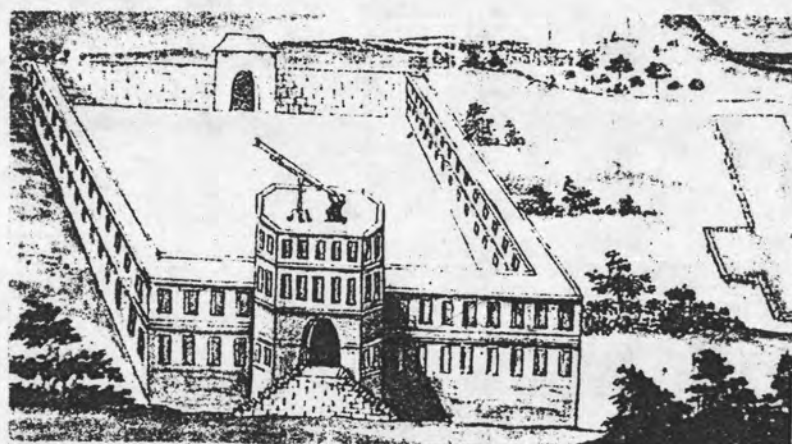
ในปี พ.ศ. 1974 หลังจากสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ทรงตีเมืองพระนครหลวง ราชธานีของอาณาจักรเขมรได้ เมืองลพบุรีก็หมดความสำคัญลง มิได้เป็นเมืองลูกหลวงอีกต่อไป ทั้งนี้เพราะไม่ต้องเป็นห่วงศึกทางด้านเขมรอีกแล้ว ในช่วงนี้ไม่ปรากฏว่ามีเจ้านายไปครองเมืองลพบุรีอีก แต่ทว่ายังคงรักษาป้อมปราการเมืองลพบุรีไว้เป็นเมืองเขื่อนขัณฑ์ป้องกันข้าศึกที่จะมาตีกรุงศรีอยุธยาทางด้านเหนือ

ปี พ.ศ. 2091 รัชกาลของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชะเวตตีจากพม่ามาตีเมืองไทย เมื่อเสร็จสงครามครั้งนั้นแล้ว จึงเห็นว่าป้อมปราการที่เมืองลพบุรีหาได้เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง อาจจะไปเป็นประโยชน์แก่ศัตรู จึงให้รื้อป้อมปราการเมืองลพบุรีออกเสีย (กรมศิลปากร 2504: 72) ตั้งแต่นั้นมาเมืองลพบุรีก็มีฐานะเป็นเพียงเมืองขึ้นสามัญ นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2095 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้เสด็จขึ้นไปเมืองลพบุรี และทรงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุให้สมบูรณ์

ปี พ.ศ. 2145 รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ได้เสด็จประพาสเมืองลพบุรี เพื่อทอดพระเนตรโบราณวัตถุสถานและทอดพระเนตรการหล่อปืนใหญ่สำหรับเป็นอาวุธต่อสู้กับพม่า ในระยะนี้คงจะได้มีการสร้างเจดีย์แบบอยุธยาขึ้นหลายองค์ ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

เมืองลพบุรีกลับมามีความสำคัญขึ้นอีกครั้งหนึ่งในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-พ.ศ. 2231) ทั้งนี้เพราะในขณะนั้นฝรั่งเศสได้ตั้งกำลังแผ่อำนาจเข้ามา สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระราชดำริว่า เรือรบฝรั่งเศสเข้ามาถึงพระนครศรีอยุธยาได้โดยง่าย จึงโปรดฯ ให้ตั้งเมืองลพบุรีเป็นราชธานีสำรองขึ้น ในปี พ.ศ. 2208 ทรงสร้างพระนารายณ์ราชนิเวศน์ โดยมีสถาปนิกชาวฝรั่งเศสเข้ามาช่วยเสริมสร้างเมืองลพบุรีเดิมนั้นให้เหมาะสมที่จะเป็นราชธานีที่ 2 สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ปรากฏขึ้นมากมายในสมัยนี้ด้วยฝีมือของ

ของชาวต่างชาติ เช่น บริเวณพระราชวัง ป้อม กำแพงเมือง ตลอดจนการประปา (รูปที่ 3.5)

3.5
วัดสันเปาโล
ฝีมือการก่อสร้าง
ของชาวต่างชาติ

สมเด็จพระนารายณ์เสด็จมาประทับที่เมืองลพบุรีนานยิ่งกว่าที่พระนครศรีอยุธยา โดยมักจะเสด็จไปประทับในฤดูแล้งทุกปี พอถึงฤดูฝนจึงเสด็จลงมาประทับ ณ กรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้ได้ทรงรับรองราชทูตต่างประเทศที่เมืองลพบุรีนี้ด้วย

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์เสด็จสวรรคตแล้ว ภายหลังปี พ.ศ. 2231 เมืองลพบุรีก็ร่วงโรยลงอีก เพราะสมเด็จพระเพทราชาพระมหากษัตริย์องค์ต่อไปได้เสด็จกลับมาประทับที่พระนครศรีอยุธยาเดิม พร้อมกับอพยพหน่วยราชการทั้งหมดกลับเข้ากรุงศรีอยุธยา

ในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2275-พ.ศ. 2301) พระองค์ได้เสด็จมาประพาสเมืองลพบุรี และทรงกระทำการคล้องช้างที่ริมทะเลสาบหุบศรถึง 3 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2289 และ พ.ศ. 2297 ภายหลังจากนี้แล้วเมืองลพบุรีจึงมีความสำคัญลดน้อยลงไป โดยไม่มีความสำคัญทางการเมืองจนสิ้นสมัยอยุธยา

6) สมัยธนบุรี

ในสมัยพระเจ้าตากสินมหาราชได้ตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ภายหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า เมื่อปี พ.ศ. 2310 ต่อมาไทยได้ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ เมืองศรีสัตนาคนหุตและเมืองหลวงพระบาง กองทัพไทยได้ชัยชนะและได้อพยพชาวเมืองทั้งสามลงมาด้วยเป็นจำนวนมาก นอกจากได้ตั้งถิ่นฐานตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคอีสาน แล้วยังอพยพเข้ามาสู่จังหวัดขึ้นในที่มณฑลเมืองน้อย และเนื่องจากเมืองลพบุรีมีสภาพเกือบเป็นเมืองร้างมาประมาณ 90 ปี ชาวเมืองทั้งสามจึงอพยพเข้ามาอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ของเมืองลพบุรีจนถึงปัจจุบัน

7) สมัยรัตนโกสินทร์

เมืองลพบุรีเริ่มมาให้ความสำคัญขึ้นใหม่อีกครั้งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394- พ.ศ. 2411) พระองค์ได้ให้ความสำคัญสนพระทัยเมืองลพบุรีมาตั้งแต่ครองราชสมบัติหรือก่อนหน้านั้น เพราะปรากฏว่า โปรด ฯ ให้พระยาชลบุรีพร้อมหม่อมไพบูลย์ กุศลาลาดัดดา (วัดมณีชลขันธ์) ในปี พ.ศ. 2397 (รูปที่ 3.6) (กองหอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1216 เลขที่ 20) และในสารตรานี้ได้อ้างถึงว่า ที่วัดเกาะแก้ว พระองค์เคยเสด็จขึ้น ไปประทับแรมและนมัสการพระ แสดงให้เห็นว่าก่อน พ.ศ. 2397 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยเสด็จเมืองลพบุรีมาก่อน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2399 จดหมายเหตุกล่าวว่า ได้เสด็จมาทอดพระเนตรพระราชวังและกำแพงเมืองลพบุรี (กองหอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1218 เลขที่ 63) ในปี พ.ศ. 2405 ได้เสด็จมาทอดพระเนตรเมืองลพบุรีอีก (กองหอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1244 เลขที่ 142) และในปี พ.ศ. 2408 ได้เสด็จมาพระราชมารษาพระภิกษุที่วัดเสาธงทองและวัดกวีศราราม (กองหอสมุดแห่งชาติ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1227 เลขที่ 44) จากหลักฐานดังกล่าว จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จเมืองลพบุรีเป็นระยะ ๆ มาตั้งแต่ครองราชย์จนถึงปลายรัชกาลของพระองค์

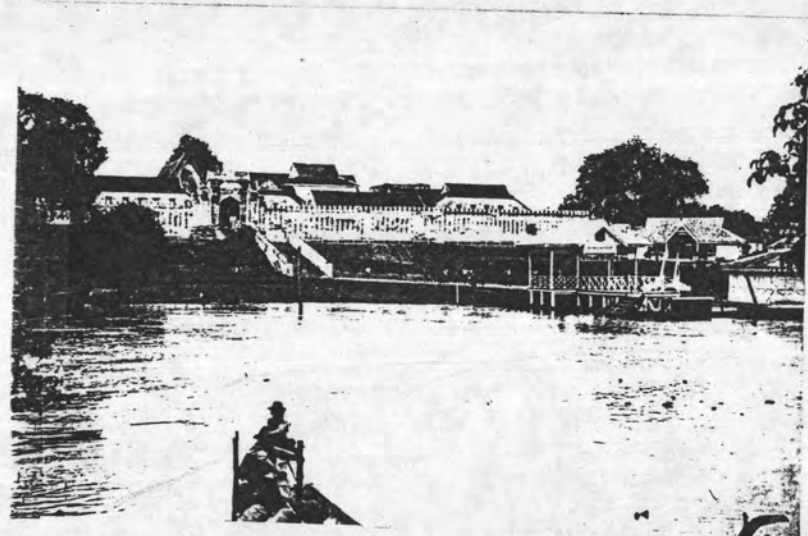
ในปี พ.ศ. 2406 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น ในระยะนี้ฝรั่งชาติตะวันตกกำลังแสวงหาอาณานิคมอยู่ พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า กรุงเทพฯ อยู่ใกล้ทะเลมากเกินไป เรือรบชาติอากแล่นเข้ามาถึงได้ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ทหารราชธานีสำรองที่ไกลพอจะไม่ถูกรบกวนจากเรือรบชาติอาก และจัดเป็นฐานที่จะย้ายคณะรัฐบาลขึ้นไปได้เมื่อเกิดสงคราม ในที่สุดพระองค์จึงทรงใช้เมืองลพบุรีเป็นฐานอพยพดังเช่นที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเคยทรงใช้มาก่อน เพราะมีความเหมาะสมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และยังมีพระราชวังเก่าของสมเด็จพระนารายณ์อยู่พอที่จะปฏิบัติสังขรณ์ได้ง่าย อีกทั้งอาจจะเป็นเหตุผลที่พระองค์ทรงสนพระทัยเมืองนี้มาตั้งแต่ต้นก็เป็นได้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้สร้างพระราชวังที่ประทับขึ้นที่เมืองลพบุรี (รูปที่ 3.7) ซึ่งเป็นพระราชวังแห่งแรกที่พระองค์โปรดให้สร้างในหัวเมืองและเรียกชื่อในประกาศรัชสมัยของพระองค์ว่า "พระนารายณ์ราชนิเวศน์" (กรมศิลปากร 2511: 233) โดยพระองค์โปรด ฯ ให้กระทำพิธีกรรมพระนารายณ์ราชนิเวศน์ ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงอุทิศให้เป็นวิสุคามสีมาแก่พระสงฆ์ก่อนที่จะเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงบูรณะพระนารายณ์ราชนิเวศน์ และสร้างหมู่พระที่นั่งนิมานมกุฎและตำหนักใหญ่น้อยขึ้น

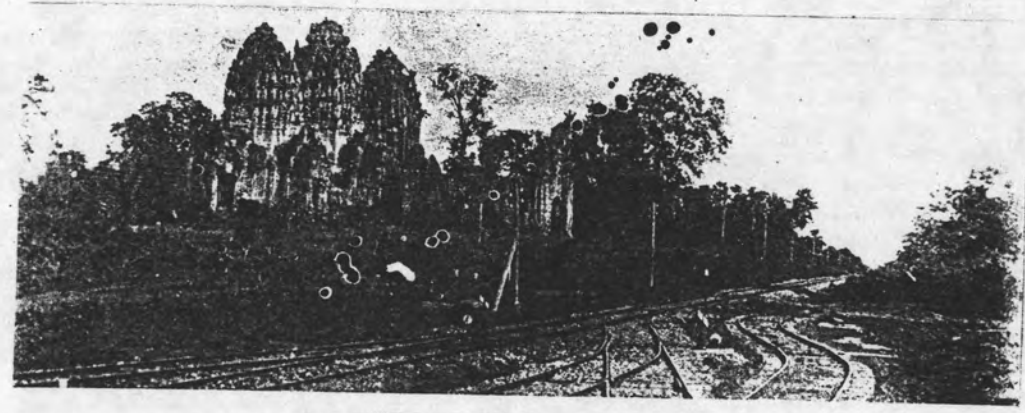
3.6

วัดมณีชลขันธ์

3.7

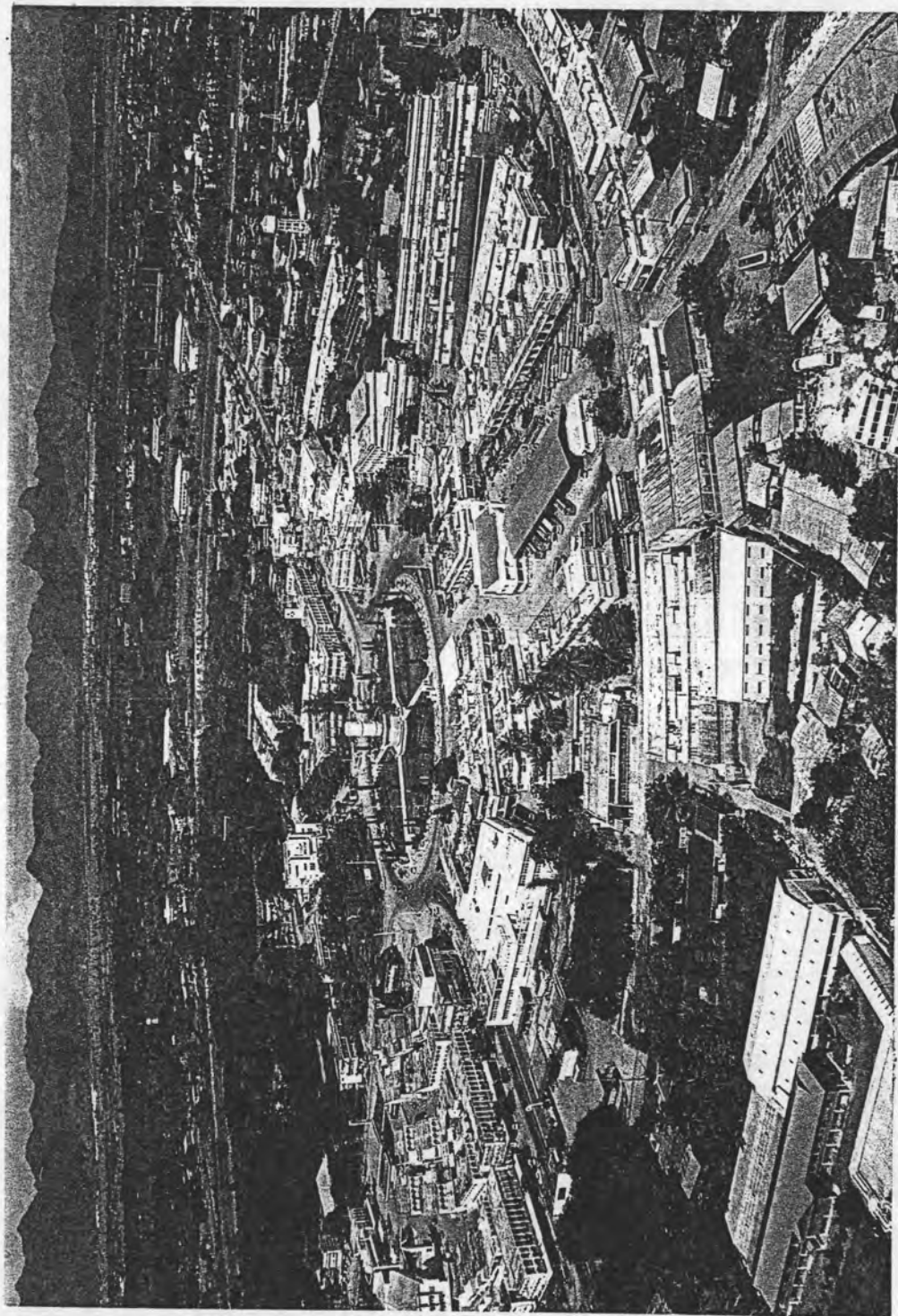
พระนารายณ์ราชินีเวศน์
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

3.8

ทางรถไฟสายเหนือผ่านเมืองลพบุรี

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

3.9

เมืองใหม่ที่ย้ายตัวออกมาตามความพยายามของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้เสด็จประทับที่ลพบุรีหลายครั้ง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2426 ก็ได้ใช้หมู่พระที่นั่งพิมานมงกุฎในพระราชทานราษฎรนิเวศน์เป็นที่ประทับ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ 2506: 814) ในสมัยนี้มีการสร้างทางรถไฟสายเหนือผ่านลพบุรีด้วย (รูปที่ 3.8)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดการปกครองแบบใหม่คือ ให้มีมณฑล จังหวัดและอำเภอ ลพบุรีก็เป็นจังหวัดสำคัญที่ขึ้นอยู่กับมณฑลอยุธยา พระองค์ได้พระราชทานหมู่พระที่นั่งพิมานมงกุฎและตำหนักต่าง ๆ ให้เป็นที่ทำการของรัฐบาล โดยใช้เป็นศาลากลางตลอดมา

จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2483 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และจอมพลป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ย้ายศาลากลางไปอยู่ที่เมืองใหม่ (รูปที่ 3.9) สำหรับเมืองใหม่นี้ เป็นความพยายามของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่จะแยกออกจากเมืองเก่า ทั้งนี้เพราะเมืองเก่านี้มีโบราณวัตถุสถานมากมายหลายแห่ง การที่จะสร้างตึกกรมบ้านช่องบนซากโบราณสถานหรือบังโบราณสถานไม่สมควรอย่างยิ่ง จึงได้สร้างเมืองใหม่ขึ้น มีอาคารศาลากลางตึกบ้านเรือน โรงเรียนและค่ายทหาร จะเห็นได้ว่าบริเวณที่สร้างเป็นเมืองใหม่นั้น นับตั้งแต่ฝั่งตะวันออก ของทางรถไฟออกไปจนถึงวงเวียนเทพสตรี มีอาคารดังกล่าวอยู่เป็นระยะ (รูปที่ 3.10 และ 3.11)

3.10

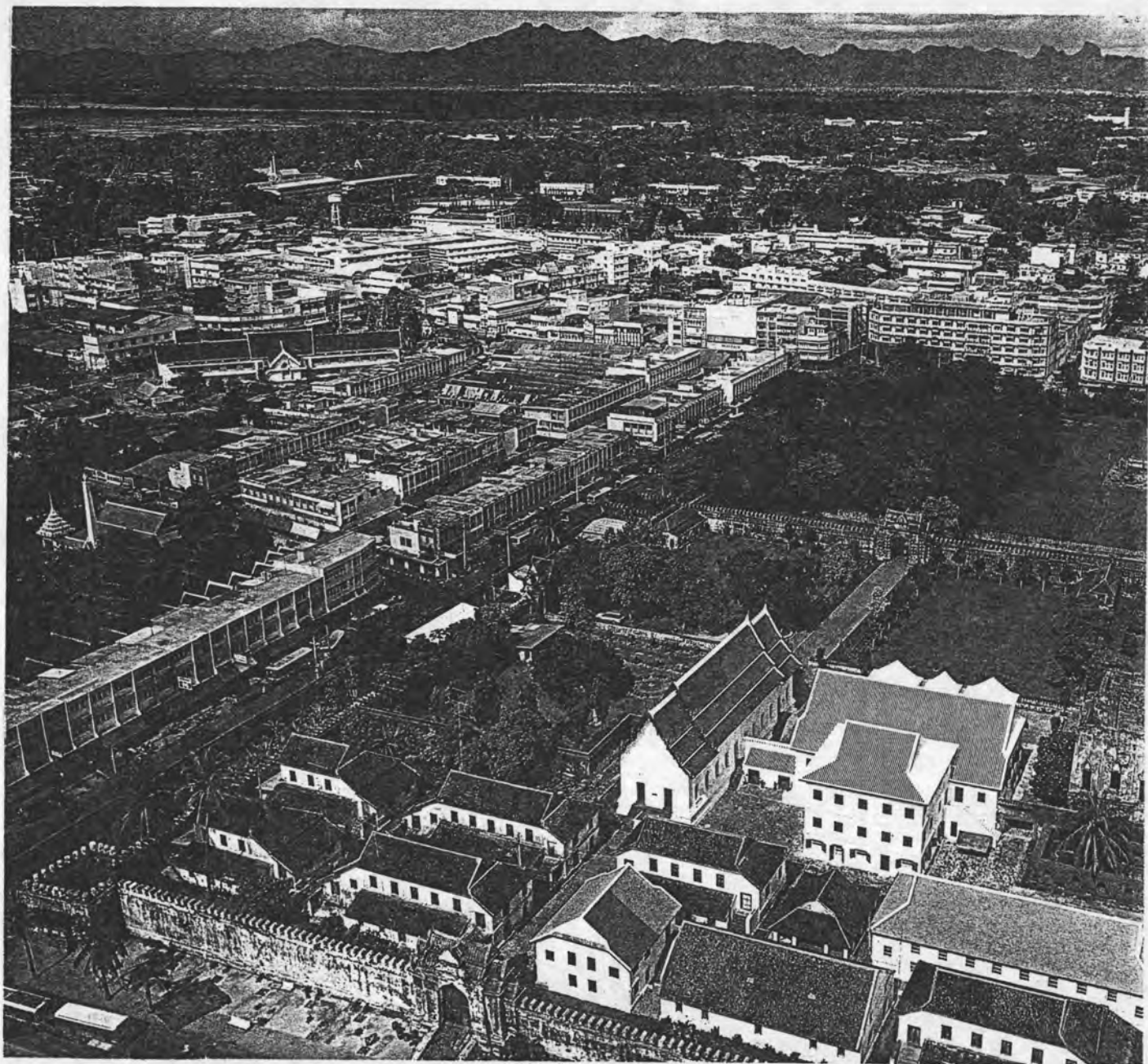
ตึกแถวที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัย

จอมพล ป. พิบูลสงคราม จุดประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการขยายเมืองก็คือ ความจำเป็นในการป้องกันประเทศให้ปลอดภัยจากภาวะสงคราม จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการจะสร้างเมืองสักเมืองหนึ่งให้เป็นศูนย์ทหารบกอย่างแท้จริง และได้เลือกเมืองลพบุรีให้เป็นศูนย์กลางทหารและอาจใช้เป็นฐานอพยพของรัฐบาลกลางได้

3.11

วงเวียนเทพสตรี

3.12

บริเวณเมืองเก่าในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามหลังจากการริเริ่มสร้างเมืองใหม่ในสมัยนั้นแล้ว การก่อสร้างก็หยุดชะงักเพียงแค่นั้น พอหลังจากนั้น ผู้คนก็ไม่ยอมออกไปสร้างเมืองใหม่เพิ่มเติม แต่กลับสร้างกันมากขึ้นในบริเวณเมืองเก่า มีการก่อสร้างบ้านเรือน ร้านค้า รุกกล้าเข้าไปในโบราณสถาน จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (รูปที่ 3.12)

3.2.2 รูปทรง โครงสร้างและลักษณะผังเมืองโบราณ

เมืองลพบุรีหรือเมืองละโว้โบราณ ตั้งอยู่บนที่ดอนลาดลงมาจากเทือกเขาสามยอดทางด้านทิศตะวันออกของลำน้ำลพบุรี ดังนั้นจึงกลายเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ริมน้ำ ที่ดอนนี้อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 11-17 เมตร ตัวเมืองสูงต่ำไม่เท่ากัน บางตอนสูง บางตอนต่ำสลับกันไป บริเวณที่สูงนั้นเหมาะสำหรับการอยู่อาศัย ส่วนบริเวณที่ต่ำใช้ทำไร่ทำนา (ศรีศักร วัลลิโภดม 2518: 92)

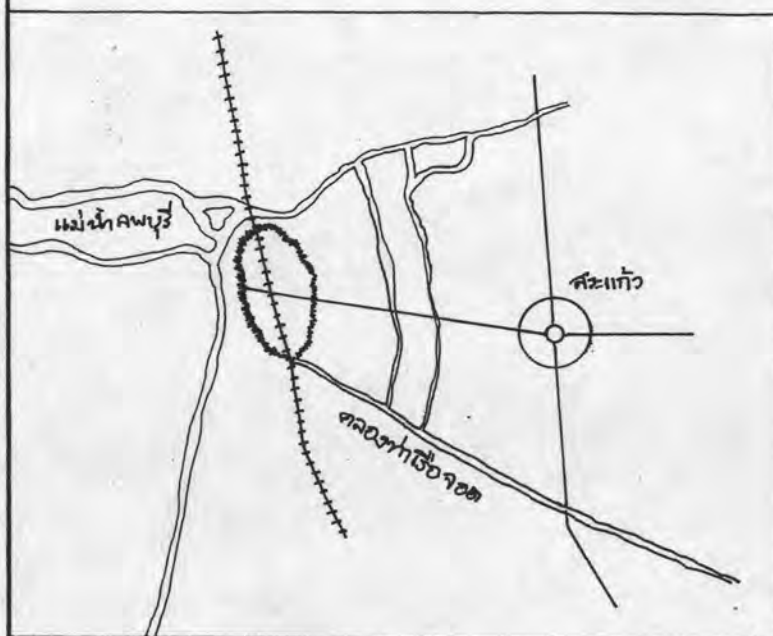
ห่างจากตัวเมืองออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 4 กิโลเมตร แผ่นดินต่ำลงมาเป็นแอ่งใหญ่ เมื่อถึงฤดูฝน น้ำฝนจากเทือกเขาจะ ไหลลงมาขังอยู่ในแอ่งนี้เป็นทะเลสาบเรียกว่า ทะเลชุบศร เมืองลพบุรีได้อาศัยน้ำจากแอ่งนี้มาตั้งแต่บรรพกาล

บริเวณที่ลาดเชิงเขาซึ่งอยู่ถัดไป อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 20-28 เมตร เป็นบริเวณที่มีเชิงเขาเล็ก ๆ ตั้งอยู่ประปราย โดยมีลำน้ำเล็ก ๆ จากเทือกเขาไหลลงมาหล่อเลี้ยง บริเวณนี้เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของคนในสมัยก่อนและเป็นพื้นที่เพาะปลูกด้วย ปรากฏเขาและตามถ้ำ มักจะพบโบราณสถาน โบราณวัตถุ สมัยทวารวดี ลพบุรี จนถึงอยุธยา เช่น ซากสถูปเจดีย์ พระพุทธรูป และเทวรูปหลงเหลืออยู่

ส่วนฝั่งแม่น้ำลพบุรีทางด้านทิศตะวันตกตรงข้ามเมืองลพบุรี เป็นที่ต่ำ สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 9-10 เมตร ในฤดูหลาก น้ำในแม่น้ำลพบุรีจะเอ่อล้นฝั่งท่วมทุกปี ทำให้เมืองลพบุรีมีสภาพคล้ายเกาะเล็ก ๆ ในสมัยทวารวดีและลพบุรีคงเป็นที่ต่ำกว่านี้ พื้นที่บริเวณนี้ไม่สามารถใช้เป็นแหล่งกสิกรรมได้ สำหรับฝั่งแม่น้ำลพบุรีฝั่งนี้แต่โบราณคงเป็นลำน้ำใหญ่ เรือขนาดใหญ่สามารถแล่นเข้ามาได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม 2518: 91)

ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองลพบุรี เป็นที่ลุ่ม น้ำท่วมถึงทุกปี ชาวบ้านเรียกกันว่า "ทุ่งพรหมมาสเตอร์" เป็นบริเวณที่มีลำน้ำเก่าสายหนึ่ง ไหลผ่านไปถึงเขาสมอคอน วัดไร่ขิงและเมืองบางไผ่ เป็นต้น

จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศ (รูปที่ 3.13) พบว่า ผังเมืองลพบุรีมีรูปร่างรี ไม่สม่ำเสมอ มีร่องรอยให้เห็นว่ามีการขุดคูเมืองขยายบริเวณเมืองไปทางทิศตะวันออกถึง 2 ครั้ง เมืองละโว้แต่แรกตั้งนั้นมีกำแพงและคูเมือง กว้างประมาณ 1,000 เมตร ยาวประมาณ 1,450 เมตร แนวกำแพงและคูเมืองยังมีเหลือให้เห็นชัดเจนหลายแห่ง

รูปที่ 3.13

แสดง ภาพถ่ายทางอากาศเมืองลพบุรี
ปัจจุบัน

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

ทางด้านทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำลพบุรี ใช้แม่น้ำซึ่งมีอยู่แล้วตามธรรมชาติเป็นคูเมือง ส่วนคันดินในตอนนั้นได้ถูกรับสภาพเป็นถนนไปจนหมดสิ้น พร้อมกับการสร้างตึกแถวไว้บนกำแพงเมือง ทางด้านทิศเหนือมีคูเมืองและแนวคันดินเพียงชั้นเดียว เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มเมื่อถึงฤดูน้ำท่วมก็จะกลายเป็นเครื่องกีดขวางข้าศึกศัตรูได้ดี แนวคันดินนี้เริ่มตั้งแต่ป้อมท่าโพธิ์ผ่านหน้าวัดป่าธรรมโสภณและวัดตองปุ แล้ววกลงมาทางใต้เป็นคูเมืองและกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก

คูเมืองและกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก ผ่านมาด้านหลังของโรงเรียนพินิจ-วิทยาลัย วัดนครโกษา วกไปทางทิศตะวันตกเป็นกำแพงเมืองและคูเมืองด้านทิศใต้ คูเมืองตอนนี้เรียกว่า คลองเรือก ไปออกบรรจบแม่น้ำลพบุรี กำแพงด้านนี้สูงและกว้างมาก เป็นกำแพงดินที่ได้รับการปรับปรุงเพิ่มเติมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และได้มีการสร้างป้อมชัยชนะสงครามและซุ้มประตูที่เรียกกันว่า ประตูชัย ขึ้นมาในสมัยนี้

โบราณสถานที่สำคัญของเมืองส่วนใหญ่ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองตอนนี้ ซึ่งได้แก่ โบราณสถานทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ คือ ปรากฏแชก วัดมหาธาตุ วัดนครโกษา พระราชวังนารายณ์ราชินีเวศน์ ปรากฏสามยอด ศาลพระกาฬ ศาลลูกศร(ศาลหลักเมือง) วัดเสาชงทอง บ้านหลวงรับราชทูตและอื่น ๆ ซึ่งถูกรื้อถอนออกไป เนื่องจากการสร้างอาคารปัจจุบันของตัวเมืองลพบุรีทับซ้อนลงไป ถัดขึ้นไปทางทิศเหนือ มีสระน้ำโบราณ คือสระมนโอราห์และสระเสวย ในปัจจุบัน สระเหล่านี้ถูกแปลงสภาพไปหมดแล้ว ส่วนทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้เป็นเขตพระราชวัง ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือน่าจะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและป่าโปร่ง เป็นที่พักของแขกเมือง ทั้งนี้เนื่องจากทางทิศตะวันตกเป็นบริเวณหน้าเมืองติดกับลำน้ำลพบุรี

การขยายเขตเมืองไปทางทิศตะวันออกครั้งแรก โดยการขุดคูเมืองออกห่างจากคูเมืองชั้นแรกเป็นระยะประมาณ 350 เมตร คูเมืองที่ขยายนี้เริ่มจากป้อมท่าโพธิ์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวัดป่าธรรมโสภณ วัดตองปุ โอบเอาวัดทั้งสองเข้าไว้ในบริเวณเมืองด้วยผ่านเขตบ้านท่ากระยาง แล้ววกลงใต้ผ่านบริเวณตอนหลังค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชออกไปคูเมืองด้านทิศใต้ จนถึงบริเวณที่เรียกว่าท่าเรือจอด เป็นแนวคูเมืองด้านทิศตะวันออกทั้งหมด ซึ่งเลือนรางแล้ว แต่สามารถสังเกตเห็นได้จากภาพถ่ายทางอากาศ

ร่องรอยของโบราณวัตถุสถานภายในบริเวณเมืองตอนนี้ ส่วนมากถูกรื้อทำลายลงเกือบทั้งหมด ที่เหลือให้เห็นเป็นวัดสำคัญ 2 แห่ง คือ วัดป่าธรรมโสภณและวัดตองปุ ที่เป็นวัดที่สร้างขึ้นมาอย่างช้าที่สุดในสมัยอยุธยา วัดสำคัญอีกวัดหนึ่งคือ วัดช้อย ซึ่งอยู่ใกล้วัดป่าธรรมโสภณ โสภณ เป็นบริเวณที่พบพระพุทธรูปศิลาสมัยทวารวดี ปัจจุบันถูกรื้อทำลายหมดสิ้นไปแล้ว ซากวัดที่เหลือให้เห็นอีกแห่งหนึ่งคือ วัดนิโครธ อยู่ใกล้กับศาลเจ้าพ่อเทพ ยังมีฐานที่ก่อด้วยศิลาแลงเหลือ

อยู่บางส่วน ศาสนสถานและโบราณวัตถุของวัดนี้เป็นของสมัยลพบุรีลงมา

นอกจากนี้ ที่ริมคูเมืองด้านทิศเหนือในเขตบ้านท่ากระชาย พบซากเตาโบราณ ซึ่งคงใช้หลอมหรือถลุงโลหะ บริเวณหมู่บ้านนี้มีโคกเนินที่แสดงว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ลพบุรี อยุธยา จนถึงปัจจุบัน คูเมืองชั้นนี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าถูกสร้างขึ้นในสมัยใด แม้แต่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ได้ถูกบันทึกลงในแผนที่ผังเมือง

การขยายบริเวณเมืองมาทางด้านทิศตะวันออกครั้งที่สองนั้น คงกระทำขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะร่องรอยที่เหลืออยู่บางตอน มีลักษณะเด่นชัดว่าสร้างขึ้นในระยะหลัง และแผนที่ผังเมืองลพบุรีที่ชาวฝรั่งเศสทำไว้ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ก็คงลักษณะของกำแพงและป้อมปราการให้เห็นว่าเป็นเขตเมืองลพบุรีอย่างแท้จริง

คูเมืองชั้นนี้อยู่ห่างจากคูเมืองที่ขยายในครั้งแรกประมาณ 550 เมตร คูเมืองด้านเหนือเชื่อมต่อกับคูเมืองที่ขยายครั้งแรกในเขตบ้านท่ากระชาย ถัดไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านหลังค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตัดข้ามคลองชลประทานไปยังเขตบ้านสะพานอิฐอิฐ บ้านหินสองก้อน แต่ว่าคูเมืองด้านตะวันออกนั้นวกหักออกจากคูเมืองด้านเหนือในบริเวณค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทางตอนเหนือ แล้วตัดลงใต้ ผ่านบริเวณค่ายไปจรดกับคลองท่าเรือจอบบริเวณบ้านกกกอด คูเมืองชั้นนี้ปัจจุบันบางตอนกลายเป็นพื้นที่คลองชลประทานไปแล้ว

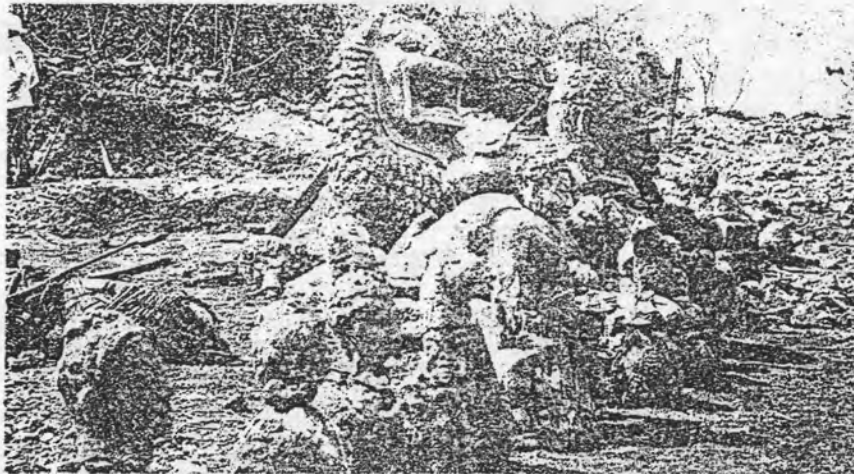
จากการขยายผังเมืองครั้งหลังนี้ ทำให้เมืองลพบุรีโบราณเป็นเมืองใหญ่ มีสี่เหลี่ยมคล้ายรูปสี่เหลี่ยมคางหมู วัดความกว้างตามแนวทิศตะวันตกได้ 1,000 เมตร ทางทิศตะวันออกวัดได้ 2,350 เมตร และวัดความยาวตามแนวทิศเหนือ-ใต้ได้ 2,100 เมตร ภายในเขตเมืองที่มีการขยายครั้งหลังนี้ ไม่ปรากฏซากโบราณสถานเหลือให้เห็น เพราะถูกปรับพื้นที่เป็นกรมทหาร โรงเรียนและที่ทำการรัฐบาลเกือบหมด ยกเว้น เนินดินบางแห่งในเขตค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ยังมีเศษภาชนะดินเผาสมัยทวารวดี ลพบุรี สุโขทัยและอยุธยา กระจายอยู่ทั่วไปตามพื้นผิวดิน

เขตคันคูเมืองแม้จะหมดไป แต่อิทธิพลเมืองยังครอบคลุมออกไปทางทิศตะวันออกจนจดที่ราบเชิงเขา มีร่องรอยการอยู่อาศัยของชุมชนโบราณตามเนินเขาเล็ก ๆ กระจายไปทั่วบริเวณ เป็นชุมชนที่มีมาแต่สมัยทวารวดีและลพบุรี

จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศพบว่า คูเมืองทางด้านทิศเหนือและทิศใต้มีต่อไปยังบริเวณที่ดอนสูงทางตะวันออกอีกด้านละประมาณ 2 กิโลเมตร ทางด้านเหนือตัดข้ามคลองชลประทานไปยังบ้านสะพานอิฐและบ้านหินสองก้อน บริเวณนี้มีเนินดินและคันถนนต่อเนื่องกับบริเวณ

สระแก้ว มีโคกเนินและสระน้ำที่เคยเป็นแหล่งชุมชนในสมัยทวารวดีและลพบุรี โบราณสถานสมัยลพบุรีบริเวณนี้ ได้แก่ วัดซากหรือวัดหินสองก้อน และโบราณสถานในสมัยหลัง ได้แก่ วัดโก้ว วัดชี-ป่าสิตาราม และในสมัยอยุธยา พื้นที่บริเวณนี้คงเป็นปาละเมาะสำหรับพระเจ้าแผ่นดินประพาส (ศรีศักร วัลลิโภดม 2518: 94) ส่วนทางทิศใต้ คลองท่าเรือจอด ซึ่งเป็นคูเมืองนั้น มีต่อออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ไปถึงที่ดอนสูงในเขตบ้านหนองปลาตูก บ้านห้วยเปี่ยม บ้านสวน บ้านป่าตาลและบ้านป่าหวาย บริเวณนี้มีร่องรอยของเนินดินและสระน้ำที่แสดงให้เห็นว่า เคยเป็นชุมชนและวัดมาก่อนหลายแห่ง นอกจากนี้ยังปรากฏร่องรอยคันดินคล้ายกับเป็นถนนที่เชื่อมต่อกันกับตัวเมืองและบริเวณสระแก้วด้วย

ทางด้านตะวันออกของเมืองซึ่งอยู่ห่างสระแก้วลงมาเล็กน้อย บริเวณที่ทำการการไปรษณีย์ปัจจุบัน พื้นที่บริเวณนี้แต่เดิมคงเป็นชุมชนสมัยทวารวดี เพราะตอนที่ทางราชการตัดถนนผ่านบริเวณนี้เข้าไปยังตัวเมือง ได้ขุดทำลายฐานเจดีย์ก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่ พบโบราณวัตถุที่ทำด้วยปูนปั้นเป็นจำนวนมาก เช่น เศียรพระพุทธรูป เศียรยักษ์ หน้าสิงห์ ฯลฯ สิ่งของเหล่านี้มีอายุอยู่ในสมัยทวารวดีทั้งสิ้น (รูปที่ 3.14)

3.14

ศิลปวัตถุสมัยทวารวดีที่ถูกขุดทำลาย เมื่อตัดถนนระหว่างตัวเมืองและสระแก้ว

ด้านทิศเหนือของเมืองลพบุรีโบราณเป็นที่ลุ่มต่ำ รับน้ำที่ไหลมาจากเทือกเขาทางด้านทิศตะวันออก ได้มีการขุดคลองส่งน้ำและทำคันดินกั้นน้ำเข้ามาใช้ในตัวเมืองและบริเวณใกล้เคียง เช่น ในเขตทะเลชุบศรทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทางตอนเหนือของบ้านท่ากระชาย โดยเฉพาะบริเวณหลังนี้ มีการสร้างคันดินและคูน้ำเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวไปเกือบถึงบริเวณบ้านถนนใหญ่ พื้นที่บริเวณนี้อาจจะใช้เป็นที่ทำการกสิกรรมสำหรับเมืองลพบุรี เพราะภายในมีสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมกระจายอยู่หลายแห่ง นอกจากนี้ บางแห่งเป็นที่ดอนคล้ายเกาะเป็นหย่อม ๆ ในบริเวณที่ตอนดังกล่าวมีซากโบราณสถานตั้งอยู่ เช่น วัดสิงหล เป็นซากอาคารก่อด้วยอิฐ พบพระพุทธรูปที่มีทั้งแบบลพบุรีและอยุธยาปะปนกัน

ลักษณะภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมเมืองลพบุรีโบราณที่เหลือร่องรอยอยู่ ทำให้เข้าใจว่า การคมนาคมคงจะเจริญมาก เพราะมีเส้นทางที่ติดต่อกับบ้านเมืองในเขตอื่นได้ทั้งทางบกและทางน้ำ การคมนาคมทางบกนั้นปรากฏว่า มีร่องรอยคันดินที่เป็นถนนตัดเข้าไปยังเชิงเขาสามยอดทางทิศตะวันออกหลายสาย ซึ่งจากบริเวณดังกล่าวสามารถผ่านไปถึงเชิงเขาพระงาม อันเป็นบริเวณที่พบร่องรอยของมนุษย์ในยุคสำริดตอนปลาย ผ่านเขาวงพระจันทร์ไปยังเขตอำเภอโคกสำโรงและอำเภอไชยบาดาลไปยังเมืองศรีเทพ ซ้ำมีไปภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ อีกเส้นทางหนึ่งผ่านอำเภอหาวรรคตัดลงไปยังเทือกเขาพระพุทธรบาท แล้วแยกลงไปทางแก่งเสือเต้นตามลำน้ำป่าสักเข้าเขตอำเภอแก่งคอย เดินทางผ่านปากช่องไปภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

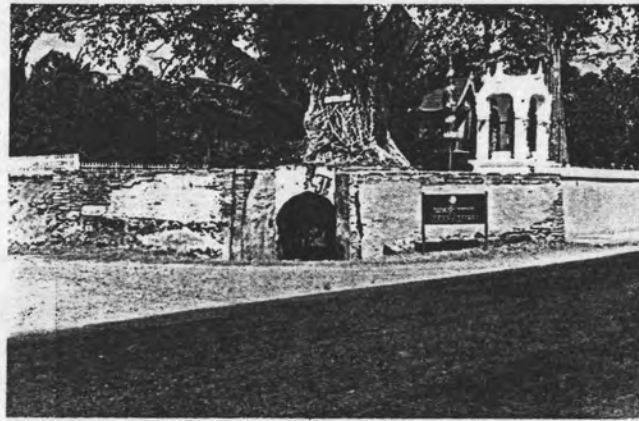
ส่วนการคมนาคมทางน้ำในสมัยโบราณ ใช้แม่น้ำลพบุรีเป็นเส้นทางติดต่อกับเมืองทางทิศเหนือ ทิศตะวันออกและทิศใต้ กับอาศัยสายย่อยของแม่น้ำลพบุรีที่แยกออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณหน้าเมืองลพบุรี ผ่านชุมชนในอำเภอท่าวัง ไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตจังหวัดสิงห์บุรี สามารถติดต่อกับเมืองสิงห์บุรี พรหมบุรี อินทร์บุรี ตลอดจนถึงชัยนาทและเมืองแพรก อีกสายหนึ่งเป็นลำน้ำเก่า แยกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ผ่านชุมชนในเขตวัดไธย ซึ่ง เป็นวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยลพบุรีและอยุธยา ไปติดต่อกับชุมชนในบริเวณวัดสมอคอน อันเป็นบริเวณที่พบโบราณวัตถุที่มีอายุเก่าแก่ถึงสมัยทวารวดี จากนั้นลำน้ำจึงแยกออกเป็น 2 สายที่บริเวณบ้านตลาดโหลง (ศรีศักร วัลลิโภดม 2518: 98) สายหนึ่งเรียกคลองโพธิ์ไธย ซึ่งเป็นลำน้ำเก่ามีเส้นทางไปยังเมืองจีนเสน ส่วนลำน้ำอีกสายหนึ่งกลายเป็นแม่น้ำบางขาม ขึ้นไปทางเหนือผ่านเมืองบางไผ่ ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำด้านทิศตะวันออก ผ่านอำเภอบ้านหมี่ อำเภอโคกสำโรง อันเป็นย่านที่พบเมืองสมัยทวารวดี และจากบริเวณโคกสำโรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อาจเดินทางต่อไปยังเมืองศรีเทพได้

จากลักษณะคันคูเมืองทั้งหมด จะเห็นได้ว่าเมืองลพบุรีตั้งอยู่ในชัยภูมิที่คล้ายกับภูเขาเตี้ย ๆ โดยพื้นที่ทางทิศเหนือและทิศใต้เป็นที่ต่ำ น้ำท่วมตลอดเวลา ทางทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำลพบุรี จึงมีกำแพงเมืองเพียงชั้นเดียว ส่วนทางทิศตะวันออกเป็นที่สูงระดับเดียวกับตัวเมือง ในอดีตคงเป็นป่าเขา ดังนั้นจึงต้องสร้างกำแพงเมืองป้องกันข้าศึกหลายชั้น

ในสมัยอยุธยา ลพบุรีเป็นเมืองในท้องถิ่น ขาดแคลนน้ำ การชุกชุมทำได้ยากมากเพราะระดับน้ำได้ดินอยู่ลึกและเป็นหิน แต่ก็ยังเป็นเมืองยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ปรับปรุงเมืองลพบุรีขึ้นใหม่ โดยให้เป็นราชธานีแห่งที่สองรองจากพระนครศรีอยุธยา โดยความร่วมมือของบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่ช่วยออกแบบป้อม วางแนวกำแพงเมืองลพบุรี

ตามวิธีป้องกันเมืองในทวีปยุโรป การปรับปรุงครั้งนั้นคงจะรื้อเอาเศษวัสดุก่อสร้างเก่า ๆ มาใช้มีการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ โดยใช้ทะเลชุบศรที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองเป็นแหล่งน้ำ และถมคันดินเป็นคันกั้นน้ำขึ้น 2 ด้านของทะเลชุบศรให้น้ำขังและ

ทำปากจั่น(ประตูน้ำ) (รูปที่ 3.15) ให้ไหลลงสระแก้ว (คล้ายกับทรงน้ำ) ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างทะเลชุบศรกับตัวเมืองลพบุรีและทำท่อดินเป็นทางประปาต่อจากสระแก้ว จ่ายน้ำไปยังถึงเก็บน้ำประปาซึ่งอยู่ในอยู่ในที่ต่าง ๆ ปัจจุบันเป็นซากตึกสูง 2 ชั้น ปะปนไปกับโบราณสถานอื่น ๆ

3.15

ปากจั่น

ประตูระบายน้ำ

จากการศึกษาลักษณะรูปทรง โครงสร้างเมืองลพบุรีพบว่า เมืองลพบุรีมีการสร้างทับซ้อนกันหลายสมัย รูปร่างเมืองมีทั้งรูปร่างรีและสี่เหลี่ยม สภาพกำแพงเมืองในปัจจุบันส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นใหม่ในสมัยอยุธยา มีบางแห่งที่ยังปรากฏแนวเนินดินเก่าอยู่บ้าง เช่น ทางด้านเหนือของสระแก้ว และการที่เมืองถูกสร้างหลายสมัยนี้เอง จึงเป็นเรื่องยากที่จะทำการกำหนดพื้นที่ที่อยู่อาศัยในแต่ละสมัยได้ การที่จะกำหนดให้ถูกต้องแน่นอนลงไปได้นั้น ต้องอาศัยการดำเนินการทางโบราณคดี อันได้แก่ การสำรวจ ขุดแต่งและขุดค้นอย่างจริงจังต่อไป

3.2.3 สภาพกายภาพ

1) ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดลพบุรีตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ $14^{\circ}37'$ เหนือ ถึง $15^{\circ}27'$ เหนือ และเส้นแวงที่ $100^{\circ}25'$ ตะวันออก ถึง $101^{\circ}22'$ ตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ฯ ไปทางทิศเหนือตามถนนพหลโยธิน ระยะทางประมาณ 155 กิโลเมตร และทางรถไฟประมาณ 133 กิโลเมตร สภาพพื้นที่โดยรอบจังหวัดมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดสระบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดชัยภูมิและจังหวัดนครราชสีมา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทองและจังหวัดนครสวรรค์

2) การปกครอง

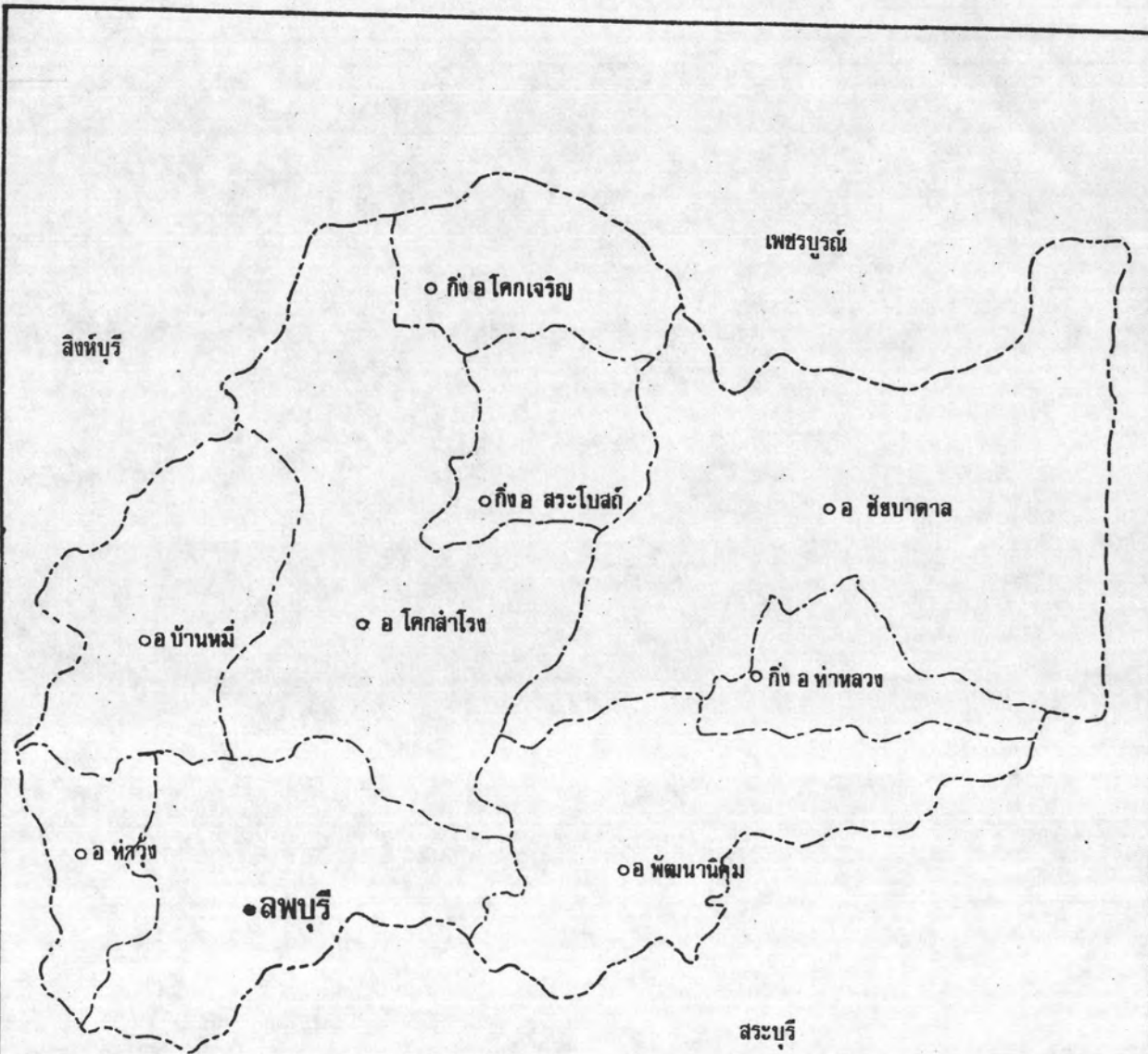
ลพบุรีแบ่งเขตการปกครองส่วนภูมิภาคออกเป็น 6 อำเภอ 3 กิ่งอำเภอ 121 ตำบลและ 1,034 หมู่บ้าน การปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 2 แห่ง เทศบาลตำบล 1 แห่งและสุขาภิบาลอีก 10 แห่ง (ตารางที่ 3.2 และแผนที่ 3.5)

อำเภอที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ที่สุด มีจำนวนของตำบลและหมู่บ้านมากที่สุด คือ อำเภอโคกสำโรงและอำเภอชัยบาดาล ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 1,500-1,700 ตารางกิโลเมตร กว้างใหญ่กว่าอำเภออื่น ๆ ถึงประมาณ 3 เท่าตัว

ตารางที่ 3.2 เขตการปกครองจังหวัดลพบุรี พ.ศ 2530

อำเภอ/กิ่งอำเภอ	พื้นที่(กม ² .)	ตำบล	หมู่บ้าน	เทศบาล	พื้นที่(กม ² .)	สุขาภิบาล
เมืองลพบุรี	565.27	24	217	เมืองลพบุรี	6.85	โคกตูม
ทำรัง	242.83	11	127	-	-	ทำรัง ท่าไชลง
บ้านหมี่	607.71	22	151	เมืองบ้านหมี่	-	-
โคกสำโรง	1,532.96	19	184	ตำบลโคกสำโรง	-	หนองม่วง
ชัยบาดาล	1,700.00	21	145	-	-	ชัยบาดาล ลำนารายณ์
พัฒนานิคม	582.70	9	78	-	-	พัฒนานิคม
กิ่งอ. สระโบสถ์	304.65	5	48	-	-	สระโบสถ์
กิ่งอ. ท่าหลวง	450.30	6	42	-	-	บ้านท่าหลวง แก่งเสือเต้น
กิ่งอ. โคกเจริญ	212.14	4	42	-	-	-
รวม	6,198.56	121	1,034	3	-	-

ที่มา: ที่ทำการปกครองจังหวัด

แผนที่ 3.5
แสดง เขตการปกครองจังหวัดลพบุรี

- เส้นแบ่งเขตจังหวัด
- เส้นแบ่งเขตอำเภอ
- จังหวัด
- อำเภอ

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

3) ภูมิประเทศ

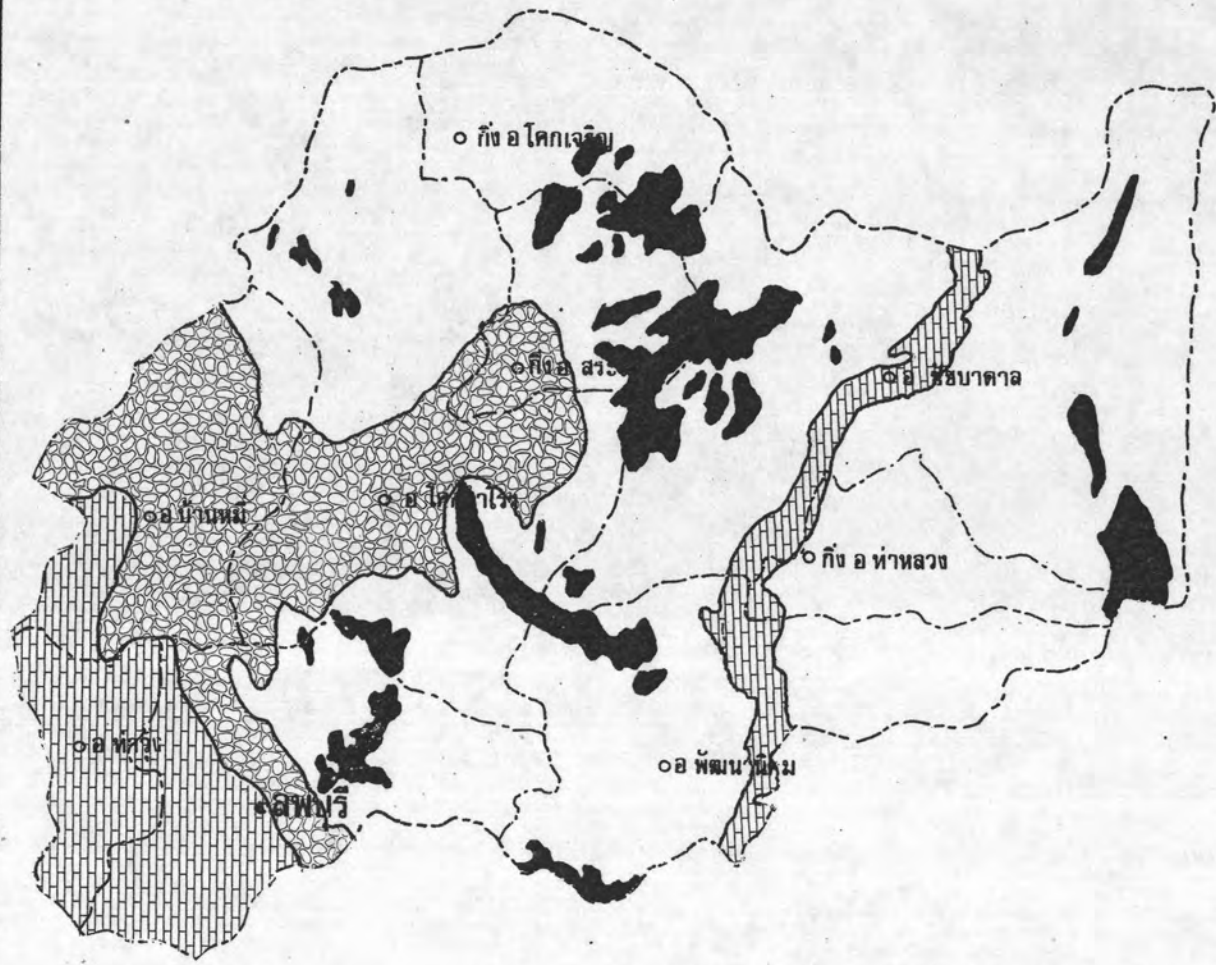
จังหวัดลพบุรีมีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 6,198.56 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศแบบต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในเขตจังหวัดลพบุรี เมื่อพิจารณาจากสภาพความสูงของพื้นที่ระดับน้ำทะเล สภาพความสูงท้องถื่นและสภาพความลาดเทของพื้นที่ รวมทั้งพิจารณาประกอบกับขบวนการกำเนิดและการพัฒนาเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ อาจจำแนกออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้ (แผนที่ 3.6)

- บริเวณที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง
- บริเวณที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำกลางใหม่และลุ่มแม่น้ำเก่า
- บริเวณที่ราบลอนสลับเนินหรือภูเขา
- บริเวณภูเขาสลับกับที่ราบระหว่างภูเขา

ลักษณะการกระจายทางพื้นที่และลักษณะสำคัญของภูมิประเทศดังกล่าว จะสามารถแบ่งการพิจารณา แยกเป็นเขตภูมิประเทศได้ 7 เขต ดังนี้

ก) บริเวณที่ราบน้ำท่วมถึงทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัด หรือบริเวณที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำใหม่ เป็นบริเวณที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นแบบที่ราบต่อเนื่องกันเป็นบริเวณกว้างตามแนวพื้นที่ซึ่งมีแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำลพบุรี และลำธารธรรมชาติต่าง ๆ ไหลผ่าน บริเวณนี้ จะต่อเนื่องกับบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตจังหวัดชัยนาท สิงห์บุรีและอ่างทอง พื้นที่นี้จะครอบคลุมพื้นที่บริเวณมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอบ้านหมี่ พื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอท่าเรือและพื้นที่บริเวณมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอเมือง บริเวณดังกล่าวนี้มีพื้นที่ประมาณ 510 ตารางกิโลเมตรหรือร้อยละ 8.28 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด

ลักษณะภูมิประเทศแบบนี้มีขบวนการกำเนิดและการพัฒนาเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับขบวนการตกตะกอนและทับถมของลำน้ำสายต่าง ๆ ที่ไหลผ่าน โดยในช่วงระยะเวลาที่เกิดภาวะน้ำท่วม ตะกอนต่าง ๆ จะทับถมบริเวณพื้นที่สองฝั่งลำน้ำ ทำให้เกิดสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบเรียบ เป็นบริเวณกว้างขวางต่อเนื่องกัน พื้นที่บริเวณนี้จะอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลค่อนข้างต่ำประมาณ 2-20 เมตร ความสูงต่างระดับในบริเวณต่าง ๆ ของพื้นที่มีน้อยมาก ซึ่งจะพบว่าบริเวณที่มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลต่ำที่สุดตามแนวพื้นที่ใกล้ลำน้ำต่าง ๆ สูงประมาณ 2-10 เมตร ขณะที่บริเวณที่มีระดับความสูงของพื้นที่มากที่สุด ในบริเวณของพื้นที่ที่ค่อนข้าง

แผนที่แสดง 3.6 ภูมิประเทศจังหวัดลพบุรี

- ภูเขาสลับที่ราบระหว่างภูเขา
- ▤ ที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง
- ☼ ที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำกลางใหม่และลุ่มแม่น้ำเก่า
- ที่ราบลอนสลับเนินเขา และภูเขา

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

ทางด้านตะวันออกติดต่อกับบริเวณที่ราบดินตะกอนลุ่มน้ำกลางใหม่จะมีความสูงเพียง 10-20 เมตร จากลักษณะเป็นผลทำให้สภาพความลาดเทของพื้นที่อยู่ในระดับต่ำ โดยมีค่าความลาดเทต่ำกว่าร้อยละ 1

ข) บริเวณที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำกลางใหม่และที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำเก่า เป็นบริเวณที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นแบบที่ราบค่อนข้างสม่ำเสมอติดต่อกันเป็นบริเวณกว้างต่อเนื่องมาทางด้านตะวันออกจากบริเวณที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำลพบุรี บริเวณนี้จะครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของอำเภอบ้านหมี่ พื้นที่ส่วนหนึ่งในบริเวณตอนกลาง และต่อเนื่องไปทางตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอโคกสำโรงติดต่อกับบริเวณพื้นที่ราบในเขตอำเภอบ้านหมี่ และบริเวณพื้นที่ตอนกลางของอำเภอเมือง บริเวณนี้มีพื้นที่ประมาณ 1,020 ตารางกิโลเมตรหรือร้อยละ 16.55

ภูมิประเทศในบริเวณนี้ ได้ผ่านขบวนการตกตะกอนทับถมของลำน้ำในระยะเวลาที่ยาวนานมากกว่าบริเวณที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำลพบุรี โดยเฉพาะในเขตอำเภอโคกสำโรง มีอายุการกำเนิดและพัฒนาเปลี่ยนแปลงเก่าแก่มากขึ้นอีก จนปรากฏเป็นบริเวณที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำเก่า จากสภาพดังกล่าวทำให้ลักษณะภูมิประเทศโดยส่วนรวมคล้ายคลึงกับบริเวณที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำลพบุรี แต่ระดับความสูงของพื้นที่จากระดับน้ำทะเลในบริเวณนี้จะสูงมากกว่า โดยมีค่าความสูงประมาณ 20-35 เมตร มีความสูงต่างระดับมากกว่าร้อยละ 1 โดยเฉพาะบริเวณที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำเก่า

ค) บริเวณที่ราบลอนสลับเนินเขาด้านเหนือของจังหวัด เป็นที่ราบที่มีระดับความสูงของพื้นที่ไม่สม่ำเสมอ เป็นบริเวณกว้างต่อเนื่องจากบริเวณที่ราบดินตะกอนลุ่มน้ำกลางใหม่และดินตะกอนลุ่มน้ำเก่า อยู่ในบริเวณพื้นที่ด้านตะวันตกเฉียงเหนือในเขตอำเภอโคกสำโรงมีพื้นที่ประมาณ 840 ตารางกิโลเมตรหรือร้อยละ 13.63

ภูมิประเทศในบริเวณนี้จะมีขบวนการกำเนิดและการพัฒนาเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับการกัดกร่อนและการชะล้างพังทลายบริเวณพื้นที่เดิมเป็นส่วนใหญ่ ทำให้เกิดเป็นที่ราบและมีเนินเขาหรือภูเขาแทรกอยู่เป็นบางบริเวณ พื้นที่ส่วนใหญ่จะมีความสูงจากระดับน้ำทะเล 40-120 เมตร โดยมีความสูงเพิ่มขึ้นจากด้านใต้ขึ้นไปทางด้านเหนือของพื้นที่ มีจุดสูงสุดของพื้นที่สูงเฉลี่ย 200-300 เมตร

ง) บริเวณที่ราบลอนสลับภูเขาทางด้านใต้ของจังหวัด มีพื้นที่ครอบคลุมตอนใต้ของอำเภอโคกสำโรง บริเวณมุมด้านตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอยัชยาดาล พื้นที่ด้านตะวันออกของอำเภอเมือง และทางด้านตะวันตกของอำเภอพัฒนานิคม มีพื้นที่ 1,200 ตารางกิโลเมตรหรือร้อยละ 19.48 บริเวณนี้มีพื้นที่สูงขึ้นเป็นกลุ่มภูเขากระจายอยู่เกือบโดยรอบ พื้นที่

มีความสูงประมาณ 50-100 เมตร

จ) บริเวณที่ราบลอนสลับภูเขาทางด้านตะวันออก มีพื้นที่ครอบคลุมท้องที่อำเภอชัยบาดาลฝั่งตะวันออกของแม่น้ำป่าสัก พื้นที่กิ่งอำเภอท่าหลวงและพื้นที่ด้านตะวันตกของอำเภอพัฒนานิคม มีพื้นที่ 1,330 เมตรหรือร้อยละ 21.59 พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลอนมีความสูงประมาณ 60-200 เมตร ในบริเวณนี้มีที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำแคบ ๆ ซึ่งมีการพัฒนาที่ยังไม่สมบูรณ์เด่นชัดปรากฏอยู่ตามแนวลำน้ำสนธิซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำป่าสัก และตามแนวลำพญากลาง บริเวณพื้นที่เป็นภูเขาจะปรากฏอยู่ในบริเวณที่ค่อนข้างทางตะวันออกของพื้นที่ มีความสูงประมาณ 200-700 เมตร

ฉ) บริเวณภูเขาสลับกับที่ราบเชิงเขา ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาและเนินเขาต่อเนื่องกันเป็นบริเวณกว้าง ในพื้นที่ตอนกลางของจังหวัดครอบคลุมพื้นที่ด้านตะวันออกของอำเภอโคกสำโรงและด้านตะวันออกของอำเภอชัยบาดาล มีพื้นที่ประมาณ 1,021.07 ตารางกิโลเมตรหรือร้อยละ 16.57

ช) บริเวณที่ราบดินตะกอนลุ่มแม่น้ำป่าสัก เป็นบริเวณที่มีภูมิประเทศเป็นแบบที่ราบค่อนข้างแบนราบเป็นแนวแคบ ๆ กว้างประมาณ 2 กิโลเมตรไปตามแนวความยาวของลำน้ำป่าสักตามแนวเหนือใต้ ผ่านตอนกลางของอำเภอชัยบาดาล ด้านตะวันตกของกิ่งอำเภอท่าหลวง ตอนกลางของอำเภอพัฒนานิคม มีพื้นที่ประมาณ 240 ตารางกิโลเมตรหรือร้อยละ 3.9 มีระดับความสูงประมาณ 25-60 เมตร ซึ่งสูงกว่าบริเวณพื้นที่ราบดินตะกอนลุ่มน้ำลพบุรี

4) ภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปของจังหวัดลพบุรี เป็นแบบฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู คือ มีฤดูฝนสูงตลอดปีและมีฤดูแล้งที่เด่นชัด โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคม ทำให้มีฝนตกตลอดฤดู และจะมีฝนตกมากที่สุดในเดือนกันยายน แต่ในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์จะมีอากาศแห้งแล้งชัดเจนและในขณะเดียวกันก็จะเย็นลงด้วย จากเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายนอุณหภูมิจะสูงขึ้นและอากาศจะแห้งแล้ง

อุณหภูมิโดยเฉลี่ยตลอดปี 28 องศาเซลเซียส เดือนที่มีอากาศร้อนที่สุด คือ เดือนเมษายนซึ่งมีอุณหภูมิเฉลี่ย 30.71 องศาเซลเซียส และเดือนที่มีอากาศหนาวที่สุดคือ เดือนมกราคมซึ่งมีอุณหภูมิเฉลี่ย 23.61 องศาเซลเซียส (กรมอุตุนิยม กระทรวงคมนาคม 2531)

ความชื้นสัมพัทธ์นั้นจะเป็นปฏิภาคโดยตรงกับปริมาณน้ำฝนคือ ถ้ามีปริมาณฝนตกมากจะมีความชื้นสัมพัทธ์สูง จะเห็นได้ว่าในเดือนกันยายน เป็นเดือนที่มีฝนตกมากที่สุด จะมีความชื้นสัมพัทธ์สูงด้วยคือ 82.8 % ส่วนเดือนมกราคมเป็นเดือนที่มีฝนตกน้อย จะมีความชื้นสัมพัทธ์ต่ำสุดคือ 55.3 %

ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยทั้งปี 119.7 มิลลิเมตร โดยฝนที่ตกประมาณร้อยละ 90 เนื่องจากอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม และเดือนที่มีฝนตกน้อยที่สุด ได้แก่ เดือนมกราคม กุมภาพันธ์และ มีนาคม ส่วนเดือนนอกจากนี้ ก็จะมีปริมาณฝนเพียงเล็กน้อย

ทิศทางลมส่วนใหญ่จะพัดมาจากทิศใต้ ยกเว้น เดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคมที่มีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ลมพัดมาจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และจากลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่ที่เป็นที่ราบมีภูเขาสูงอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ อาจทำให้ทิศทางของลมเบี่ยงเบนไปบ้าง ความเร็วของลมเฉลี่ยสูงสุดในเดือนมีนาคม 7.0 นีโอด และมีความเร็วของลมสูงสุดในเดือนกุมภาพันธ์ 52 นีโอด โดยพัดมาจากทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

จากสภาพภูมิอากาศดังกล่าว ทำให้บริเวณพื้นที่จังหวัดลพบุรีได้รับผลกระทบในด้านความแห้งแล้ง ความร้อน ภาวะน้ำท่วมในบางพื้นที่ และมีผลต่อระบบอำนวยความสะดวกของเมือง รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการกิจกรรมที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ นอกจากนี้ ลักษณะที่ตั้งของเทศบาลเมืองลพบุรีที่มีภูเขาสูงตั้งอยู่ห่างไม่มากนักทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือทำให้ได้รับฝนมากกว่าบริเวณอื่นอยู่บ้าง เนื่องจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ได้พัดพาเอาความชื้นและฝนมาปะทะเทือกเขาเหล่านั้น ลักษณะเช่นนี้อาจทำให้เกิดน้ำท่วมในบริเวณเขตเทศบาล เนื่องจากน้ำจากภูเขาได้ไหลบ่าลงมาในกรณีที่ฝนตกหนักในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคม

5) ทรัพยากรธรรมชาติ

ก) แร่ธาตุ

เนื่องจากโครงสร้างทางธรณีวิทยาของจังหวัดลพบุรีประกอบด้วย หิน 3 ประเภท คือ หินชั้น หินอัคนีและหินแปร ทำให้แหล่งแร่ที่พบมีทั้งแร่โลหะ อโลหะและรัตนชาติ ที่สำคัญได้แก่

(1) แร่เหล็ก ส่วนใหญ่เป็นแร่เหล็กแดง (HEMATITE) ส่วนแร่เหล็กแมกนีไตต์ (MAGNETITE) มีปรากฏเพียงเล็กน้อย แหล่งที่พบส่วนใหญ่ได้แก่ บริเวณเขาทับควาย ตำบลห้วยโป่ง อำเภอโคกสำโรงและบริเวณเขาวง อำเภอเมืองลพบุรี

(2) ทองแดง เป็นแหล่งที่ค้นพบหลายแห่ง แต่มีปริมาณไม่มากนัก ส่วนใหญ่ค้นพบที่เขาวงพระบาทน้อย ในเขตกองบิน 2 และบริเวณเขาวงพระจันทร์ ตำบลห้วยโป่ง อำเภอโคกสำโรง

(3) ทองคำ มีปริมาณไม่มากพอที่จะทำเหมืองได้ พบมากที่บ้านท่าจ้งโก ตำบลหนองรี อำเภอชัยบาดาล และในท้องที่อำเภอพัฒนานิคม

(4) หินโมกุลหรือหินเขียวทงูมาน พบที่ตำบลลำนารายณ์ อำเภอชัยบาดาล

(5) ปูนมาร์ลหรือดินสอพอง เป็นแร่ที่เกิดจากตะกอนของสารแคลเซียมคาร์บอเนต แหล่งสำคัญที่พบ คือ บ้านหินสองก้อน ตำบลทะเลชุบศร อำเภอเมืองลพบุรี

นอกจากนี้ จากโครงสร้างทางธรณีวิทยา ยังพบหินบะซอลต์ในยุคเทอร์เชียรีในเขตอำเภอชัยบาดาลและอำเภอโคกสำโรง ซึ่งเป็นหินที่กำเนิดในยุคเดียวกับที่ค้นพบในเขตจังหวัดกาญจนบุรีและจันทบุรี อันเป็นแหล่งพลอยและทับทิมที่สำคัญ ถ้าพิจารณาตามลักษณะโครงสร้างทางธรณีวิทยาดังกล่าว ในบริเวณนี้หน้าจะมีแหล่งพลอยและทับทิมด้วย แต่ขณะนี้ยังไม่มีการสำรวจกันอย่างจริงจัง

ข) ป่าไม้

จังหวัดลพบุรีมีเนื้อที่ป่าไม้ประมาณ 2,002.87 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 30.17 ของเนื้อที่ทั้งจังหวัด ป่าไม้ที่พบสามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณและป่าแดง ซึ่งป่าไม้บางส่วนได้ถูกทำลายด้วยการบุกรุกเพื่อทำการเกษตรทำไม้แปรรูป เฆาถ่านและทำฟืน ขณะนี้มีป่าไม้ที่สมบูรณ์เหลือเนื้อที่อยู่ประมาณ 62.87 ตารางกิโลเมตร

ปัจจุบันนี้ จังหวัดลพบุรีมีพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติ 3 แห่ง และป่าเตรียมการ 1 แห่ง ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 2,013.42 ตารางกิโลเมตร โดยครอบคลุมพื้นที่ของอำเภอต่าง ๆ ดังนี้

(1) ป่าสงวนแห่งชาติขี้ปลิงกา มีเนื้อที่ประมาณ 398.38 ตารางกิโลเมตรครอบคลุมพื้นที่ในท้องที่ตำบลบัวชุม ตำบลหนองยายโสี ตำบลหนองรีและตำบลลำสนธิ อำเภอชัยบาดาล

(2) ป่าสงวนแห่งชาติวังเพลิง-ม่วงค่อม-ลำนารายณ์ มีเนื้อที่ประมาณ 879.40 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ในท้องที่ตำบลวังเพลิง อำเภอโคกสำโรงและตำบลม่วงค่อม ตำบลลำนารายณ์ อำเภอชัยบาดาล

(3) ป่าสงวนแห่งชาติชัยบาดาล มีเนื้อที่ประมาณ 398.98 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ในท้องที่บางส่วนของอำเภอชัยบาดาลต่อเนื่องเข้าสู่พื้นที่กิ่งอำเภอกำแพง และอำเภอพัฒนานิคม

(4) ป่าเตรียมการเขาเพนียด มีเนื้อที่ประมาณ 30 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเขาเพนียด อำเภอโคกสำโรง

ไม้ที่สำคัญของจังหวัดลพบุรีได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รังและไม้ไผ่

ค) แหล่งน้ำและการชลประทาน

แม่น้ำที่สำคัญในจังหวัดลพบุรีมี 3 สายคือ

(1) แม่น้ำลพบุรี อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ แยกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลบางพุทรา อำเภอสิงหนบุรี ไหลผ่านอำเภอท่าเรือ อำเภอเมืองลพบุรี แล้วไหลออกไปที่อำเภอบ้านแพรก อำเภอมหาราช และอำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไหลลงแม่น้ำป่าสักที่ตำบลหัวรอ อำเภอพระนครศรีอยุธยา แม่น้ำลพบุรีมีความยาวประมาณ 100 กิโลเมตร

(2) แม่น้ำป่าสัก อยู่ทางทิศตะวันออก ต้นน้ำเกิดจากทางเหนือเหนือของเทือกเขาเพชรบูรณ์ ไหลผ่านจังหวัดเพชรบูรณ์มาทางทิศใต้ เข้าเขตจังหวัดลพบุรีที่บ้านท่ามะเฟือง ตำบลศิลาทิพย์ ตำบลบัวชุม ตำบลลำนารายณ์ อำเภอชัยบาดาลและตำบลโคกสูง ตำบลมะนาวหวาน อำเภอพัฒนานิคม เข้าเขตจังหวัดสระบุรี ไหลลงแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอพระนครศรีอยุธยา แม่น้ำป่าสักมีความยาวประมาณ 500 กิโลเมตร

(3) แม่น้ำโพธิ์ชัน ไหลแยกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ผ่านทางด้านทิศตะวันออกของอำเภอบ้านหมี่ แล้วไหลมารวมกับแม่น้ำลพบุรีที่อำเภอท่าวัง

นอกจากนี้ ยังมีคลองที่สำคัญคือ

(1) คลองบางขาม เป็นคลองที่อยู่ทางทิศตะวันตก ไหลมาจากตอนใต้ของอำเภอบ้านหมี่ ผ่านอำเภอท่าวัง แล้วไหลลงสู่แม่น้ำลพบุรีที่อำเภอท่าวัง

(2) คลองลำสนธิ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จากจังหวัดชัยภูมิลงสู่แม่น้ำป่าสักที่อำเภอชัยบาดาล

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็มีแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดเล็ก ๆ กระจายอยู่ทั่วไป แต่ส่วนใหญ่จะตื้นเขิน และไม่มีน้ำสำหรับการอุปโภคและบริโภค ตลอดจนทำการเกษตรได้อย่างเพียงพอในฤดูแล้ง

สำหรับแหล่งน้ำเพื่อการชลประทานนั้น พื้นที่บริเวณด้านทิศตะวันตกของจังหวัดตั้งแต่อำเภอบ้านหมี่ อำเภอท่าวัง และอำเภอเมืองลพบุรี เป็นพื้นที่ที่มีระบบชลประทานทั่วถึงเป็นส่วนใหญ่ โดยมีคลองชลประทานสายชัยนาท-ป่าสัก เป็นคลองหลักทอดตัวผ่านอำเภอบ้านหมี่และอำเภอเมือง และจากคลองหลักนี้ได้มีการสร้างคลองแยกเข้าสู่พื้นที่ทางการเกษตรด้านฝั่งตะวันตกของคลองหลักเป็นช่วง ๆ ตลอดแนว นอกจากนี้ ยังมีโครงการชลประทานขนาดเล็ก เช่น อ่างเก็บน้ำ ห้วยและฝายน้ำล้น อีกรวม 38 แห่ง

6) การใช้ที่ดิน

การใช้ที่ดินของจังหวัดลพบุรีในปี พ.ศ. 2527 จากเนื้อที่ของจังหวัดทั้งหมดจำนวน 3,874,846 ไร่ โดยมีเนื้อที่ประมาณ 2,838,183 ไร่หรือประมาณร้อยละ 73.25 เป็นเนื้อที่ถือครองเพื่อการเกษตร พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ไปเพื่อการทำนาและทำพืชไร่ พืชสวน ไม้ดอก ส่วนพื้นที่ที่เหลือเป็นเนื้อที่ประมาณ 176,840 ไร่หรือประมาณร้อยละ 4.56 เป็นเนื้อที่ที่ไม่ได้จำแนกอีกประมาณ 859,823 ไร่หรือประมาณร้อยละ 22.19

ส่วนการใช้ที่ดินในปี พ.ศ. 2528 การใช้เนื้อที่เพื่อการเกษตรเพิ่มขึ้นเป็น 2,844,002 ไร่หรือร้อยละ 73.40 จากพื้นที่ของจังหวัดทั้งหมด ขณะที่เนื้อที่ป่าไม้ลดลงเป็น 174,335 ไร่หรือร้อยละ 4.50 และเป็นเนื้อที่ที่ไม่ได้จำแนก 856,469 ไร่หรือร้อยละ 22.10

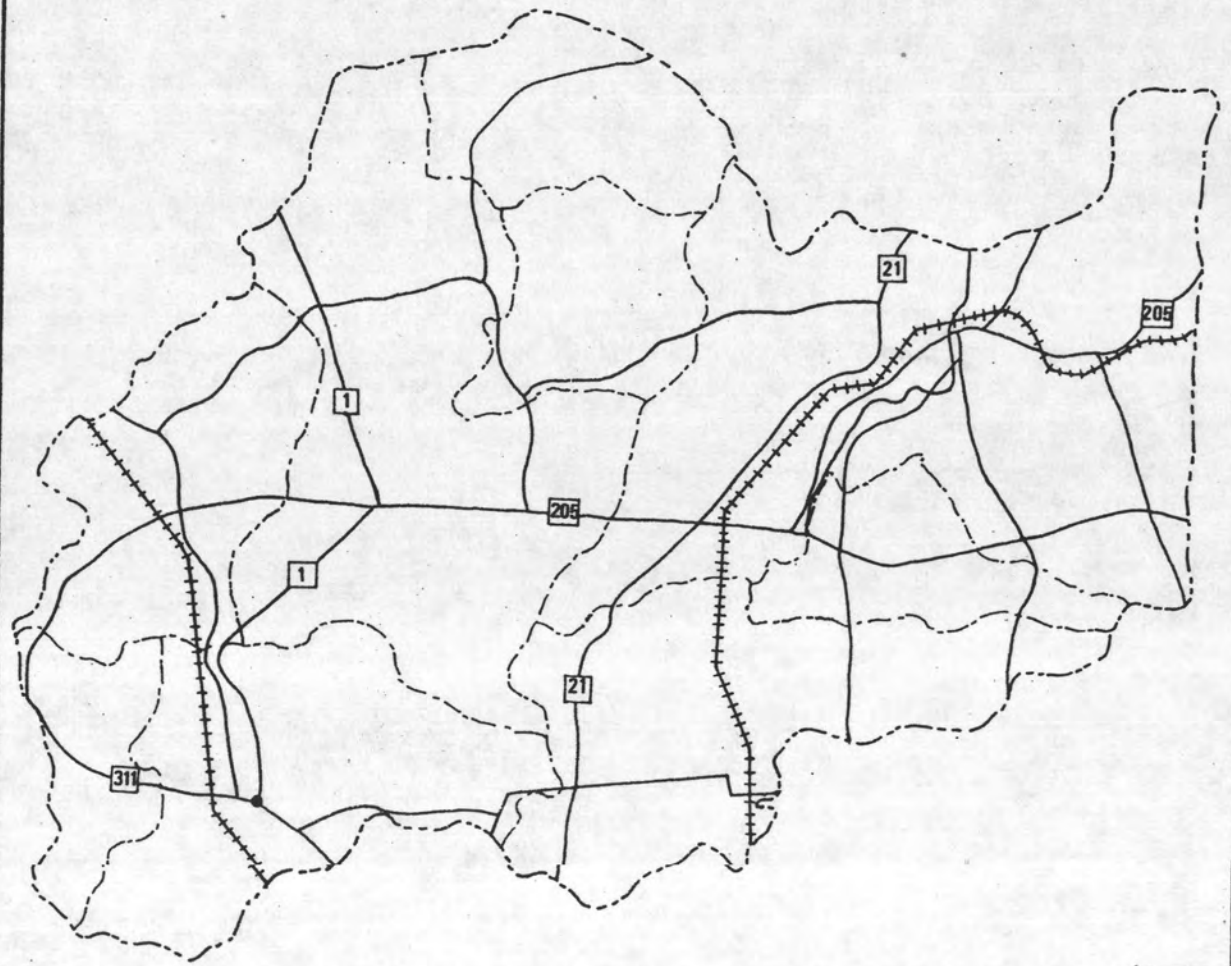
ตารางที่ 3.3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน พ.ศ.2527-2528

รายการ	พ.ศ. 2527		พ.ศ. 2528	
	เนื้อที่(ไร่)	ร้อยละ	เนื้อที่(ไร่)	ร้อยละ
เนื้อที่ทั้งหมด	3,874,846	100.00	3,874,846	100.00
เนื้อที่ป่า	176,840	4.56	174,376	4.50
เนื้อที่ถือครองเพื่อการเกษตร	2,838,183	73.25	2,844,002	73.40
ลักษณะที่ถือครอง				
ของตนเอง	2,134,342	55.08	2,166,873	55.92
เช่า	680,889	17.57	591,194	15.26
อื่น ๆ	22,952	0.60	85,935	2.22
ลักษณะการใช้ประโยชน์				
ที่อยู่อาศัย	39,093	1.01	40,953	1.06
ที่นา	1,110,528	28.66	1,134,902	29.29
พืชไร่ ส่วนไม้ดอก	1,609,715	41.54	1,586,987	40.95
ไม้ยืนต้น	33,200	0.86	35,918	0.93
ที่กร้าง วางเปล่า	10,049	0.26	12,309	0.32
ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	24,606	0.64	23,205	0.60
ที่อื่น ๆ	10,992	0.28	9,728	0.25
เนื้อที่ที่ไม่ได้จำแนก	859,823	22.19	856,469	22.10

ที่มา : สถิติการเกษตรของประเทศไทย ปีเพาะปลูก 2527/2528 ศูนย์สถิติการเกษตรสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตร

7) การคมนาคมขนส่ง

การคมนาคมระหว่างจังหวัดลพบุรีกับจังหวัดอื่น ๆ สามารถกระทำ
ได้ 3 ทาง คือ ทางบก ทางน้ำและทางอากาศ (แผนที่ 3.7)

แผนที่
แสดง 3.7
เส้นทางคมนาคมจังหวัดลพบุรี

— 1 — ทางหลวงแผ่นดิน

+++++ ทางรถไฟ

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

(ก) การคมนาคมทางบก

ทางรถไฟ

จังหวัดลพบุรีมีทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ๔ ผ่านตัวจังหวัดขึ้นไปสู่จังหวัดต่าง ๆ ทางภาคเหนือ ซึ่งในแต่ละวันจะมีขบวนรถไฟแวะจอดที่สถานีรถไฟลพบุรีในเที่ยวรถขึ้น วันละ 16 ขบวน ในจำนวนรถไฟทั้ง 16 ขบวนนี้ มีรถไฟสายกรุงเทพฯ-ลพบุรีโดยเฉพาะถึง 5 ขบวนต่อวัน โดยแบ่งเป็นขบวนรถช่วงเช้า 2 ขบวนและช่วงบ่าย 3 ขบวน

ส่วนเที่ยวขบวนรถล่องนั้น มีขบวนรถไฟจากจังหวัดในภาคเหนือแวะจอดที่สถานีลพบุรี เพื่อที่จะเดินทางต่อเข้ากรุงเทพฯ ๔ วันละ 14 เที่ยวในช่วงวันธรรมดา ซึ่งในจำนวนนี้เป็นขบวนรถไฟสายลพบุรี-กรุงเทพฯ ๔ โดยเฉพาะวันละ 4 เที่ยว ส่วนใหญ่จะเป็นขบวนที่วิ่งบริการในช่วงเช้า

นอกจากนี้ ยังมีทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือจากกรุงเทพฯ ๔ ผ่านอำเภอชัยบาดาลที่สถานีรถไฟลำานารายณ์ขึ้นสู่จังหวัดขอนแก่น อุตรดิตถ์และหนองคาย อีกเส้นทางหนึ่ง ซึ่งจะมีเพียงวันละ 1 ขบวนเท่านั้น

ทางรถยนต์

การติดต่อภายในจังหวัด และระหว่างจังหวัดลพบุรีกับพื้นที่ใกล้เคียงมีทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงจังหวัด และถนนของกรมชลประทาน โดยมีเส้นทางหลวงแผ่นดินที่สำคัญ ดังนี้

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 หรือถนนพหลโยธิน จากกรุงเทพฯ ๔ ถึงอำเภอเมืองลพบุรี มีความยาว 154 กิโลเมตร และระหว่างจังหวัดสระบุรี-โคกสำโรง มีความยาว 72.799 กิโลเมตร

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 21 แยกจากถนนพหลโยธินที่จังหวัดสระบุรี ไปสิ้นสุดที่จังหวัดเพชรบูรณ์ เส้นทางสายนี้จะผ่านพื้นที่อำเภอพัฒนานิคมและอำเภอชัยบาดาล เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 205 เป็นเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างถนนพหลโยธินและทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 21 ทางสายนี้จะผ่านเข้าไปภายในพื้นที่

อำเภอบ้านหมี่ อำเภอโคกสำโรง และอำเภอชัยบาดาล ไปยังจังหวัดนครราชสีมา

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 311 เป็นเส้นทางเชื่อมต่อกจากถนนพหลโยธินผ่านเขตเทศบาลเมืองลพบุรี อำเภอท่าวัง ออกไปยังจังหวัดสิงห์บุรี มีความยาวประมาณ 33.333 กิโลเมตร เส้นทางสายนี้เป็นเส้นทางเดียวที่มีถนนตัดผ่านชุมชนเทศบาลเมืองลพบุรี โดยเฉพาะบริเวณย่านโบราณสถานที่สำคัญ

นอกจากนี้แล้ว ยังมีทางหลวงจังหวัดที่สำคัญอีกหลายสายที่เชื่อมโยงระหว่างชุมชนต่าง ๆ ภายในจังหวัด ได้แก่

- ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3016 เชื่อมระหว่างป่าหวาย-วงเวียนศรีสุริโยทัย-ถนนนครสวรรค์ ความยาว 13.139 กิโลเมตร
- ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3019 แยกเข้าสถานีโคกกระเทียม ความยาว 2.050 กิโลเมตร
- ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3024 เชื่อมระหว่างบ้านหมี่-เขาช่องลม ความยาว 14.120 กิโลเมตร
- ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3025 เชื่อมระหว่างบริเวณเมืองลพบุรีรอบกลางและรอบนอก ความยาว 3.565 กิโลเมตร
- ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3028 เชื่อมระหว่างแยกสาย 205-บ้านหมี่-ลพบุรี ความยาว 29.560 กิโลเมตร
- ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3017 เชื่อมระหว่างแยกสาย 1 นิคมลพบุรี-แก่งเสือเต้น-วังม่วง ความยาว 60.259 กิโลเมตร
- ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3015 เชื่อมระหว่างทางรถไฟ-โรงพยาบาลอานันทมหิดล ความยาว 6.285 กิโลเมตร

สำหรับการเดินทางโดยรถยนต์โดยสารสาธารณะนั้น ลพบุรีมีสถานีขนส่งตั้งอยู่ที่ถนนนารายณ์มหาราช บริเวณวงเวียนสระแก้ว ให้การบริการขนส่งสาธารณะที่ค่อนข้างสมบูรณ์ โดยมีรถโดยสารระหว่างกรุงเทพฯ-ลพบุรี ทั้งประเภทธรรมดาและปรับอากาศที่

บริการตั้งแต่เวลา 05.00-20.00 นาฬิกา รถธรรมดามีประมาณ 74-90 เที่ยวต่อวันและรถ
ปรับอากาศ 70-84 เที่ยวต่อวัน

นอกจากนี้ยังมีรถโดยสารธรรมดาที่วิ่งบริการระหว่างตัวเมือง
ลพบุรีกับจังหวัดใกล้เคียง เช่น สระบุรี อ่างทอง ตาคลี หล่มสัก เป็นต้น

ข) การคมนาคมทางน้ำ

สภาพปัจจุบัน มีแม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำป่าสักไหลผ่านอำเภอต่าง ๆ
ในจังหวัด การคมนาคมทางน้ำของแม่น้ำทั้งสองสายนี้เป็นส่วนน้อย ทั้งนี้เนื่องมาจากลำน้ำต้นเพน
ในฤดูแล้ง และมีกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวในฤดูฝน เป็นอุปสรรคในการสัญจรไปมา

ค) การคมนาคมทางอากาศ

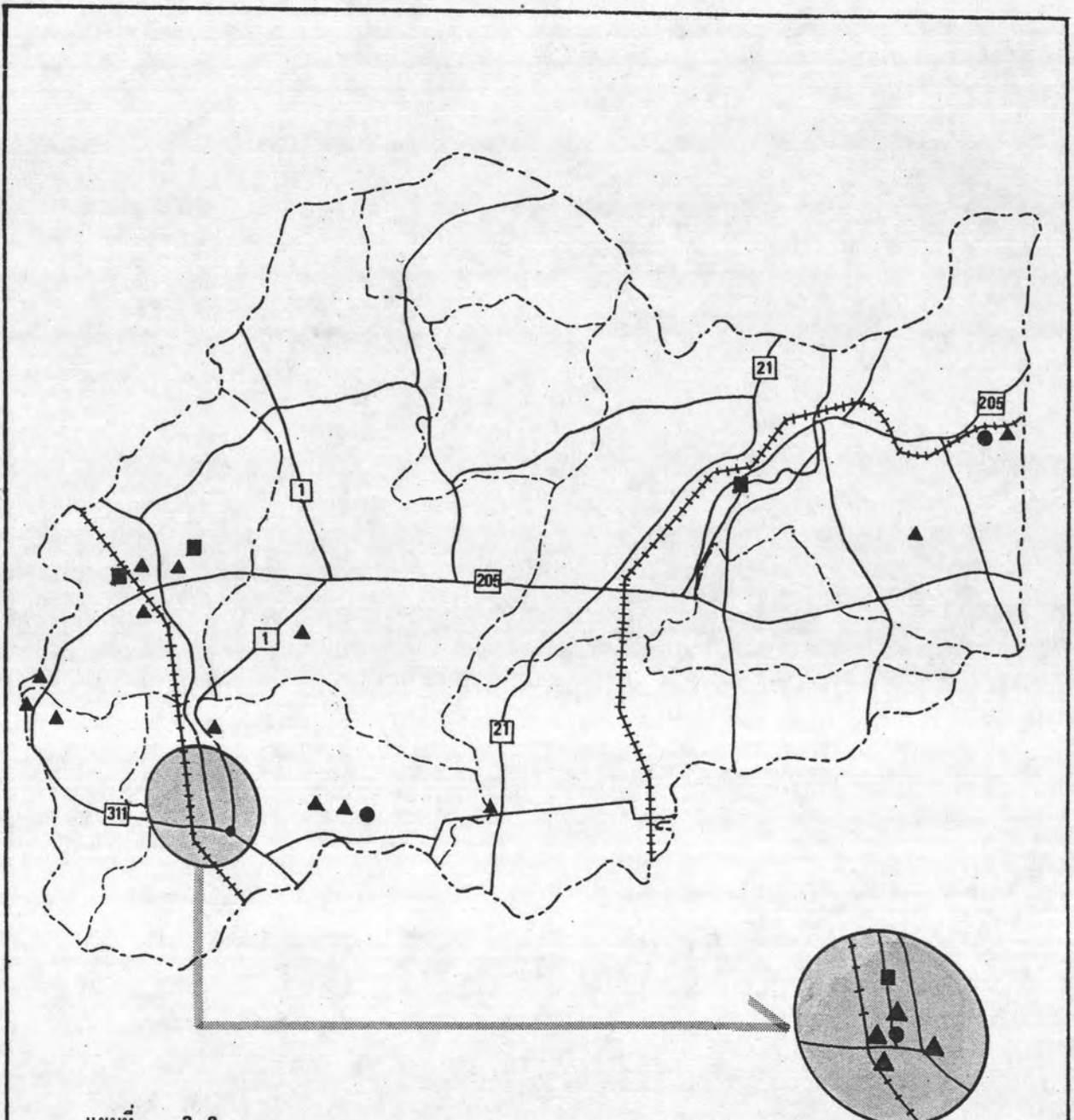
จังหวัดลพบุรีมีสนามบินของทางราชการอยู่ 2 แห่ง ตั้งอยู่ที่กองบิน
2 โคกกระเทียม ตำบลเขาพระงาม อำเภอเมืองลพบุรี และกรมการบินทหารบกเขาพระงาม
อำเภอเมืองลพบุรี สนามบินทั้งสองแห่งจะใช้ในกิจการของทหารโดยเฉพาะ ไม่ได้เปิดใช้เป็น
สนามบินพาณิชย์

8) การท่องเที่ยว

ก) แหล่งท่องเที่ยว

ในเขตพื้นที่จังหวัดลพบุรีมีแหล่งท่องเที่ยวจำนวนทั้งหมด 38 แห่ง
(การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2530: 31) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ แหล่งท่องเที่ยว
ประเภทธรรมชาติ 4 แห่ง ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา 28 แห่ง และ
ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม 6 แห่ง แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เหล่านี้กระจายอยู่
ทั่วไปตามพื้นที่ของจังหวัด (ตารางที่ 3.4 และแผนที่ 3.8) ซึ่งลักษณะของแต่ละแหล่งจะแตก
ต่างกันออกไปตามประเภท

อำเภอ	ธรรมชาติ	ประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถาน และศาสนา	ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม
เมืองลพบุรี	อ่างขีบเหล็ก สวนสัตว์สระแก้ว	พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ พระปรางค์สามยอด ศาลพระกาฬ ปรางค์แขก บ้านหลวงรับราชทูต อนุสาวรีย์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระที่นั่ง ไกรสรสีหราช สระแก้ว วัดสันเปาโล วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดนครโกษา วัดเสาธงทอง วัดกวิศาราม วัดตองปุ วัดสิริจันทรมิตรวรวิหาร (วัดเขาพระงาม) วัดเวฬุวัน (วัดเขาเจ้าแล) วัดมณีชลขันธ์ วัดสุวรรณคีรีปฏิภม (วัดเขาตระกร้ำ) วัดเขาวงกต วัดเข็ญรา วัดธรรมิการาม วัดกัลป์นาราม วัดไธย วัดเขาสมอคอน เขาวงพระจันทร์	บ้านหินสองก้อน (ทำดินสอพอง) บ้านที่กระยาง (หล่อรูปโลหะและทำ ดินสอพอง)
บ้านหมี่			บ้านหมี่ (เจ็ยระ โนมลอย)
ทำวู้ง			บ้านกล้วย (ทอผ้ามัดหมี่)
โคกสำโรง			บ้านหนองแล้ง (แกะสลักหินทราย) บ้านทำดินเผา (ทอเสื่อ)
ชัยบาดาล	สวนรุกขชาติน้ำตก วังก้านเหลือง น้ำตกวังแสนดี	ปรางค์นางผมหมอม วัด เขาสม โภชน์	
พัฒนานิคม		วัดพรหมรังษี	

แผนที่ 3.8
แสดง แหล่งท่องเที่ยวบริเวณจังหวัดอุบลราชธานี

- ประเภทธรรมชาติ
- ▲ ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา
- ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองอุบลราชธานี

ข) ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

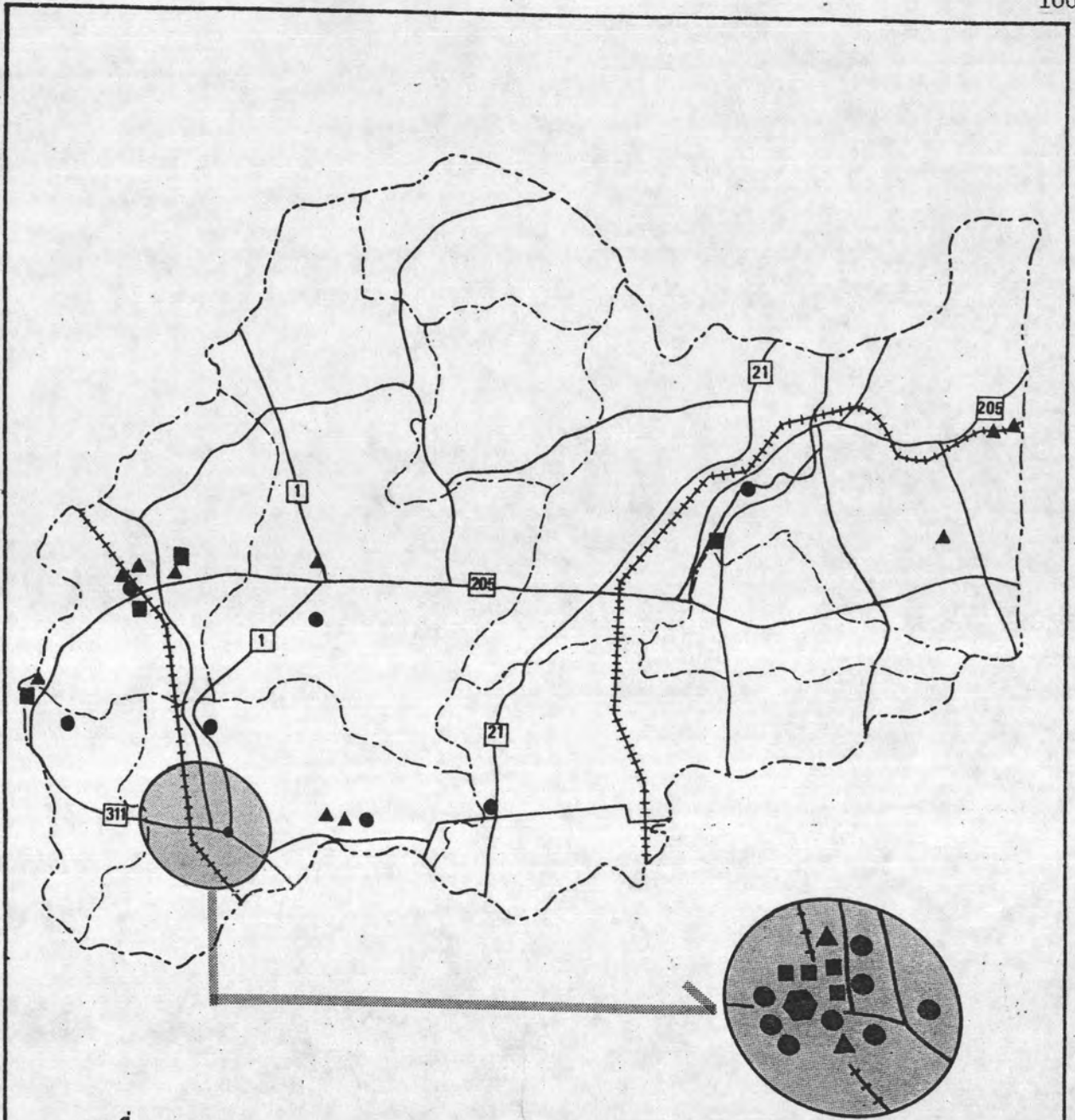
จากการศึกษาจัดลำดับความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวโดยพิจารณาถึงคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวและความพร้อมด้านบริการท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย 2530: 112-113) พบว่า แหล่งท่องเที่ยวทั้งหมด 38 แห่งในจังหวัดลพบุรีสามารถแบ่งออกตามลำดับความสำคัญได้ 4 กลุ่มใหญ่ คือ (แผนที่ 3.9)

กลุ่มที่มีความสำคัญสูงสุด มีแหล่งท่องเที่ยว 3 แห่ง ได้แก่ พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์ บ้านหลวงรับราชทูต และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ แหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์ที่อยู่ในตัวเมืองลพบุรีทั้งสิ้น ควรจะต้องได้รับการปรับปรุง พัฒนาและโฆษณาเผยแพร่ก่อนเป็นอันดับแรก เพื่อใช้เป็นตัวกระตุ้นการพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัดลพบุรี

กลุ่มที่มีความสำคัญสูง มีแหล่งท่องเที่ยว 7 แห่ง ได้แก่ พระปรางค์สามยอด วัดไผ่ ศาลพระกาฬี ปรางค์แขก วัดเขาวงกต บ้านกล้วย (ทอผ้ามัดหมี่) สวนรุกขชาติน้ำตกวังก้านเหลือง แหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ควรได้รับการพัฒนาขึ้นมาเสริมกับแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มแรก เพื่อให้การท่องเที่ยวในลพบุรีมีความหลากหลาย มีการกระจายการเดินทาง ไปสู่พื้นที่รอบนอกและเกิดความสมบูรณ์ในตัวเองมากขึ้น

กลุ่มที่มีความสำคัญปานกลาง มีแหล่งท่องเที่ยว 16 แห่ง ได้แก่ พระที่นั่งไกรสรสีหราช วัดตองปุ ส่วนสัตว์สระแก้ว อ่างซับเหล็ก อนุสาวรีย์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สระแก้ว วัดนครโกษา วัดเสาชงทอง วัดกวีศราราม วัดมณีชลขันธ์ วัดสิริจันทรวรวิหาร (วัดเขาพระงาม) บ้านหินสองก้อน (ทำดินสอพอง) เขาสมอคอน เขาวงพระจันทร์ บ้านท่าดินดำ (ทอเสื่อ) วัดพรหมรังษี แหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มนี้มีจุดเด่นและความพร้อมในการรับนักท่องเที่ยวในระดับกลาง ซึ่งน่าจะได้รับความสนใจและได้รับการพัฒนาในลำดับต่อมา หลังจากที่แหล่งท่องเที่ยวในสองกลุ่มแรกได้รับการพัฒนาไปแล้ว

กลุ่มที่มีความสำคัญต่ำ มีแหล่งท่องเที่ยว 12 แห่ง ได้แก่ วัดสันเปาโล บ้านท่ากระยาง (หล่อรูปโลหะและทำดินสอพอง) วัดธรรมิการาม วัดกัทสิฬนาราม บ้านหนองแล้ง (แกะสลักหินทราย) ปรางค์นางผมหมอม วัดเขาสมโภชน์ วัดเวฬุวัน (วัดเขาจันแล) วัดสุวรรณคิริปัญ (วัดเขาตระกร้า) ตัวอำเภอบ้านหมี่ (เจียรไนพลอย) วัดเขียงราน้ำตกวังแสนดี แหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มนี้มีคุณค่าและความพร้อมในการรับนักท่องเที่ยวน้อย ในปัจจุบัน ควรจะอนุรักษ์ไว้ก่อน ยังไม่มีความจำเป็นจะต้องโฆษณาและลงทุนพัฒนามากนัก เนื่องจากจะต้องใช้การลงทุนสูง

แผนที่ 3.9 แสดง การจัดลำดับความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว

- กลุ่มที่มีความสำคัญสูงสุด
- กลุ่มที่มีความสำคัญสูง
- กลุ่มที่มีความสำคัญปานกลาง
- ▲ กลุ่มที่มีความสำคัญต่ำ

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

3.2.4 สภาพเศรษฐกิจ

1) มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม

จังหวัดลพบุรีเป็นจังหวัดที่มีสภาพทางเศรษฐกิจจัดอยู่ในเกณฑ์ดี โดยในปี พ.ศ. 2530 มีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดประมาณ 9,021.4 ล้านบาท (ราคาตลาด) คิดเป็นอันดับ 4 ในจำนวน 9 จังหวัดของภาคกลาง (ยกเว้นกรุงเทพฯ ฯ) รองจากปทุมธานีและสระบุรี และเมื่อเปรียบเทียบกับมูลค่ารวมของภาคกลางและของประเทศพบว่า จังหวัดลพบุรีมีผลิตภัณฑ์มวลรวมประมาณ 6.4 % ของภาคกลางและ 0.7 % ของประเทศ

มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดลพบุรีปี พ.ศ. 2530 (ราคาคงที่ปี พ.ศ. 2515) มีมูลค่าเท่ากับ 3,516.1 ล้านบาท จำนวนมูลค่าทั้งหมดนี้มาจากการค้าและบริการ 1,926.2 ล้านบาท (54.8 %) เกษตรกรรม 1,085.6 ล้านบาท (30.9 %) และอุตสาหกรรม 504.2 ล้านบาท (14.3 %) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละสาขาการผลิต มูลค่าส่วนใหญ่มาจากการบริการ โดยทำรายได้ให้จังหวัดสูงสุด 732.5 ล้านบาท (20.8 %) รองลงมาได้แก่ การบริหารราชการแผ่นดินและการป้องกันประเทศ 559.8 ล้านบาท (15.9 %) การค้าส่งและค้าปลีก 379.2 บาท (10.8 %) และสาขาอื่น ๆ ตามลำดับ (ตารางที่ 3.5)

เมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดในช่วงปี พ.ศ. 2524-2530 (Relative Change) จะเห็นได้ว่ามูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมเพิ่มขึ้น 277.6 ล้านบาท จาก 3238.5 ล้านบาท เป็น 3,516.1 ล้านบาท โดยสาขาที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด คือ สาขาอุตสาหกรรม (105.0 %) รองลงมาได้แก่สาขาการค้าและบริการ (21.6 %) และสาขาเกษตรกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงที่ลดลง (-22.9 %) และเมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า การไฟฟ้าและการประปา มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด (85.1 %) รองลงมาได้แก่การก่อสร้าง (70.8 %) และการธนาคาร ประกันภัย ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ (60.8 %) ตามลำดับ

2) การขยายตัวของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม

จากโครงสร้างทางเศรษฐกิจของจังหวัด เมื่อพิจารณามูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดในช่วงปี พ.ศ. 2524-2530 (ตารางที่ 3.6) พบว่าจังหวัดลพบุรีมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเฉลี่ย ประมาณ 1.4% ต่อปี สาขาทางเศรษฐกิจที่มีแนวโน้มการขยายตัวมากที่สุด คือ การค้าและบริการ รองลงมาได้แก่ อุตสาหกรรม ส่วนเกษตรกรรมนั้นมีการ

ตารางที่ 3.5 มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดลพบุรี จำแนกตามสาขาการผลิต
ปี พ.ศ.2524 และพ.ศ.2530 (ราคาคงที่ปี พ.ศ.2515)

หน่วยล้านบาท

สาขาการผลิต	มูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวม			
	พ.ศ.2524	ร้อยละ	พ.ศ.2530	ร้อยละ
1. เกษตร	1,409.1	43.5	1085.6	30.9
1.1 กสิกรรม	1,086.1	33.5	732.5	20.8
1.2 ปศุสัตว์	99.2	3.1	154.0	4.4
1.3 ประมง	22.4	0.7	15.6	0.4
1.4 ป่าไม้	0.0	-	0.0	-
1.5 บริการทางการเกษตร	111.6	3.4	82.1	2.3
1.6 การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรอย่างง่าย	89.2	2.7	101.2	2.9
2 + 3 นอกเกษตร	1,829.2	56.5	2,430.4	69.1
2. อุตสาหกรรม	245.9	7.6	504.2	14.3
2.1 เหมืองแร่และการขุดหิน	22.8	0.7	24.9	0.7
2.2 อุตสาหกรรม	108.3	3.3	171.3	4.9
2.3 การก่อสร้าง	60.5	1.9	207.5	5.9
2.4 การไฟฟ้าและการประปา	54.3	1.7	100.5	2.8
3. การค้าและบริการ	1,583.3	48.9	1,926.2	54.8
3.1 การคมนาคมและการขนส่ง	180.2	5.6	211.0	6.0
3.2 การค้าส่งและค้าปลีก	416.0	12.8	379.2	10.8
3.3 การธนาคาร ประกันภัย ธุรกิจ อสังหาริมทรัพย์	58.7	1.8	94.4	2.7
3.4 ที่อยู่อาศัย	217.4	6.7	255.7	7.3
3.5 การบริหารราชการ การป้องกันประเทศ	406.6	12.5	559.8	15.9
3.6 การบริการ	304.4	9.4	426.1	12.1
1+2+3 มูลค่ามวลรวมของผลิตภัณฑ์	3,238.5	100.0	3,516.1	100.0
รายได้ต่อหัวประชากร	4944.0	-	5045.0	-

ที่มา : ผลิตภัณฑ์ภาคและจังหวัด อนุกรมใหม่ พ.ศ.2524-2530 สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ตารางที่ 3.6 การเปลี่ยนแปลงมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดลพบุรี จำแนกตาม
สาขาการผลิต ปี พ.ศ.2524-2530 (ราคาคงที่ ปี พ.ศ.2515)

หน่วยล้านบาท

สาขาการผลิต	การเปลี่ยนแปลง		
	จำนวน	R %	R/เฉลี่ย/ปี
1. เกษตร	-323.5	-22.9	-3.8
1.1 กสิกรรม	-354.2	-32.6	-5.4
1.2 ปศุสัตว์	54.2	54.6	9.2
1.3 ประมง	-6.8	-30.3	-5.1
1.4 ป่าไม้	-	-	-
1.5 บริการทางการเกษตร	-29.5	-26.4	-4.4
1.6 การแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรอย่างง่าย	12.0	13.4	2.2
2 + 3 นอกเกษตร	601.2	32.9	5.5
2. อุตสาหกรรม	258.3	105.0	17.5
2.1 เหมืองแร่และการขุดหิน	2.1	9.2	1.5
2.2 อุตสาหกรรม	63.0	58.2	9.7
2.3 การก่อสร้าง	147.0	70.8	40.5
2.4 การไฟฟ้าและการประปา	46.2	85.1	14.1
3. การค้าและบริการ	342.9	21.6	3.6
3.1 การคมนาคมและการขนส่ง	30.8	17.1	2.8
3.2 การค้าส่งและค้าปลีก	-36.8	8.9	-1.5
3.3 การธนาคาร ประกันภัย ธุรกิจ อสังหาริมทรัพย์	35.7	60.8	10.1
3.4 ที่อยู่อาศัย	38.3	17.6	2.9
3.5 การบริหารราชการ การป้องกันประเทศ	153.2	37.7	6.3
3.6 การบริการ	121.7	40.0	6.7
1+2+3 มูลค่ามวลรวมของผลิตภัณฑ์	277.6	8.6	1.4
รายได้อัตโนมัติประชากร	101.0	2.0	0.3

หมายเหตุ: R = Relative Chang (%)

ที่มา : ผลิตภัณฑ์ภาคและจังหวัด อนุกรมใหม่ พ.ศ.2524-2530 สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

เปลี่ยนแปลงที่ลดลง และเมื่อพิจารณาในรายละเอียดพบว่า การก่อสร้างมีแนวโน้มการขยายตัวสูงสุด (40.5 % ต่อปี) แต่เนื่องจากมีสัดส่วนฐานของมูลค่าการผลิตเพียง 5.9 % ของมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมในปี พ.ศ. 2530 ดังนั้นการผลิตที่มีผลต่อมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดจึงได้แก่ การกลั่นกรอง ซึ่งมีสัดส่วนที่สูงและโดดเด่นมากที่สุด แต่มีการเปลี่ยนแปลงมูลค่าที่ลดลงจากร้อยละ 33.5 ในปี พ.ศ. 2524 มาเป็นร้อยละ 20.8 ในปี พ.ศ. 2530 รองลงมาได้แก่ การบริหารราชการและป้องกันประเทศและการบริการ ตามลำดับ

นอกจากนี้สิ่งที่น่าสนใจคือ ความสำคัญของเกษตรกรรมลดความสำคัญลงไปมาก คือ จากร้อยละ 43.5 ของผลผลิตมวลรวมในปี พ.ศ. 2524 จะเหลือร้อยละ 30.9 ในปี พ.ศ. 2530 ส่วนสาขาทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจและมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นได้แก่ การบริหารและป้องกันประเทศ ซึ่งมีผลผลิตสูงถึง 15.9 % ของผลผลิตทั้งจังหวัด ในขณะที่จังหวัดอื่น ๆ และของประเทศมีผลผลิตประมาณ 4-5 % เท่านั้น

3) โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

โครงสร้างการผลิตของจังหวัดลพบุรี จะพิจารณาได้จากมูลค่าผลิตภัณฑ์แต่ละสาขา ซึ่งเศรษฐกิจของจังหวัดจะมีลักษณะเช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ ของประเทศ คือ มีพื้นฐานอยู่ที่เกษตรกรรม โดยประชากรร้อยละ 80 ประกอบอาชีพทางการเกษตร และพืชเศรษฐกิจที่สำคัญได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ฝ้าย ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ฯลฯ ในปี พ.ศ. 2530 เศรษฐกิจสาขาการเกษตรสามารถทำรายได้ให้แก่จังหวัดเป็นจำนวนถึง 1085.6 ล้านบาท (30.9%)

อุตสาหกรรมของจังหวัดลพบุรีเป็นอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดเล็กที่ใช้ผลิตผลทางการเกษตรเป็นวัตถุดิบ ทั้งนี้เป็นเพราะจังหวัดลพบุรีเป็นแหล่งเพาะปลูกพืชที่สำคัญจังหวัดหนึ่งของประเทศ จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมมีทั้งหมด 451 แห่ง มีโรงสีข้าวมากเป็นอันดับหนึ่งคือ 194 แห่ง รองลงไปได้แก่โรงงานซ่อมเครื่องยนต์และซ่อมอุปกรณ์การเกษตร (สำนักงานพาณิชย์ส่วนจังหวัดลพบุรี 2531: 17-18)

โรงงานต่าง ๆ ในจังหวัดที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง มีจำนวนถึง 144 แห่ง นอกจากนั้นจะตั้งกระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ คืออำเภอท่าม่วง 39 แห่ง อำเภอโคกสำโรง 84 แห่ง อำเภอชัยบาดาล 62 แห่ง อำเภอพัฒนานิคม 25 แห่ง กิ่งอำเภอสระโบสถ์ 23 แห่ง และกิ่งอำเภอท่าหลวง 5 แห่ง

ส่วนทางด้านการค้าและบริการ ในปี พ.ศ. 2530 มีผู้ประกอบการที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล มีจำนวนทั้งสิ้น 358 ราย และผู้ประกอบการค้าเอกชนที่จดทะเบียนมีจำนวน

4,605 ราย ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมืองเป็นจำนวนถึง 2,148 ราย นอกนั้นกระจายกันอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ (สำนักงานพาณิชย์ส่วนจังหวัดลพบุรี 2530: 19-20)

การบริหารด้านการธนาคาร มีธนาคารจำนวนทั้งหมด 26 แห่ง ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง 11 แห่ง อำเภอโคกสำโรง 6 แห่ง อำเภอชัยบาดาล 5 แห่ง อำเภอบ้านหมี่ 3 แห่ง และอำเภอพัฒนานิคม 1 แห่ง

4) รายได้เฉลี่ยต่อคน

เมื่อพิจารณารายได้เฉลี่ยต่อคนของจังหวัดลพบุรี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2524-2530 พบว่าจังหวัดลพบุรีมีรายได้เฉลี่ยต่อคนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยมีอัตราการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นเฉลี่ย 0.3 % ต่อปี

ในปี พ.ศ.2524 จังหวัดลพบุรีมีรายได้เฉลี่ยต่อคนเท่ากับ 4,944 บาท เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้เฉลี่ยต่อคนของภาคกลางและของประเทศซึ่งเท่ากับ 6,708 และ 8,327 บาท ตามลำดับ จะเห็นได้ว่ามีตัวเลขที่ต่างกันอยู่ค่อนข้างมาก แต่เมื่อพิจารณาจากประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัด ประมาณ 80 % ที่เป็นเกษตรกรและมักจะประสบปัญหาในเรื่องราคาผลผลิตทางการเกษตรที่ตกต่ำ แม้ว่าลพบุรีเป็นจังหวัดที่มีมูลค่าผลผลิตทางด้านเกษตรกรรมสูงสุดในภาคกลาง แต่มูลค่าผลผลิตจากสาขาการเกษตรจะมีค่าน้อยกว่าผลิตภัณฑ์จากสาขาอื่น ๆ อันเป็นเหตุให้รายได้เฉลี่ยต่อคนมีค่าน้อยลงไปด้วย ซึ่งจะไม่เหมือนกับจังหวัดในเขตอุตสาหกรรมอื่น ๆ

5) แรงงาน

จังหวัดลพบุรีมีผู้ที่อยู่ในวัยกำลังแรงงาน (อายุ 11 ปีขึ้นไป) จำนวน 356,300 คน เป็นผู้ที่ทำงานทำ 328,500 คน ผู้ว่างงาน 27,800 คน มีสถานประกอบการทั้งสิ้น 2,099 แห่ง มีลูกจ้างทั้งหมด 14,519 คน เป็นชาย 9,560 คน หญิง 4,959 คน

เนื่องจากจังหวัดลพบุรีมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตรและในเขตเมืองเป็นพื้นที่ทหาร จึงมีการลงทุนในระดับต่ำ ประกอบกับมีสถานศึกษาจำนวนมาก เมื่อจบการศึกษาแล้ว มีการได้งานทำในจังหวัดน้อย จำนวนผู้ว่างงานในจังหวัดจึงมีค่อนข้างสูง และถ้าสภาพการจ้างงานเช่นนี้ยังไม่ได้รับการพัฒนาในอนาคต ก็จะมีจำนวนประชากรว่างงานเพิ่มสูงมากขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพพื้นที่ของภาคเกษตรกรรมและพื้นที่ในเขตเมืองนั้น ไม่สามารถขยายพื้นที่หรือเพิ่มแรงงานได้มากนัก

3.2.5 สภาพสังคม

1) วัฒนธรรมประเพณี

จังหวัดลพบุรีเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยร่วมกันของคนไทยหลายกลุ่ม ประชาชนส่วนใหญ่ของจังหวัดเป็นชาวไทยภาคกลาง มีชาวไทยเชื้อสายอื่นปะปนอยู่บ้าง เช่น ไทยรามัญ ไทยเงี้ยว ไทยพวน เป็นต้น คนไทยกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จะมีขนบธรรมเนียมประเพณีส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน เนื่องจากนับถือพุทธศาสนาเช่นกัน แต่ก็ยังมีประเพณีบางอย่างแตกต่างกันออกไปบ้างตามความเชื่อของแต่ละกลุ่ม ในปัจจุบันขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยกลุ่มต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไป เพราะได้รับเอาลักษณะวัฒนธรรมใหม่ ๆ เข้าไว้ จนสูญเสียเอกลักษณ์ของตน โดยกลุ่มที่ยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมค่อนข้างชัดเจน คือ ชาวไทยพวนและชาวไทยรามัญ

ประเพณีของชาวลพบุรีส่วนใหญ่ จะเป็นประเพณีที่พบเห็นกันทั่วไปในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลาง ซึ่งประเพณีเหล่านั้น รวมทั้งประเพณีของชาวไทยพวนและชาวไทยรามัญ ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวเนื่องกับวัดและความเชื่อถือของศาสนาแทบทั้งสิ้น

ประเพณีของชาวไทยภาคกลางได้แก่ ประเพณีแห่ พระศรีอารยอินวัน วิสาขบูชา สารทไทย ลอยกระทง ทอดกฐิน ฯลฯ

ประเพณีของคนไทยพวนได้แก่ ประเพณีเผาไม้โสน เลี้ยงผี เลี้ยงเจ้าที่ ตักบาตรน้ำผึ้ง ฯลฯ

ประเพณีของคนไทยรามัญได้แก่ กำฟ้า ไล่กระเจาด ตักบาตรเทโว ฯลฯ

นอกจากประเพณีท้องถิ่นเหล่านี้ ยังมีงานเทศกาลที่จัดขึ้นใหม่จากเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ คือ งานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งเป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อระลึกถึงพระมหากษัตริย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่มีต่อประเทศและเมืองลพบุรี

2) การบริการสังคม

ก) การศึกษา

ลพบุรีมีสถานศึกษาหลายแห่ง มีทั้งสถานศึกษาในสายสามัญและสายอาชีพ มีการจัดการสอนทั้งในระบบโรงเรียนและนอกโรงเรียน โดยมีระดับต่ำสุดตั้งแต่ชั้นอนุบาล

จนถึงระดับปริญญาตรี ส่วนใหญ่ของสถานศึกษาตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง ซึ่งสามารถให้บริการด้านการศึกษาในทุกๆระดับ โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษา เช่น วิทยาลัยครูเทพสตรี จะมีนักเรียนจากจังหวัดข้างเคียงมาเรียนด้วย

การบริการทางการศึกษาในจังหวัดลพบุรี มีโรงเรียนระดับอนุบาลและประถมศึกษาจำนวน 475 แห่ง ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายจำนวน 28 แห่ง ระดับอาชีวศึกษาจำนวน 7 แห่งและระดับอุดมศึกษา 2 แห่ง

ข) การสาธารณสุข

จังหวัดลพบุรีมีโรงพยาบาลที่อยู่ในสังกัดของกระทรวงสาธารณสุขจำนวน 7 แห่ง โดยกระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ยกเว้นในกิ่งอำเภอท่าหลวงและกิ่งอำเภอโคกเจริญ โรงพยาบาลทั้ง 7 แห่งนี้เป็นโรงพยาบาลระดับจังหวัด 2 แห่ง คือ โรงพยาบาลในเขตอำเภอเมืองและอำเภอบ้านหมี่ เป็นโรงพยาบาลขนาด 325 และ 216 เตียง ตามลำดับ ส่วนในอำเภออื่น ๆ นั้นเป็นโรงพยาบาลในระดับอำเภอ ซึ่งมีเตียงระหว่าง 10-60 เตียง

นอกจากนี้แล้ว ยังมีโรงพยาบาลอานันทมหิดลซึ่งเป็นโรงพยาบาลสังกัดกรมแพทยทหารบก ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง เป็นโรงพยาบาลที่มีเตียงผู้ป่วย 500 เตียง และมีสถานพยาบาลของเอกชนอีก 37 แห่ง ตั้งอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ โดยเฉพาะภายในเขตเทศบาลเมืองลพบุรีมีอยู่ถึง 18 แห่ง และมีร้านขายยาจำนวน 178 แห่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตอำเภอเมือง

ส่วนสถานื่อนามัยตำบลนั้นมีทั้งสิ้น 101 แห่ง

ค) การศาสนา

ประชากรภายในจังหวัดลพบุรี ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธประมาณร้อยละ 99.98 % ศาสนาคริสต์และอิสลามประมาณร้อยละ 0.2 % ดังนั้นในถิ่นที่จังหวัดจึงมีศาสนสถานในทางพุทธศาสนาจำนวนถึง 598 แห่ง สำนักสงฆ์ 260 แห่ง และมีโบสถ์ในศาสนาคริสต์ 12 แห่ง มีมัสยิดในศาสนาอิสลาม 1 แห่ง

3.2.6 สภาพประชากร

1) จำนวนประชากรและการเปลี่ยนแปลง

จังหวัดลพบุรีเป็นจังหวัดที่มีจำนวนประชากรมากเป็นอันดับ 1 ของภาคกลาง (ยกเว้น กรุงเทพฯ) โดยมีประชากรในปี พ.ศ. 2531 จำนวนทั้งสิ้น 735,464 คน เป็นชาย 372,374 คน หญิง 363,090 คน และประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตเมืองหรือเขตเทศบาลประมาณ 56,199 คน หรือร้อยละ 7.6

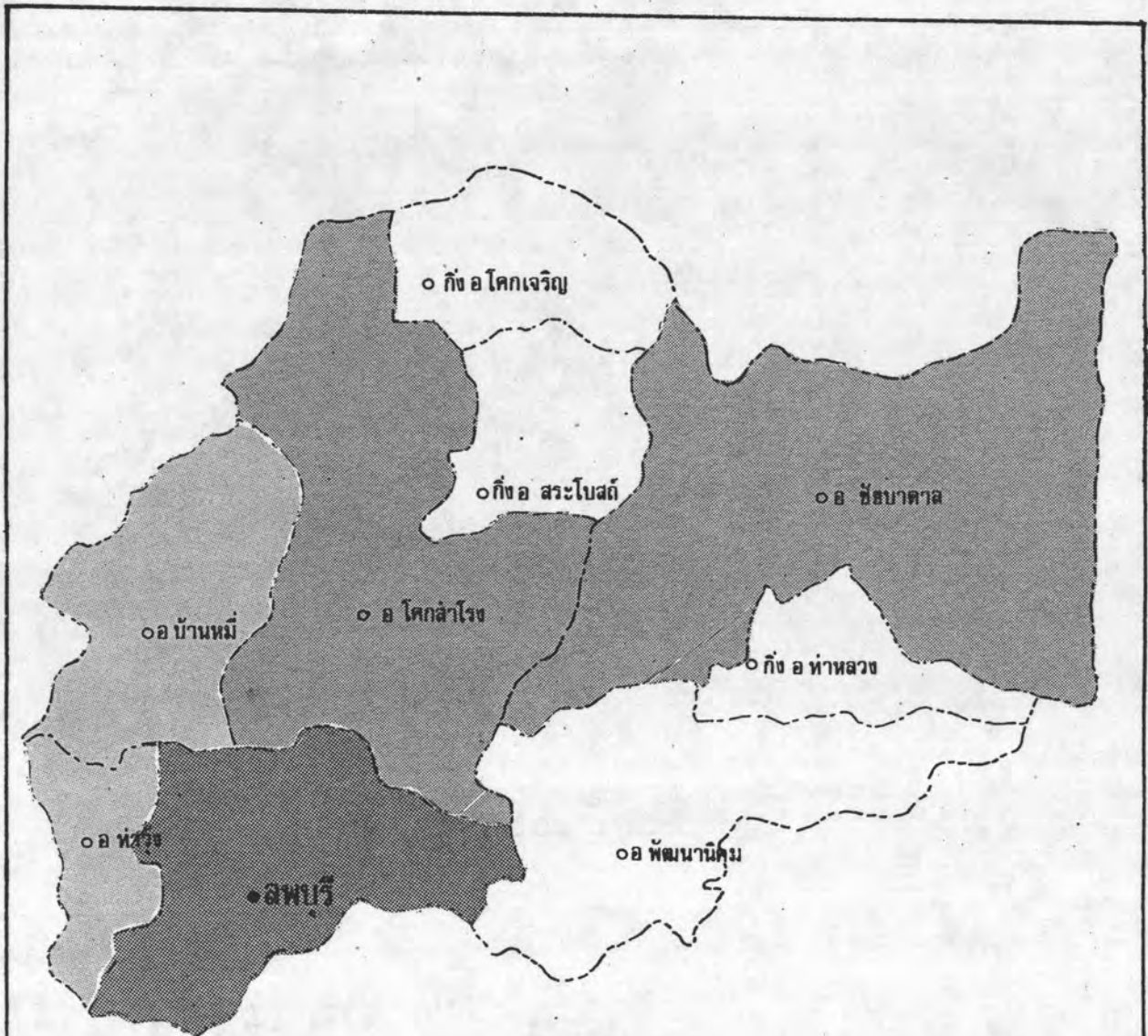
สำหรับจำนวนประชากรในเขตเทศบาลต่าง ๆ นั้น เทศบาลเมืองลพบุรีมีประชากรมากที่สุดคือ 40,457 คน รองลงมาได้แก่ เทศบาลตำบลโคกสำโรง มีจำนวนประชากร 9,597 คน ส่วนประชากรที่อยู่นอกเขตเทศบาลเมืองอีกประมาณ 679,265 คน หรือร้อยละ 92.4 นั้น จะกระจายไปตามอำเภอต่าง ๆ โดยอำเภอเมืองลพบุรีมีจำนวนประชากรสูงสุด คือ 209,907 คน รองลงมาได้แก่ อำเภอโคกสำโรง และกิ่งอำเภอกำแพงมีประชากรน้อยที่สุด คือ 22,957 คน (ตารางที่ 3.7 และแผนที่ 3.10)

เมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงประชากรภายในจังหวัดลพบุรี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521-2531 ในช่วงเวลาที่ผ่านมา จังหวัดลพบุรีมีอัตราการเปลี่ยนแปลงของประชากรไม่สูงนัก โดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 1.7 ต่อปี ส่วนอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรในเขตเทศบาลเมืองลพบุรี มีอัตราต่ำกว่าระดับจังหวัด คือประมาณร้อยละ 1.2 ต่อปี ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลมาจากอัตราการเพิ่มตามธรรมชาติมากกว่าการย้ายถิ่น ส่วนในระดับเทศบาลนั้น การเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นเล็กน้อย คือ ร้อยละ 1.28 ซึ่งเป็นผลมาจากการย้ายถิ่นมากกว่าอัตราการเพิ่มตามธรรมชาติ

2) ความหนาแน่นของประชากร

จากลักษณะการกระจายตัวของประชากรในจังหวัดลพบุรี พบว่า จะกระจุกตัวรวมกันอยู่ในเขตเทศบาลของอำเภอต่าง ๆ เป็นส่วนใหญ่ และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี ความหนาแน่นของประชากรโดยเฉลี่ยของระดับจังหวัดในปี พ.ศ. 2521 ประมาณ 102 คนต่อตารางกิโลเมตร และในปี พ.ศ. 2531 เพิ่มขึ้นเป็น 119 คนต่อตารางกิโลเมตร (ตารางที่ 3.8) ซึ่งนับได้ว่าน้อยที่สุดในภาคกลาง

อำเภอที่มีความหนาแน่นของประชากรสูงสุด ได้แก่ อำเภอเมือง มีความหนาแน่น 371 คนต่อตารางกิโลเมตร รองลงมาได้แก่ อำเภอกำแพง 243 คนต่อตาราง

แผนที่ 3.10
แสดง จำนวนประชากรจังหวัดลพบุรี

- มากกว่า 150000 คน
- 100000 - 150000 คน
- 50000 - 100000 คน
- น้อยกว่า 50000 คน

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

กิโลเมตร และความหนาแน่นต่ำสุด ได้แก่ กิ่งอำเภอท่าหลวง มีประชากร 51 คนต่อตาราง
กิโลเมตร

3) จำนวนประชากรในอนาคต

จากอัตราการเพิ่มของประชากร ย้อนหลังตั้งแต่ปี พ.ศ.2521 ถึงปี
พ.ศ.2531 พบว่าในระดับจังหวัดมีอัตราการเพิ่มประชากรเฉลี่ยร้อยละ 1.57 ต่อปี ขณะที่ใน
เขตเทศบาลเมือง มีอัตราเพิ่มเฉลี่ยร้อยละ 1.16 ต่อปี

ในปัจจุบันจำนวนประชากรเขตเทศบาลเมืองลพบุรีคิดเป็นร้อยละ 5.5
ของระดับจังหวัด ซึ่งจากการคาดการณ์จำนวนประชากรในอนาคตอีก 15 ปีข้างหน้า (ตารางที่
3.9) เทศบาลเมืองลพบุรีจะมีประชากรทั้งสิ้น 48,210 คน คิดเป็นร้อยละ 5.2 ของระดับ
จังหวัด (931,087 คน) และคิดเป็นความหนาแน่นของประชากรระดับจังหวัด ประมาณ 150
คนต่อตารางกิโลเมตร ส่วนเทศบาลเมืองมีความหนาแน่นของประชากร 7,038 คนต่อตาราง
กิโลเมตร

ตารางที่ 3.7 จำนวนและอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรจังหวัดลพบุรีและเทศบาล
เมืองลพบุรีปี พ.ศ.2521-พ.ศ.2531

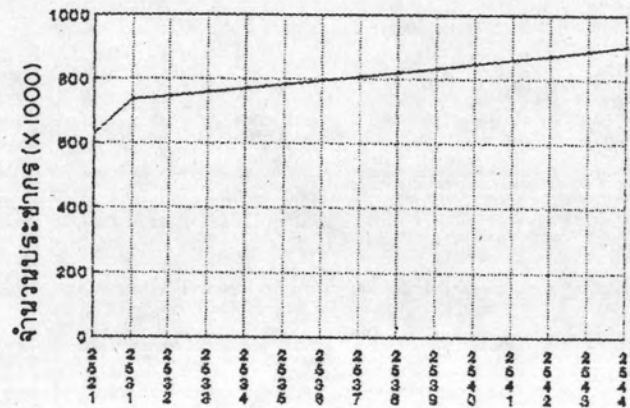
ปี พ.ศ.	ประชากร	
	จังหวัด	เทศบาลเมืองลพบุรี
2521	628,457	35,994
2522	644,974	36,516
2523	655,537	36,928
2524	662,332	37,198
2525	664,972	37,136
2526	664,398	36,678
2527	671,223	36,547
2528	695,992	37,010
2529	719,652	39,447
2530	720,591	39,896
2531	735,464	40,457
อัตราการเปลี่ยนแปลงเฉลี่ยต่อปี		
	1.7	1.23

ตารางที่ 3.8 จำนวนและความหนาแน่นของประชากรจังหวัดลพบุรีปี พ.ศ.2531

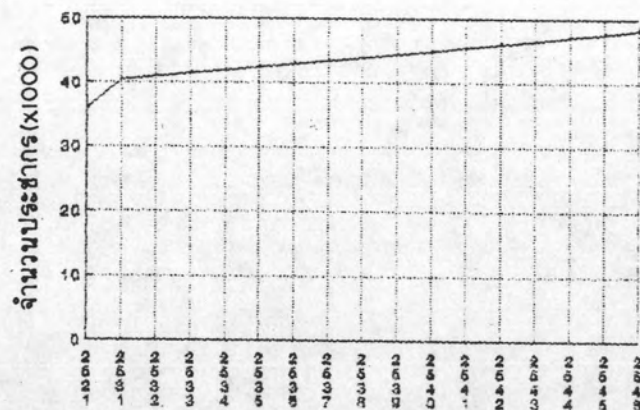
เทศบาล/ อำเภอ/ กิ่งอำเภอ	ประชากร พ.ศ.2531	ความหนาแน่น/กม ²
เทศบาลเมืองลพบุรี	40,457	5,906
เทศบาลเมืองบ้านหมี่	6,145	9,037
เทศบาลตำบลโคกสำโรง	9,597	6,398
จำนวนรวมในเขตเทศบาล	56,199	-
อำเภอเมือง	209,907	371
อำเภอโคกสำโรง (รวมทั้งกิ่งอำเภอโคกเจริญ)	131,355	86
อำเภอชัยบาดาล	107,482	63
อำเภอท่าม่วง	50,388	243
อำเภอบ้านหมี่	80,081	207
อำเภอพัฒนานิคม	53,022	91
กิ่งอำเภอท่าหลวง	22,957	51
กิ่งอำเภอสระโบสถ์	24,073	79
จำนวนรวมนอกเขตเทศบาล	679,265	-
รวมทั้งจังหวัด	735,464	119

ตารางที่ 3.9 การคาดการณ์จำนวนประชากรในอนาคต

ปี พ.ศ.	ประชากร	
	จังหวัดลพบุรี	เทศบาลเมืองลพบุรี
2531	735,464	40,457
2532	747,119	40,933
2533	758,959	41,414
2534	770,987	41,901
2535	783,206	42,393
2536	795,618	42,892
2537	808,226	43,396
2538	821,035	43,906
2539	834,046	44,423
2540	847,264	44,945
2541	860,691	45,473
2542	874,331	46,008
2543	888,187	46,549
2544	902,263	47,096
2545	916,562	47,650
2546	931,087	48,210

จังหวัด

เทศบาลเมือง
ลพบุรี

แผนภูมิ 3.2 จำนวนและการคาดประมาณประชากร

การศึกษาเพื่อวางแผนการใช้ที่ดินในชุมชนผสมระหว่างเมืองโบราณกับการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน
เทศบาลเมืองลพบุรี

3.2.7 . สรุป

ลพบุรีเป็นจังหวัดสำคัญของภาคกลาง ที่มีลักษณะเด่นหลายประการ ทั้งจากสภาพภูมิประเทศที่ทำให้มีสถานที่ท่องเที่ยวสวยงาม และจากประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่มีระยะเวลาอันยาวนานมาแต่อดีต จึงทำให้สภาพพื้นที่เต็มไปด้วยอาคารโบราณสถานและขนบธรรมเนียมประเพณีอันเก่าแก่ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจให้กับคนในท้องถิ่น

จากโครงการคมนาคมของภาคและจังหวัด ประกอบกับระยะทางที่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ และบริเวณโดยรอบของภาค ทำให้การเดินทางมายังจังหวัดลพบุรีค่อนข้างสะดวกสบายทั้งทางรถยนต์และรถไฟ นอกจากนี้ ความต่อเนื่องกับพื้นที่จังหวัดอยุธยา ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของประเทศ ทำให้ประชาชนทั่วไปสนใจที่จะเดินทางต่อเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดลพบุรี

ผลจากการท่องเที่ยว นอกจากจะทำรายได้ให้กับจังหวัดลพบุรีแล้ว ทางด้านเศรษฐกิจ พบว่า ลพบุรีเป็นจังหวัดที่มีสภาพทางเศรษฐกิจอยู่ในเกณฑ์ดี รายได้หลักมาจากสาขาการเกษตรที่มีมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรสูงที่สุดในภาคกลาง ดังนั้นลักษณะประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดจึงเป็นเกษตรกร

จากความเจริญเติบโตทางด้านต่าง ๆ ของจังหวัดในปัจจุบัน ก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้ถูกสร้างขึ้นมาด้วยฝีมือของผู้คนในอดีต ซึ่งจะได้ทำการศึกษาในลำดับต่อไป